

ГЕНДЕРНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ «СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ»

Заключний звіт про оцінювання

Жовтень 2019

Проведено структурою ООН Жінки та Офісом Ради Європи в Україні на запит Підкомітету з питань ґендерної рівності та недискримінації Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Авторки:

Мір'ям Каролі, міжнародна консультантка ООН Жінки з прав ромських жінок
Маріана Мілошева-Круш, міжнародна консультантка ООН Жінки з оцінювання
Ольга Цвілій, національна експертка Офісу Ради Європи в Україні з прав ромського населення

Погляди, викладені в публікації, належать авторам та необов'язково відображають позицію структури ООН Жінки, Організації Об'єднаних Націй та будь-якої з її асоційованих організацій, або офіційну позицію Ради Європи та Уряду Швеції.

Ця публікація підготовлена в рамках проекту ООН Жінки «ґендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки», що здійснюється за фінансової підтримки Швеції.

ООН Жінки є структурою ООН, яка працює над питаннями ґендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок. Світовий лідер у питаннях, які стосуються жінок та дівчат, організація ООН Жінки була заснована з метою покращення реалізації їх потреб у всьому світі.

ООН Жінки підтримує держави-члени ООН у встановленні світових стандартів для досягнення ґендерної рівності та співпрацює з представниками уряду та громадянського суспільства щодо розробки законів, стратегій, програм та послуг, необхідних для реалізації цих стандартів. Організація виступає за рівноправну участь жінок у всіх аспектах життя і зосереджується на п'яти пріоритетних цілях: зростання лідерства жінок та їх активна участь у процесах розвитку, боротьба з насиллям проти жінок; залучення жінок до всіх аспектів у процесах розбудови миру та безпеки; розширення повноважень жінок в економічній сфері; надання пріоритетності питанням ґендерної рівності в державному плануванні та бюджетуванні. Окрім того, ООН Жінки координує та підтримує систему роботи ООН у питаннях покращення ситуації з ґендерною рівністю.

ПОДЯКА

З нашої сторони ми доклали всіх можливих зусиль для забезпечення відкритого, прозорого та партисипативного процесу проведення ґендерно відповідального оцінювання реалізації національної Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство на період до 2020 року. Зважаючи на вищезазначене, ми хотіли б висловити глибоку повагу та вдячність за цінний внесок, коментарі та рекомендації, отриманні від багатьох прихильників прав людини ромського населення в Україні, зокрема:

Управлінська група ґендерно відповідального оцінювання:

- Міністерство культури, молоді та спорту України (колишнє Міністерство культури України)
- Міністерство юстиції України
- Міністерство соціальної політики України
- Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Консультативна група ґендерно відповідального оцінювання:

- Міністерство закордонних справ України
- Міністерство розвитку громад та територій України (колишнє Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України)
- Міністерство внутрішніх справ України
- Національна поліція України
- Державна служба статистики України
- Закарпатська обласна державна адміністрація
- Одеська обласна державна адміністрація
- Харківська обласна державна адміністрація
- Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі»
- Коаліція Ромських неурядових організацій України «Стратегія 2020»
- ГО «Романо Дром»
- ГО «Бахтало Дром»
- ГО «Запорожский ромский центр «Лачо Дром»
- ГО «Рома України «Терніпе»
- Харківська обласна громадська організація «Професійна ліга соціальних працівників Харківщини»
- Національно-культурне товариство «Ромен»
- Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ)
- Моніторингова місія з прав людини в Україні Управління Верховного комісара ООН із прав людини
- Міжнародний фонд «Відродження»

Оцінювання проведене за технічної підтримки проєкту ООН Жінки «ґендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки», що здійснюється за фінансової підтримки Швеції.

СКОРОЧЕННЯ

БДІПЛ	Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини
ВРУ	Верховна Рада України
ГО	Громадська організація
ДМС	Державна міграційна служба
ЄС	Європейський Союз
КЛДЖ	Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
Мінкульт	Міністерство культури, молоді та спорту України (колишнє Міністерство культури України)
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
Мінрегіон	Міністерство розвитку громад та територій України (колишнє Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України)
Мін'юст	Міністерство юстиції України
МЗС	Міністерство закордонних справ України
МКЛРД	Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
МРГ	Міжвідомча робоча група
МФВ	Міжнародний фонд «Відродження»
ПЗ	План заходів
НПУ	Національна поліція України
НСІР	Національна стратегія інтеграції ромів
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОТГ	Об'єднана територіальна громада
РГ	Робоча група
РЄ	Рада Європи
Ромська стратегія	Стратегія захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство до 2020 року
СБУ	Служба безпеки України
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1. Передумови	7
2. Мета та конкретні завдання оцінювання	8
3. Методологія та впровадження	10
4. Обмеження	11
РОЗДІЛ 1: ВІДПОВІДНІСТЬ	13
1.1. Процес розробки Ромської стратегії та Плану заходів	13
1.2. Стратегічне реагування на потреби бенефіціарів, в тому числі ромських жінок, дівчат, чоловіків та хлопців	15
1.3. Розробка Стратегії: чіткість бачення та стратегічні зв'язки	17
1.4. Узгодження Стратегії	21
1.4.1. Міжнародні та європейські зобов'язання у сфері прав людини та ґендерної рівності	21
1.4.2. Узгодження з національними та міжнародними нормативними актами у сфері прав людини та інтеграції ромів і взаємозв'язок з іншими національними реформами	25
РОЗДІЛ 2: ЕФЕКТИВНІСТЬ	28
2.1. Прогрес у досягненні результатів у ключових пріоритетних напрямках та у виконанні конкретних завдань згідно з Ромською стратегією	28
2.1.1. Стратегічний напрям/завдання: правовий захист ромів	28
2.1.2. Стратегічний напрям/завдання: соціальний захист і зайнятість ромів	35
2.1.3. Стратегічний напрям/завдання: підвищення освітнього рівня ромів	40
2.1.4. Стратегічний напрям/завдання: охорона здоров'я ромів	43
2.1.5. Стратегічний напрям/завдання: поліпшення житлово-побутових умов ромів	45
2.1.6. Стратегічний напрям/завдання: задоволення культурних та інформаційних потреб ромів	47
2.2. Усунення ґендерної нерівності та дискримінації щодо ромських жінок та дівчат в Україні: висновки, найкращі практики та проблеми	48
РОЗДІЛ 3: РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ КООРДИНАЦІЇ, ВИДІЛЕНИХ ФІНАНСОВИХ ТА ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ	51
3.1. Результативність інституційних механізмів координації	51
3.1.1. Розвиток інституційних механізмів координації	51
3.1.2. Оцінювання ефективності та результативності встановлених механізмів координації	53

3.2. Механізми моніторингу та звітності: результативність та ефективність	58
3.2.1. Процес надання звітності та порядок підзвітності	58
3.2.2. Якість звітності	59
3.3. Ефективність виділення фінансового забезпечення та ресурсів – висновки щодо сталого розвитку	61
РОЗДІЛ 4: ВИСНОВКИ ТА НАПРАЦЮВАННЯ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ	63
4.1. Висновки: чи посприяла реалізація Ромської стратегії покращенню становища ромів в Україні?	63
4.2. Напрацювання для подальшого використання	66
РОЗДІЛ 5: РЕКОМЕНДАЦІЇ	72
5.1. Загальні рекомендації щодо всебічної уваги та підходу до нової Ромської стратегії для підвищення її відповідності та ефективності	72
5.2. Посилення конкретних напрямків поточної Ромської стратегії та Плану для підвищення їхньої ефективності	74
5.2.1. Переорієнтування розділу «Правовий захист/загальні питання» на основі визначення пріоритетності ключових наскрізних питань, які необхідно вирішити	74
5.2.2. Збільшення ефективності заходів впливу для забезпечення різноманітних фундаментальних прав	78
5.3. Забезпечення сталої реалізації нової Ромської стратегії та Плану заходів після 2020 року	80
5.4. Підвищення ефективності інституційного механізму координації та реалізації	81
5.5. Рекомендації щодо процесу розробки Ромської стратегії після 2020 року	83
5.5.1. Як має бути організований процес оформлення проекту нової Стратегії?	83
5.5.2. Приблизні строки процесу розробки Стратегії	83
ДОДАТОК 1: Перелік учасників і учасниць	85
ДОДАТОК 2: Детальний перелік орієнтовних питань для оцінювання та загальна матриця оцінювання	90
ДОДАТОК 3: Конкретні завдання Ромської стратегії та відповідні заходи Плану заходів	99
ДОДАТОК 4: Зведений перелік рекомендацій з основних звітів міжнародної спільноти та громадянського суспільства за 2014-2018 роки	106
ДОДАТОК 5: Список використаної літератури	126

ВСТУП

1. Передумови

За неофіційними оцінками, чисельність ромів в Україні становить від 200 000 до 400 000 осіб, на відміну від даних офіційного перепису населення 2001 року, згідно з якими в Україні проживало всього 47 587 ромів. Найбільш компактно роми проживають у Закарпатській області (42 580 осіб), далі йдуть Донецька (20 000), Луганська (11 630), Одеська (10 000), Київська (6 400), Дніпропетровська (6 200), Харківська (6 000), Черкаська (5 140) та Полтавська області (4 205).¹

Ромська спільнота в Україні є дуже неоднорідною². Їхнє життя в певній місцевості залежить від історії конкретної території/регіону та взаємовідносин між основним населенням і меншиною, від мови, яка використовується в цій місцевості, міських чи сільських умов. Місцеві умови та ситуація також впливають на питання в сфері прав людини, з якими роми стикаються в певній місцевості або регіоні.

Немає жодних повних даних або даних з розподілом за статтю щодо становища ромів в Україні. Втім, звіти громадських організацій та органів, що здійснюють контроль за дотриманням прав людини, свідчать про те, що частина ромської спільноти й досі не має можливостей отримати документи³, що посвідчують факт народження або особу, стикається з труднощами в реалізації права на рівну та якісну освіту й користування соціальними та медичними послугами, зазнає дискримінації на ринку праці, а також живе у неналежних і небезпечних для здоров'я житлово-побутових умовах.

Крім того, роми в Україні потерпають від дискримінації, злочинів на ґрунті ненависті та расистських нападів, у тому числі зазнають дискримінації з боку працівників правоохоронних органів. За таких обставин ромські жінки дискримінуються у багатьох формах через етнічну/ расову

1. Див. ОБСЄ/БДІПЛ, 2014 р.: Звіт про оцінку становища ромів в Україні та вплив поточної кризи, ст. 11.
2. Найбільшими спільнотами є серви (іноді називають себе «українськими ромами»), мусульманські роми, які втратили свою мову (вони мали міцні зв'язки з кримськими татарами, їх також називають «чінгіне»). Вони пізніше осіли в Криму і використовують діалект ромської мови – так званої «балканської групи», називають себе «кримськими ромами», «киримлами» і тепер розкидані по всій Україні. В Західній Україні деякі групи втратили свою мову через політику асиміляції за правління династії Габсбургів. Багато з таких груп сьогодні говорять також угорською; присутні також кальдерарі й урсарі. Більше інформації див.: Європейська група з прав меншин (MRGE), 2019 р.: Роми в Україні – Час для дій: пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції, ст. 5.
3. Хоча низка громадських організацій (зокрема, Ромський жіночий фонд «Чіріклі», Міжнародний фонд «Відродження») наголошують на труднощах в отриманні ромами свідоцтв про народження та документів, що посвідчують особу, точних даних щодо цього немає. Відповідно до дослідження, проведеного на запит ОБСЄ/БДІПЛ, «...дорослі роми, які не були після народження зареєстровані у Реєстрі про державну реєстрацію народження дитини, і яким часто доводиться ініціювати складні судові процеси для (пізнього) отримання свідоцтва про народження; роми та їхні діти, які прибули до України до проголошення незалежності у 1991 році та які не можуть довести, що вони є громадянами України через брак доказів постійного проживання на території України до 24 серпня 1991 року; роми та інші особи, які стикаються з внутрішнім переміщенням, з причини відсутності особистих документів та браку доказів щодо реєстрації у постраждалих від кризи регіонах, а також через надмірну ускладненість процесу обґрунтування їхнього права на отримання особистих документів; роми віком від 18 років, які не мають внутрішніх паспортів і не можуть отримати дублікат свідоцтва про народження, необхідний для подання заяви на новий внутрішній паспорт» стикаються з особливими проблемами на шляху до отримання особистих документів і, таким чином, позбавляються можливості користування правами та послугами. Див. ОБСЄ/БДІПЛ, 2018 р.: Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідно більше зусиль, ст. 8.

приналежність, стать, ґендер та соціальний статус⁴. Жінки й чоловіки ромської національності, які переїжджають у зв'язку із сезонною роботою, перебувають в особливо уразливому становищі, стикаючись з упередженнями та нерівністю в отриманні допомоги і гуманітарної підтримки, злочинами на ґрунті ненависті та нападами на їхні тимчасові поселення.

Президент України 8 квітня 2013 року видав Указ про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року (Ромська стратегія) і доручив Кабінету Міністрів України (КМУ) ухвалити Національний план заходів щодо її реалізації. Відповідний План заходів (ПЗ) був затверджений 11 вересня 2013 року, а Міністерство культури України (Мінкульт) було визначено відповідальним за збирання інформації щодо реалізації Стратегії та звітування перед КМУ. Ромська стратегія узгоджується з Національною стратегією у сфері прав людини на період до 2020 року та відповідним Планом дій з її реалізації, нагляд за виконанням яких здійснює Комітет Верховної Ради України (ВРУ) з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин.

З метою посилення міжвідомчої координації КМУ у 2015 році видав Постанову про створення Міжвідомчої робочої групи з координації виконання Плану заходів з реалізації Ромської стратегії на чолі з Віце-прем'єр-міністром з питань соціальної політики України та трьома його/її заступниками – заступником Міністра соціальної політики України, заступником Міністра культури України та представником громадянського суспільства. Пізніше Міжвідомча робоча група створила 5 секторальних підгруп у пріоритетних напрямках, що визначені у Ромській стратегії та Плані заходів.

У 2019 році на запит Підкомітету з питань ґендерної рівності та недискримінації Комітету ВРУ

з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини було проведено ґендерно відповідальне оцінювання чинної Ромської стратегії до 2020 року для використання даних оцінювання при розробці нової Стратегії щодо інтеграції ромської національної меншини та Плану заходів з її реалізації, які будуть впроваджуватися після 2020 року. Центральні органи виконавчої влади (Мінкульт, Міністерство соціальної політики України, Міністерство юстиції України) разом із Секретаріатом Міжвідомчої робочої групи з питань виконання плану заходів щодо реалізації Ромської стратегії при КМУ погодилися на проведення запропонованого оцінювання. Крім того, представники та представниці центральних органів виконавчої влади приєдналися до складу Управлінської та Консультативної груп з оцінювання. Мінкульт, як координаційний орган з питань реалізації Стратегії, сприяло проведенню оцінювання шляхом надання організаційної підтримки (направлення відповідних листів-запрошень), а також забезпечило учасників Управлінської групи приміщенням для засідань.

Оцінювання проводилося за підтримки структури ООН Жінки (в рамках проекту «Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки», що фінансується урядом Швеції) та Офісу Ради Європи.

2. Мета та конкретні завдання оцінювання

Основна мета оцінювання – оцінити досягнення Уряду України, регіональних та місцевих органів влади та основних партнерів в рамках реалізації Ромської стратегії та ПЗ з 2013 року до червня 2019 року на національному, регіональному та місцевому рівнях. Під час оцінювання також розглядається врахування ґендерних аспектів та вплив розробки, впровадження і моніторингу

4. Згідно з нещодавною оцінкою Ромського жіночого фонду «Чіріклі», ромські жінки в Україні отримують нижчий рівень освіти, потерпають від високого рівня безробіття та мають обмежені можливості для працевлаштування, не мають особистих документів, зокрема, свідоцтв про народження, та стикаються з труднощами в доступі до медичної допомоги та інших соціальних послуг. Більше інформації див.: Ромський жіночий фонд «Чіріклі», «Права ромських жінок в Україні», вересень 2018 р.

політики на ромських жінок і чоловіків та узгодженість з національною політикою щодо просування ґендерної рівності.

За результатами оцінювання зроблені висновки та сформульовані рекомендації для розробки наступної Ромської стратегії та ПЗ після 2020 року відповідно до європейських та міжнародних стандартів (наприклад, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу, ООН), а також відповідних національних нормативно-правових актів, зокрема тих, що стосуються прав людини та ґендерної рівності.

Конкретні завдання оцінювання:

- **Оцінити відповідність пріоритетних напрямків, визначених у поточній Ромській стратегії** (а також їх втілення у Національному плані заходів щодо реалізації Стратегії та регіональних й національних стратегіях та планах заходів) – як вони пов'язані з потребами ромських жінок і чоловіків;
- **Оцінити узгодженість Ромської стратегії з міжнародними та європейськими стандартами стосовно інтеграції/поліпшення становища ромів**, зокрема, як це визначено у відповідних стандартах ООН, нормативно-правовій базі РЄ, стандартах ОБСЄ та в політиці і принципах ЄС;
- **Оцінити узгодженість Ромської стратегії та ПЗ з національною політикою у сфері ґендерної рівності** та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав жінок відповідно до державних зобов'язань України, у тому числі, стосовно виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) тощо;
- **Оцінити ефективність та результативність у досягненні цілей у всіх пріоритетних напрямках**, визначених у поточній Ромській стратегії та НПЗ щодо її реалізації, з особливим акцентом на ґендерній рівності та розширенні прав і можливостей жінок;
- **Визначити досягнення, проблеми, що залишилися, і поточні потреби ромських жінок і чоловіків**, які мають вирішуватися в рамках нової Ромської стратегії та Плану заходів після 2020 року;
- **Проаналізувати роботу інституційного механізму на національному, регіональному та міс-**

цевому рівнях, його місію, завдання (у тому числі моніторинг та звітність), повноваження та спроможність координації політики відповідних профільних міністерств, спрямованої на інтеграцію ромів, та між різними органами влади на національному, регіональному і місцевому рівнях, а також визначити найкращий досвід, напрацювання і прогалини та надати рекомендації для їх усунення на наступному етапі реалізації Ромської стратегії;

- **Проаналізувати координацію та участь міжнародного співтовариства, національних суб'єктів та громадянського суспільства (ромські та неромські ГО)** у процесі розробки, впровадження та моніторингу Стратегії інтеграції ромської меншини та планів заходів на національному, регіональному й місцевому рівнях;
- **Визначити аспекти Ромської стратегії та ПЗ, які потребують посилення** для більш ефективного впровадження, моніторингу та звітування у період після 2020 року на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- **Документально оформити напрацювання, найкращий досвід та проблеми для використання в майбутній роботі з усунення ґендерної нерівності та дискримінації щодо ромських жінок та дівчат в Україні**, у тому числі на основі рекомендацій договірних органів, зокрема, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Універсального періодичного огляду тощо;
- **Надати основні рекомендації щодо Ромської стратегії після 2020 року**, з метою забезпечення її відповідності міжнародним договорам у сфері прав людини, прав жінок та узгодженості з національною політикою щодо ґендерної рівності; узгодженості з міжнародними стандартами та стандартами ЄС, що стосуються підтримки та захисту національних меншин та інтеграції ромської національної меншини; наявності інституційної основи для ефективного впровадження та моніторингу, а також наявності конкретних ґендерно чутливих заходів, спрямованих на вирішення різноманітних потреб ромських жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків в Україні.

3. Методологія та впровадження

Оцінювання організоване з урахуванням критеріїв оцінювання ОЕСР/Комітету з питань спри-

яння розвитку (КСР), які застосовуються разом з набором критеріїв виконання:

Критерії ОЕСР/КСР

Відповідність
Ефективність
Результативність
Стабільність

Критерії розробки та впровадження політики

- координація та участь
- узгодженість і взаємозв'язок
- критерії прав людини та ґендерної рівності: недискримінація, інклюзивність, розширення прав і можливостей та підзвітність

Відповідно до завдань, основні запитання оцінювання були складені згідно з викладеним вище набором критеріїв оцінювання. Запитання оцінювання та матриця оцінювання наведені у Додатку 2.

При проведенні оцінювання експерти керувалися принципами ґендерної рівності та прав людини, що визначені у Політиці ООН Жінки щодо оцінювання, і вони дотримувалися норм і стандартів ООН щодо оцінювання в системі Організації Об'єднаних Націй.

З метою досягнення головної мети, що полягає у практичному використанні для розробки нової Ромської стратегії та Плану після 2020 року, основна увага при оцінюванні приділялася напрацюванню висновків щодо успішних аспектів, основних труднощів та перепон, які перешкоджали досягненню результатів у деяких сферах, та їх причин, а також що можна зробити по-іншому для збільшення можливості впливу та забезпечення стабільності.

З цією метою застосовувався **оцінювально-дослідницький підхід** – виявлення позитивного досвіду, конструктивного навчання на труднощах та отримання менших результатів, ніж очікувалося, шляхом стимулювання зацікавлених сторін до обміну думками щодо можливого вдосконалення. Цей підхід поєднувався з підходом, який передбачав якомога більше сприяння отриманню різноманітних точок зору та думок, з використанням триангуляції та валідації висновків шляхом перехресної перевірки інформації з

різних джерел, а також із залученням створеної Управлінської групи з оцінювання та більш широкої Консультативної групи з оцінювання з метою залучення до підтвердження результатів ключових зацікавлених сторін.

В оцінюванні використовувалися комбіновані методи збирання даних для відповіді на орієнтовні питання оцінювання. З огляду на зосередження уваги на стратегічних висновках з реалізації Ромської стратегії та НПЗ, **провідними методами збирання даних будуть якісні**, в тому числі поглиблені індивідуальні та групові інтерв'ю, проведення групових обговорень з представниками груп основних зацікавлених сторін та фокус-групи з представниками ромських громад – ромськими медіаторами/медіаторками та ромськими жінками і чоловіками з відвіданих громад. Група також використовувала допоміжні кількісні дані наявних досліджень (урядові звіти, моніторингові звіти громадських організацій та звіти інших зацікавлених сторін), намагаючись максимально кількісно оцінити наявні підсумовані дані.

Оцінювання проводилося з 22 квітня до кінця червня та складалося з трьох етапів:

- **ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП (22 квітня – 21 травня 2019 року)** – включав розгляд документів, вступні інтерв'ю з учасниками від ООН Жінки та Ради Європи, розробку початкового звіту та затвердження під час онлайн-зустрічі з Управлінською групою з оцінювання;

- **МІСІЯ НА МІСЦЯХ (20-30 травня 2019 року)** – відбувалася за участю представників центральних установ (профільних міністерств та агенцій) шляхом індивідуальних та групових інтерв'ю з ромськими ГО, ромськими медіаторами/медіаторками та ширшим колом представників громадянського суспільства у сфері прав людини та ґендеру; групові зустрічі з міжнародними донорами та партнерами з розвитку, зустрічі з ромськими жінками, а також відвідування двох вибраних областей – Харківської та Закарпатської – для проведення зустрічей з представниками обласної держадміністрації, інших місцевих органів влади та представниками ромського громадянського суспільства і ромськими жінками. Цей етап був завершений презентацією початкових спостережень і висновків Консультативній групі з оцінювання, а також Управлінській групі з оцінювання;

- **СТАДІЯ СИНТЕЗУ (10 червня – 05 липня 2019 року)** – включала подальшу додаткову перевірку річної звітності щодо Стратегії, додаткові інтерв'ю, систематизацію даних та розробку проєкту звіту за результатами оцінювання.

Етап остаточного затвердження (серпень-вересень 2019 року) – включатиме консультації щодо проєкту звіту з Управлінською групою з оцінювання та Консультативною групою з оцінювання для включення їхніх коментарів та пропозицій до остаточного звіту. Остаточна версія звіту буде представлена на «круглому столі» із зацікавленими сторонами, який стане початком обговорень подальшого процесу розробки нової Ромської стратегії та Плану заходів після 2020 року.

Загалом оцінювання включало інтерв'ю та консультації з 94 особами, в тому числі:

- 28 представників установ центрального рівня, які несуть відповідальність за реалізацію Стратегії та/або за основні заходи з НПЗ,
- 17 представників державних адміністрацій регіонального та місцевого рівнів у двох областях – Харківській та Закарпатській, а також

інформація, отримана під час зустрічі з Консультативною групою з оцінювання,

- 5 представників національних наглядових органів, офісів та комісій,
- 24 представники та представниці ромського громадянського суспільства та ромських жінок,
- 5 інших громадських організацій, які працюють з правами людини та правами жінок,
- 15 представників міжнародних партнерів з розвитку.

4. Обмеження

Оцінювання Ромської стратегії та НПЗ в Україні зіткнулося з такими проблемами і обмеженнями:

- Розробці Стратегії та НПЗ бракувало чіткого визначення бажаних змін, шляхів досягнення цих змін та ключових етапів або результатів на шляху до досягнення цілей Ромської стратегії. Крім того, Стратегія, НПЗ і звіти щодо них не містять жодних індикаторів, що ускладнює вимірювання їхнього прогресу,
- Відсутність агрегованих даних для кількісного визначення результатів щодо ефективності реалізації Ромської стратегії та Плану заходів стосовно покращення ситуації ромських жінок і чоловіків: відсутні дані з розподілом за ознакою статі, а дані з розподілом за ознакою національності дуже фрагментарні,
- Обмежена можливість співставлення даних з різних джерел та їх кількісне оцінювання: дане оцінювання було сфокусоване, головним чином, на якісних методах збору даних і спиралося на вторинні кількісні дані, які містяться у наявних звітах установ, що впроваджують політику, та сторонніх моніторингових звітах і аналізах. Дані зі звітних документів щодо реалізації були дуже фрагментарні за заходами та роками і не були жодним чином об'єднані на рівні результатів реалізації Стратегії. У значній кількості моніторингових звітів громадських організацій та/або

міжнародних зацікавлених сторін містяться деякі об'єднані дані з вибірок, які є достатньо великими, щоб проілюструвати питання, що висвітлюються у відповідних звітах, але вони не є репрезентативними для всього ромського населення в країні,

- Дуже жорсткі часові рамки для роботи на місцях: протягом 10 днів, передбачених для виїзної місії, були випадки, коли доводилось спеціально організувати/переносити зустрічі, залежно від напруженого графіку співрозмовників. Крім того, виділеного часу для групових обговорень та інтерв'ю не завжди було достатньо,
- Деякі ключові респонденти, з якими було заплановано провести інтерв'ю, були недоступні:

наприклад, ключова особа, відповідальна за координацію Стратегії, не була доступна для інтерв'ю, і з нею можна було зустрітись лише на засіданні Управлінської групи з оцінювання; не з усіма головами робочої групи з реалізації Стратегії можна було зустрітись; представники Міністерства освіти і науки України не брали участі у запланованій зустрічі з робочою групою у сфері освіти; ГО та представник громади у Закарпатській області (Мукачево) скасували зустріч напередодні її проведення; представники Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини не могли взяти участь у запланованих інтерв'ю і змогли це зробити лише пізніше через Скайп та в письмовій формі після завершення остаточної розробки проєкту звіту про оцінювання.

РОЗДІЛ 1: ВІДПОВІДНІСТЬ

1.1. Процес розробки Ромської стратегії та Плану заходів

Ініціатива щодо розробки національної Стратегії інтеграції ромів була запущена процесом лібералізації візового режиму між Україною та ЄС. У 2013 році Міністерству культури України (Мінкульт), що несе відповідальність за формування та реалізацію державної політики щодо релігійних громад і національних меншин, було поставлено завдання очолити розробку проекту стратегічного документу.

Хоча Україна входить до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) і Ради Європи (РЕ), міжнародних організацій, які сформуvalи міжнародні стандарти захисту та інтеграції ромів, вона на той час не брала активної участі у просуванні цієї політики щодо ромів. Однак на робочому рівні Україна брала участь у деяких міжнародних експертних органах, які займаються інтеграцією ромів, наприклад, у тематичній експертній групі з питань ромів (САНРОМ), що створена при Раді Європи. Цей досвід, а також наявні в інтернеті матеріали щодо ромських стратегій інших європейських країн послуговували українській владі як довідкові матеріали для розробки відповідної Національної стратегії.

За інформацією головного фахівця Департаменту у справах релігій та національностей Мінкульту, який був відповідальним за розробку Стратегії, «на той час не було закону, який би містив хоча б культурну програму», тому перший проект Стратегії ґрунтувався на кабінетному дослідженні, інформації про наявні європейські

практики, інформації та відгуках, які надали деякі ромські громадські організації⁵. Після початкового проекту Мінкульт та Міністерство освіти та науки України (МОН) створили робочу групу та долучило до процесу інші міністерства, щоб вони могли зробити свій внесок до Стратегії.

Крім того, як було зазначено представниками Мінкульт в інтерв'ю під час проведення оцінювання та підтверджено у коментарях до проекту звіту, через обмежені часові рамки проекту всебічних консультацій з ромським громадянським суспільством на етапі розробки Стратегії не проводилося. Однак, відповідно до нормативних процедур, 27 червня 2012 року Проект Стратегії був розміщений на офіційному веб-сайті Мінкульт та протягом одного місяця був доступний для громадських обговорень. Згідно з даними МКУ, пропозицій від ромської громади щодо Проекту Стратегії отримано не було. Представники громадянського суспільства критикували цей досить технічний процес, оскільки вважали, що такий підхід не залишив часу для проведення змістовних консультацій та всебічної дискусії щодо ромської ситуації, її першопричин та можливих підходів до розв'язання проблем.

Як зазначено в коментарях МКУ до Проекту звіту про оцінювання, розробка Плану заходів з реалізації Стратегії передбачала більше спроб проведення змістовних консультацій. В червні 2013 року Мінкульт направило листи до чотирьох

5. Як зазначено у коментарях Мінкульту до проекту звіту, Міністерство зверталось до Всеукраїнської спілки громадських організацій «Конгрес Ромен України» та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» з проханням інформувати про можливі наявні практики або документи європейських країн щодо правового регулювання процесу інтеграції, які сприяли роботі у цьому напрямі.

провідних ромських організацій⁶ та до Комісії з міжнародних відносин та захисту прав національних меншин (дорадчо-консультативний орган Громадської ради при Мінкульт). Ці листи містили прохання долучитися до роботи та направити до МКУ пропозиції щодо проведення цільових заходів з необхідними кількісними та фінансовими показниками. Всі ці структури надали декілька пропозицій, але без жодних показників. Незважаючи на те, що ці листи свідчать про спробу отримати думку ромського громадянського суспільства, такий підхід формального електронного листування не міг забезпечити проведення повноцінних консультацій.

На відміну від ситуації з проектом Стратегії, при підготовці проекту Плану заходів з реалізації Стратегії було проведено декілька громадських обговорень у різних форматах. Зокрема, 16 липня 2013 року проект Плану заходів з реалізації Стратегії був обговорений на засіданні Комісії з питань міжнаціональних відносин та захисту прав за участю провідних ромських громадських організацій⁷. Проект Плану заходів (ПЗ) також був розміщений на веб-сайті Мінкульт протягом одного місяця для громадських обговорень⁸.

В подальшому, у серпні 2013 року, консультацію з громадянським суспільством було проведено Міжнародним фондом «Відродження» (МФВ) та декількома ромськими громадськими організаціями та асоціаціями з метою закріплення позиції ромського громадянського суспільства

щодо проекту Плану заходів. В результаті проведення конференції, в якій взяли участь представники та представниці організацій національного рівня, ромського громадянського суспільства та міжнародні діячі⁹, було розроблено підсумковий документ¹⁰, що визначав декілька загальних рекомендацій, зокрема щодо створення Міжвідомчої ради для реалізації Стратегії.

Незважаючи на докладені зусилля у проведенні консультацій та визначенні конкретних рекомендацій щодо практичного втілення ПЗ, деякі респонденти підкреслили обмеженість можливостей ромського громадянського суспільства у 2013-2014 роках щодо розробки консолідованих пропозицій, а також, в деяких випадках, подання суперечливих пропозицій. У зв'язку з цим, очікування влади щодо отримання виважених показників від громадянського суспільства було нереалістичним: з одного боку, на той час ромські громадські організації мали обмежений потенціал, а з іншого – були відсутні достовірні та деталізовані дані щодо ромської ситуації. Загалом, відсутність ефективного та осмисленого консультативного процесу на етапі розробки Стратегії серйозно вплинула на чіткість та якість стратегічного документу. Основним його недоліком, на який вказала більшість респондентів як від установ різних рівнів, так і від громадянського суспільства, була відсутність загальної концепції та чітких цілей, спрямованих на бажані зміни, що, зі свого боку, негативно вплинуло на ефективне втілення Стратегії.

6. Листи було направлено голові Одеського обласного Ромського конгресу Єрмошкіну С. М., віцепрезиденту Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» Кондур З. А., голові Ромської ради Іваненку Ю. М., президенту Всеукраїнської спілки громадських організацій «Конгрес Ромен України» Григоріченку П. Д.
7. Національні меншини представляли Всеукраїнська спілка громадських організацій «Конгрес Ромен України», Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», Національно-культурне об'єднання «Амала», Львівська міська громадська організація «Молодь», Культурно-просвітницьке товариство «Терніпе».
8. З 25 липня по 25 серпня 2013 року.
9. Згідно з інформацією МКУ та МФВ, у Конференції взяли участь Секретаріат ВРУ з прав людини, виконавчі органи, ромські громадські організації, вітчизняні науковці та міжнародні експерти з Представництва Європейської Комісії в Україні, Представництва ООН в Україні, Міжнародної організації з міграції, Представництва Всесвітньої організації охорони здоров'я у справах міжнаціональних відносин Молдови.
10. Підсумковий документ Круглого столу «Обговорення проекту плану заходів щодо реалізації Стратегії соціального захисту та інтеграції ромського народу в українське суспільство до 2020 року» 22 серпня 2013 року.

1.2. Стратегічне реагування на потреби бенефіціарів, в тому числі ромських жінок, дівчат, чоловіків та хлопців

На момент написання Ромської стратегії єдиними офіційними даними щодо ромів були дані перепису 2001 року, згідно з яким 47 600 осіб заявили, що належать до ромської меншини. Хоча широко відомо, що ці дані неповні, і за неофіційною оцінкою кількість людей, які вважають себе ромами, становить від 200 000 до 400 000 осіб, подальша оцінка не розглядалася як основа для розробки Стратегії або ПЗ. Аналогічно, жодні дані з розподілом за ознакою статі не використовувалися для розробки Ромської стратегії, а також не проводилися жодні конкретні дослідження та не були вжиті заходи для збирання інформації про становище ромських жінок і дівчат.

У Стратегії ромські громадяни визначені як «однорідна група», що посилює упередженість щодо «ромів» і не враховує будь-яких ґендерних потреб, соціального та демографічного різноманіття або підходу, що ґрунтується на потребах. Посилання на «ромів» не розрізняє стать, соціальний статус, рівень інтеграції або неоднорідність спільноти, а також регіональні чи контекстні особливості (ромські громади у міському, сільському, інклюзивному або сегрегованому середовищі). Процес формування Ромської стратегії не передбачав залучення місцевих органів влади для збирання інформації на регіональному або місцевому рівнях щодо ромського населення та його потреб. У документі відсутня будь-яка інформація про соціально-економічні проблеми та проблеми прав людини, з якими стикаються роми, хоча вона важлива для реалізації підходу, заснованого на правах людини.

У цьому аспекті не було використано жодної додаткової інформації від громадянського суспільства, наукових кіл або мережі ромських медіаторів, які мають прямий доступ до місцевих ромських громад, що перебувають у скруті. Кілька респондентів – як від державних органів влади, так і від громадянського суспільства –

висловили думку, що відсутність підходу, що базується на потребах, реалістичних даних та аналізі становища ромських жінок і чоловіків, є одним з головних недоліків Стратегії, оскільки визначає досить загальне формулювання цілей та заходів, без чітких показників, які б давали можливість максимально повно оцінити прогрес у реалізації Стратегії.

Регіональні плани заходів, розроблені у 23 регіонах відповідно до національного ПЗ, також не спираються на дані з розподілом за ознакою статі, та не ґрунтуються на надійній оцінці потреб. Вони також не мають чіткого бачення змін і цілей, орієнтованих на результат. Згідно з думками деяких представників громадянського суспільства та висновками моніторингового звіту Уповноваженого ВРУ з прав людини у 2017 році, регіональні плани заходів віддзеркалюють та копіюють національний ПЗ без будь-якого подальшого відображення регіонального або місцевого контексту або аналізу потреб.

Деякі представники регіональних органів влади в Ужгороді також були дуже критичними, заявляючи: *«Стратегія варта лише паперу, на якому вона написана»*, наголошуючи на їхній обмеженій участі та праві долучатися. З точки зору збору інформації про кількість та потреби ромів, деякі респонденти з місцевих органів влади на Закарпатті заявили, що вони зазвичай консультуються з «лідером ромів». Однак, оскільки залучення ромів є ключовим, слід подумати про більш інклюзивну участь та залучення ромської громади. Представник громади може певною мірою представляти інтереси громади та надавати інформацію з перших рук. Однак, ця інформація не обов'язково може відображати ґендерно чутливі питання, а також неоднаково представляти інтереси жінок і чоловіків. Крім того, покладаючись лише на консультації з «лідером ромів», можна зміцнити існуючу внутрішню ієрархію та обмежити можливість глибше зрозуміти різні потреби різних груп у громаді.

Відсутність надійних даних, даних з розподілом за статтю та аналізу потреб зазнавали критики з боку міжнародної спільноти¹¹ та громадянського суспільства з 2014 року, проте органи влади досі не перейшли до збирання більш надійних даних про становище ромів в Україні, в тому числі з розподілом за статтю, для розробки Національної стратегії після 2020 року.

За відсутності реалістичних даних перепису, дослідження та картування даних можуть слугувати відправною точкою для збирання інформації для оцінювання потреб та формування більш глибоких знань. У цьому відношенні проведена ромськими ГО як пілотний захід робота з визначення переліку потреб громад у декількох регіонах у формі «соціальних паспортів ромів» має великий потенціал, якщо проводити її і надалі для збільшення кількості гендерно чутливих даних і поширювати на інші регіони.

Респонденти з громадянського суспільства, Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, Апарату Урядового Уповноваженого з питань гендерної політики та профільних міністерств наголосили, що без кращого розуміння та інформації про потреби ромських жінок і чоловіків, а також дезагрегації та аналізу даних щодо їхнього соціально-економічного статусу та інших важливих характеристик, всі заходи з політики щодо інтеграції ромів залишаться неефективними.

Зокрема, протягом останніх трьох-чотирьох років різні зацікавлені сторони започаткували низку ініціатив для поглиблення розуміння потреб та проблем, з якими стикається ромська громада, шляхом картування, цільових оцінювань та інших форм збирання інформації або моніторингових звітів. Ось деякі приклади таких ініціатив:

- Секретаріат Уповноваженого ВРУ з прав людини здійснив низку візитів до ромів у регіонах та зібрав інформацію, у тому числі про доступ до отримання документів або права дитини. У 2017

році Секретаріат також склав звіт про оцінку реалізації Стратегії. Згідно з висновками звіту, Стратегія є формальною і не відповідає потребам ромських жінок і дівчат;

- У 2017 році БДІПЛ ОБСЄ опублікував звіт «Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля» для поглиблення знань про обсяг та проблеми, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки при отриманні документів про реєстрацію та документів, що посвідчують особу;

- Ромський жіночий фонд «Чіріклі» протягом багатьох років виступав за те, щоб програми та заходи, спрямовані на громаду, відповідали на численні форми дискримінації, з якими стикаються ромські жінки, та збирав практичну інформацію щодо місцевої ситуації ромських жінок через мережу ромських медіаторів, що працюють у різних регіонах України. У 2017 році фонд «Чіріклі» опублікував доповідь «Права ромських жінок в Україні», у якій надана вичерпна інформація про становище ромських жінок. Міжнародний фонд «Відродження» підтримав підготовку низки звітів, які мали на меті показати інтереси ромів стосовно необхідних заходів для підтримки їхнього становища;

- У 2017 році ООН Жінки в Україні у спільній ініціативі з ВРУ та ромською НУО «Чіріклі» надіслали опитувальник до 24 обласних державних адміністрацій з метою оцінювання гендерної концепції у реалізації Ромської стратегії та ПЗ. Відповіді, що були отримані від 23 облдержадміністрацій, підтвердили відсутність даних, розподілених за ознакою статі, та відсутність гендерно чутливого підходу.

Відтак, рівень розуміння першопричин становища ромських жінок і чоловіків залишається вкрай низьким. Наприклад, кілька місцевих чиновників, відповідальних за реалізацію Ромської стратегії в Закарпатській області, не вважали, що

11. Див.: ОБСЄ/БДІПЛ, 2014 р.: Звіт про оцінювання становища ромів в Україні та впливу поточної кризи, див. за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494>

інтеграція ромів обов'язково потребує вирішення першопричин нерівності у зв'язку з дискримінацією за етнічною чи ґендерною ознакою шляхом застосування правозахисного підходу. Дехто вважав, що суспільство в цілому ще не готове підтримувати ґендерну рівність, і що потрібен час для подолання усталеного розуміння традицій і патріархальної ієрархії.

Так само, представники та представниці ромської громади та деякі ромські медіатори визнали, що ромські жінки та дівчата стикаються з нерівністю через їх етнічне походження, соціальний статус та ґендерну роль. Як підкреслив місцевий радник з Ужгорода, коментуючи відсутність представництва прав та інтересів ромських жінок: *«Це стосується й обізнаності ромських жінок, вони мають дізнатися, що їхня роль – це більше, ніж догляд за будинком і дітьми».*

Але, навіть якщо ромські жінки долають традиційні ґендерні ролі та успішно будують своє соціальне та професійне становище, вони стикаються з міцними ґендерними упередженнями як у громаді, так і серед основної частини суспільства. Поділившись своїм досвідом, ромська жінка, яка є радником з питань освіти та соціального розвитку національних меншин голови обласної ради і очолює громадську організацію в Ужгороді, пояснює, що *«чоловіки також перешкоджають жінкам висловлювати свої інтереси»*, підкреслюючи, що, незважаючи на її роботу та досвід, вона *«часто відчуває, що її не сприймають як рівну».*

Що стосується пріоритетних потреб, майже всі співрозмовники підтвердили, що тематичні напрямки є дуже актуальними: доступ до документів про реєстрацію громадян та документів, що посвідчують особу, має фундаментальне значення для здійснення прав та отримання послуг, ключовими є подальше інвестування у ранню та якісну освіту для дівчат і хлопчиків, жінок і чоловіків, а також доступ до соціальних та медичних послуг без дискримінації, а в деяких регіонах також поліпшення житлових умов. Кілька представників молодшого покоління ромських жінок

і чоловіків також підкреслили, що посилення участі у громадському та політичному житті, а також підтримка професійного навчання ромів і ромських студентів у вищих навчальних закладах мають бути стратегічно підтримані у майбутній Стратегії після 2020 року.

1.3. Розробка Стратегії: чіткість бачення та стратегічні зв'язки

Ромська стратегія на рівні Указу Президента України окреслює інтеграцію ромів як *«соціально значуще питання»* і визначає своєю метою *«захист та інтеграцію в українське суспільство ромської національної меншини шляхом забезпечення рівних прав і можливостей для її участі в соціально-економічному та культурному житті держави, а також активізації співпраці з громадськими об'єднаннями ромів».*

У розділі 6 Стратегії Уряд викладає очікувані результати реалізації Ромської стратегії, яка допоможе створити умови для виконання рекомендацій щодо лібералізації візового режиму між Європейським Союзом та Україною, шляхом забезпечення інтеграції ромів, запобігання дискримінації ромів та підвищення освітнього рівня ромів, поліпшення стану здоров'я, житлово-побутових умов ромів та сприяння зайнятості ромів.

Шість ключових сфер впливу Стратегії для досягнення цієї мети (Див. Додаток III: Завдання та заходи з Плану заходів Стратегії):

1 Правовий захист ромів (у тому числі залучення до участі у суспільному житті, підвищення рівня правової обізнаності, запобігання дискримінації, сприяння в отриманні документів).

2 Соціальний захист і зайнятість ромів (у тому числі забезпечення соціального захисту, проведення інформаційних кампаній, заходів щодо ліквідації дискримінації під час працевлаштування).

3 Підвищення освітнього рівня ромів (у тому числі зменшення кількості ромів, які не завершують навчання у школі, проведення

роз'яснювальної роботи серед ромів щодо важливості отримання освіти, проведення профорієнтаційної роботи із стимулювання ромів до отримання професійно-технічної та вищої освіти).

4 Покращення охорони здоров'я ромів (у тому числі інформування як ромів – про систему охорони здоров'я, так і працівників закладів охорони здоров'я – про культуру та проблеми ромів, приділення особливої уваги стану здоров'я ромських дітей, підвищення обізнаності щодо здорового способу життя).

5 Поліпшення житлово-побутових умов ромів (у тому числі забезпечення участі у програмах пільгового кредитування на придбання та будівництво житла; здійснення заходів стосовно вдосконалення соціальної інфраструктури в місцях проживання ромів).

6 Задоволення культурних та інформаційних потреб ромів шляхом сприяння збереженню та розвитку культури і мистецтв ромів, а також шляхом сприяння поширенню інформації про життя та культурну самобутність ромів у засобах масової інформації.

Національний ПЗ відповідає структурі тематичних напрямків (для отримання більш детальної інформації див. Додаток 3):

1 Загальні питання: 11 (одинадцять) заходів, що включають інформаційні кампанії, спрямовані на протидію антиромським упередженням, підтримку заходів для забезпечення отримання ромами особистих документів, у тому числі шляхом поширення інформації, профілактичної роботи правоохоронних органів та соціальних служб, а також залучення представників ромів до різноманітних заходів.

2 Соціальний захист і зайнятість: 7 (сім) заходів у таких сферах, як надання соціальних послуг ромським родинам, у першу чергу з дітьми, із залученням ромських громадських організацій, у тому числі релігійних, для надання соціальної допомоги ромам або зниження рівня безробіття серед ромського населення,

3 Підвищення обізнаності та рівня освіти: 14 (чотирнадцять) заходів, спрямованих на підготовку педагогічних кадрів з врахуванням специфіки ромів, включаючи підготовку вчителів ромською мовою, збільшення кількості ромів, які здобувають та завершують середню освіту, у тому числі шляхом роботи з батьками для забезпечення права ромських дітей на освіту, поліпшення доступу ромських дітей до дошкільної та позашкільної освіти, мотивування ромів до здобуття професійної та вищої освіти, контроль відвідування навчально-виховних закладів, сприяння участі у позашкільних заходах тощо),

4 Покращення здоров'я ромів: 9 (дев'ять) заходів, зокрема, з підготовки медичного персоналу щодо специфіки ромів, інформування ромів про здоровий спосіб життя, послуги та графіки роботи медичних закладів, сприяння проведенню медичних оглядів, наданню екстреної медичної допомоги та комунальних медичних послуг, забезпечення імунізації або забезпечення епідеміологічного нагляду, санітарно-епідеміологічних досліджень у районах, густо населених ромами,

5 Поліпшення житлово-побутових умов: 4 (чотири) заходи, у тому числі прийняття законодавчих рішень щодо забезпечення житлом, поширення інформації про пільгові кредити на придбання та будівництво житла; виділення земельних ділянок для житла ромів у рамках законодавчої бази та включення до програм надання соціального житла тих ромів, які перебувають у реєстрі осіб, що потребують покращення житлових умов,

6 Культурні та інформаційні потреби: 12 (дванадцять) заходів, спрямованих, зокрема, на підтримку культурних центрів та мистецьких груп ромів, культурно-мистецькі заходи для збереження етнічної ідентичності, просвітницькі кампанії для сприяння захисту та інтеграції ромів, позашкільне навчання для обдарованих ромських дітей музичному та вокальному мистецтву, дослідження історії, культури та мови й соціально-культурну інтеграцію ромів, сприяння

виданню «Ромського правознавчого вісника», інформації, орієнтованої на ромів, та колекцій казок і прислів'їв ромською мовою, підтримка трансляцій програм з ромської тематики на регіональному державному телебаченні тощо.

З позитивного слід зазначити, що у Стратегії наведений перелік сфер впливу, визначених національними та міжнародними зацікавленими сторонами як ключові для сприяння рівним можливостям і правам ромських громад, а національний ПЗ узгоджений з тематичними пріоритетами, але без інтеграції цілісного антидискримінаційного та комплексного ґендерно орієнтованого підходу.

Однак, і Стратегія, і ПЗ залишаються на декларативному рівні. Стратегія не передбачає цілей запропонованих змін і залишається на рівні заходів (наприклад, вжиття заходів для запобігання дискримінації, надання допомоги в отриманні документів, розповсюдження інформації, сприяння інформуванню тощо). Таким чином, у Стратегії відсутня чіткість цілей та результатів, яких необхідно досягти.

Крім того, визначені заходи не відображають, яким чином вони забезпечуватимуть стабільне вирішення першопричин соціально-економічної нерівності та сприятимуть забезпеченню рівних прав та можливостей ромських жінок і чоловіків. Відсутній логічний взаємозв'язок різних напрямків, коли стає зрозумілим, як довгострокові зміни потребують співпраці та спільних зусиль різних учасників: наприклад, демонстрація того, як відсутність документів може перешкодити доступу до освіти, соціальних та медичних послуг; наскільки недостатньо якісна освіта зменшує рівність шансів на працевлаштування та економічну інтеграцію пізніше в житті; як безробіття призводить до зубожіння; як бідні, відокремлені та нелегальні житлові умови часто пов'язані з маргіналізацією в суспільстві, негативно впливають на доступ до медичних послуг або будь-яких інших послуг, часто зміцнюючи «порочне коло» ізоляції.

Стратегія та національний ПЗ, наприклад, підкреслюють необхідність забезпечення правового захисту шляхом забезпечення доступу до

документів про реєстрацію та документів, що посвідчують особу, але без вказівки на те, як взаємопов'язані перешкоди в отриманні документів мають вирішуватися у співпраці відповідними міністерствами, зокрема, через конкретний робочий механізм. Крім того, оскільки мета, завдання та заходи Стратегії й Національного плану заходів не враховують ґендерного аспекту, вони не дають розуміння, чи запропоновані заходи корисні для ромських жінок, дівчат, чоловіків і хлопчиків, та як саме.

Цей загальний підхід і відсутність чітко окреслених цілей Стратегії поширюється і на реалізацію національного ПЗ, в якому немає конкретно визначених та вимірюваних результатів, а лише перелічені аналогічні неспецифічні та широкі заходи, переважно на рівні «підвищення обізнаності» з певних питань, «розповсюдження матеріалів» та інформації; «забезпечення проведення семінарів» з певної теми або «вивчення питань (...)». Сформульовані таким чином, ці заходи не сприятимуть ефективному вирішенню певної проблеми або використанню логічно-системного підходу до покращання певної ситуації.

Респонденти цього оцінювання в основному критикували відсутність ясності щодо результатів, яких необхідно досягти, і більшість із них виступили за необхідність визначення у ПЗ вимірюваних показників для відстеження прогресу та результатів. Крім того, декілька співрозмовників підкреслили необхідність розгляду питання рівних прав і можливостей для ромських жінок і чоловіків з точки зору прав людини та антидискримінаційної точки зору, замість того, щоб розглядати його як соціальну проблему, стверджуючи, що Стратегія в цілому обмежується доступом до основних послуг без прив'язки до правозахисних підходів.

Що стосується вимірювання прогресу, для більшості заходів, перелічених у ПЗ, встановлюється загальний графік виконання Стратегії на 2013-2020 роки, з деякими винятками, коли для заходів зазначений конкретний рік. У цьому аспекті одним з найбільш конкретних заходів є «Під-

готовка та залучення представників ромської національної меншини до наступного Всеукраїнського перепису населення», що був запланований на 2014 рік (згідно з поточними планами, перепис населення запланований на 2020 рік). ПЗ відповідає загальній структурі Стратегії, та не містить жодних гендерно чутливих чи гендерно орієнтованих заходів або конкретних дій, спрямованих на вирішення ситуації або забезпечення прав ромських жінок і дівчат.

Україна зазнала значних політичних змін з часу ухвалення Стратегії у 2013 році:

- Події, що відбулися в лютому 2014 року, та розгортання конфлікту у східній частині держави зумовили обмеженість фінансових і управлінських ресурсів; Уряд і управління мали вирішувати низку інших невідкладних проблем, пов'язаних із кризовими ситуаціями. Зокрема, воєнний конфлікт і величезна кількість **внутрішньо переміщених осіб зі Східної України, у тому числі ромських жінок і чоловіків**, вимагали від Уряду негайних рішень;
- У квітні 2014 року Уряд України розпочав **реформу з децентралізації**, спрямовану на передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування. Ці органи місцевого самоврядування нестимуть відповідальність, зокрема, за шкільну та дошкільну освіту, первинну медичну допомогу, культурні заклади, інфраструктуру (вуличне освітлення, дороги, прибирання), громадський порядок та інші питання, які стосуються ключових сфер впливу для інтеграції ромів;
- Що стосується проблем, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки, спостерігалися посилення напруги та **радикалізація, що призводили до етнічно вмотивованих злочинів на ґрунті ненависті та расистських нападів**, спрямованих, серед інших уразливих груп, на ромів (у тому числі на ромів, які у зв'язку із сезонною роботою переїжджають у великі міста). Більшість респондентів підкреслили важливість розгляду цих подій та проблем, а також відповідної адаптації

чинної Стратегії та Плану заходів, щоб перетворити їх на гендерно чутливу, ефективну та змістовну політику.

З 2013 року Національна стратегія офіційно не оновлювалася. Однак, зростаюча кількість злочинів на ґрунті ненависті та расистського насильства, вчинених радикальними групами проти ромських жінок і чоловіків з 2017 року, спонукала до визначення адекватних реакцій інституцій на ці випадки.

Мінкульт зазначило, що ці напади та випадки проявів нетерпимості були внесені до порядку денного другого засідання Міжвідомчої робочої групи (МРГ). В результаті, МРГ ухвалила рішення та визначила конкретні завдання для правоохоронних органів та окремих обласних державних адміністрацій щодо запобігання поширенню антиромських нападів. В подальшому, 15 червня 2018 року МКУ скликало нараду для обговорення розвитку подій з представниками Міністерства внутрішніх справ України (МВС), Національної поліції України (НПУ), Служби безпеки України (СБУ), Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», МФВ та Уповноваженого ВРУ з прав людини. Результатом стало підтримання пропозиції Представниці Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності А. Філіпішиної розробити алгоритм дій для захисту і допомоги ромам, що мігрують у зв'язку з сезонними роботами.

На рівні регіонів кілька регіональних планів заходів з часом були оновлені. **Закарпаття**, наприклад, розробило регіональний план заходів у 2013 році, який був оновлений у 2018 році після створення МРГ з питань реалізації Ромської стратегії. Крім того, як повідомляється, після жорстоких нападів і злочинів на ґрунті ненависті проти ромів у цьому регіоні, які привернули міжнародну увагу, регіональні органи Закарпатської області розробили програму «Ромське населення Закарпаття» щодо інтеграції ромів.

Наприклад, у **Харкові** розробка оновлення регіонального плану заходів може слугувати гарним

прикладом успішної співпраці між регіональними органами влади та громадянським суспільством ромів. Тут перший план дій був розроблений у 2014 році у «звичайний бюрократичний» спосіб, з невеликою кількістю консультацій і без знання ромської громади та її потреб. Але це було корисно як перший крок для того, щоб винести становище ромів на порядок денний обласної державної адміністрації. План був затверджений і підписаний головою облдержадміністрації.

Місцеве громадянське суспільство скористалося цією можливістю для активного захисту та взаємодії з органами влади, що призвело до оновлення плану у 2016 році. Тепер регіональний план заходів впроваджується з постійними консультаціями, обміном та співпрацею між органами влади та ромським громадянським суспільством. Ромський активіст Микола Бурлуцький був призначений радником голови облдержадміністрації з питань реалізації регіонального плану заходів. Крім того, громадянське суспільство Харківської області створило громадську координаційну раду з 12 ГО (3 ромські ГО та інші асоціації з захисту прав людини, волонтерські об'єднання та університети). На думку респондентів як з громадянського суспільства, так і з обласної держадміністрації, цей проактивний підхід та постійний обмін інформацією є більш ефективними для реалізації ініціатив, ніж «офіційні» формальні зустрічі.

1.4. Узгодження Стратегії

1.4.1. Міжнародні та європейські зобов'язання у сфері прав людини та ґендерної рівності

Починаючи з 1990-х років, міжнародна спільнота, європейські інституції та держави все більше усвідомлюють особливі проблеми, з якими стикаються ромські громади в Європі. Тому була

прийнята відповідна нормативна база, узгоджена з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини, з метою сприяння покращенню становища ромських жінок і чоловіків, вирішенню проблеми широко розповсюдженої дискримінації та расизму, антиромського шовінізму та насильства щодо ромів і повної інтеграції ромів у суспільство.

У зв'язку зі сприянням забезпеченню рівності прав і можливостей ромів зростає усвідомлення того, що політика, спрямована на захист та інтеграцію ромів, не враховує належним чином ані потреби ромських жінок, ані потреби ромських чоловіків. У багатьох випадках у політиках, програмах та проєктах не враховуються ґендерні аспекти. Існуючі винятки, як правило, передбачають цільові заходи щодо ромських жінок у сфері охорони здоров'я (наприклад, сексуальні та репродуктивні права) або стосуються захисту прав дитини (наприклад, освіта/виховання, ранній шлюб за домовленістю).

Останнім часом громадські об'єднання ромів та, особливо, ромські жінки постійно закликають до забезпечення врахування ґендерного компоненту та вжиття заходів, спрямованих на задоволення потреб ромських жінок, для того, щоб вони могли нарівні з чоловіками користуватися перевагами будь-яких політик, програм та проєктів, призначених для ромських громад.

В системі ООН моніторингові та договірні органи звертають особливу увагу на становище ромських жінок і чоловіків та повідомляють про недоліки і порушення, які перешкоджають реалізації їхніх основних прав людини¹². В рамках деяких програм, спрямованих на вирішення проблем у конкретних країнах, надається технічна допомога урядам для забезпечення дотримання прав та надання послуг ромам.

12. Особливе значення мають такі документи: Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ПГПП), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ПЕСКП), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Конвенція про права дитини (КПД).

Аналогічним чином, РЄ та ОБСЄ впродовж десятиріч приділяють особливу увагу усуненню широко розповсюдженого расизму і дискримінації ромів та сприяють їхній повній інтеграції в суспільство, застосовуючи повноваження своїх спеціальних моніторингових механізмів¹³ або надаючи рекомендації національним органам влади, а також просуваючи конкретну нормативну базу та міжнародні стандарти.

З метою сприяння недопущенню дискримінації та забезпечення рівних можливостей ромських жінок і чоловіків протягом останніх двох десятиліть було прийнято низку відповідних нормативних актів. Серед них – ухвалений у 2003 році План дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ (План дій ОБСЄ), який став першим комплексним підходом до політики, у якому урядом рекомендується вживати заходів у найважливіших сферах: захист з боку законодавства та правоохоронних органів, недискримінація, освіта, працевлаштування та зайнятість, доступ до соціального захисту, участь у громадському та політичному житті, а також сприяння повній і рівноправній участі ромів у процесах розробки всіх політик, що їх стосуються. Крім того, у документі надаються рекомендації щодо захисту прав біженців ромської національності та переміщених осіб під час конфлікту або у постконфліктних умовах.

Підхід «В інтересах ромської спільноти, разом з нею» рекомендований як основоположний принцип розробки політики, так само як принципи інклюзивності та активної участі.

У Плані дій ОБСЄ також наголошується на необхідності врахування становища ромських жінок і численних форм дискримінації, з якими вони стикаються, та пропонується систематично включати питання ромських жінок до всіх відповідних політик. «При розробці та реалізації будь-якої політики і програми має враховуватися особливе становище ромських жінок і жінок-синті. Якщо існують дорадчі та інші механізми сприяння участі ромів та синті у такому процесі визначення політики, жінки повинні мати можливість брати участь у цій роботі нарівні з чоловіками. Проблеми ромських жінок повинні систематично враховуватися у будь-яких відповідних політиках, що стосуються всього населення»¹⁴.

Крім того, Рада Європи прийняла низку рішень і рекомендацій, які сприяють просуванню рівних прав і недопущенню дискримінації ромів, а також рекомендації щодо політики боротьби з антиромським шовінізмом¹⁵. РЄ також сприяє, зокрема, реалізації прав ромських жінок в рамках цільових програм (наприклад, доступ до правосуддя для ромських жінок), шляхом сприяння формуванню коаліцій ромських жінок у всій Європі (серія міжнародних конференцій ромських жінок) та включення основних питань ромських жінок до Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр.¹⁶

13. Див., зокрема, регулярні звіти Консультативного комітету РЄ щодо Рамкової Конвенції про захист національних меншин, посилання: <https://www.coe.int/en/web/minorities/ukraine>

14. Див. пункт 6 Плану дій ОБСЄ з покращення становища ромів у регіоні ОБСЄ, Рішення Ради Міністрів № 3/03, Маастрихт, 1.2, грудень 2003 р.

15. Див. ECRİ Загальна рекомендація з політики № 13 щодо подолання антиромського шовінізму та расизму щодо ромів, див. також англійською та українською за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.13>

16. Докладно щодо роботи Групи РЄ з питань ромів та кочівних народів щодо просування гендерної рівності ромських жінок див. за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/gender-equality>

Надзвичайно важливим моментом є те, що Європейський суд з прав людини прийняв знакові рішення щодо порушення прав людини стосовно ромських жінок і чоловіків, підкреслюючи наявність системного расизму та дискримінації ромів, які постійно мають місце у європейських країнах¹⁷.

Враховуючи постійні виклики та порушення прав людини, міжнародна спільнота неодноразово підтверджувала своє прагнення працювати у напрямку повної інтеграції ромів у суспільство. З огляду на це, починаючи з 2002-2003 років, уряди ряду європейських держав прийняли стратегії та плани дій на національному та місцевому рівнях з метою інтеграції ромів у суспільство¹⁸. Яскравим прикладом цьому є регіональна ініціатива «Десятиліття ромської інтеграції в Європі 2005-2015», яка об'єднала одинадцять урядів країн Центральної та Південно-Східної Європи, які взяли на себе провідну роль у прийнятті національних стратегій з метою вжиття політичних заходів для забезпечення недопущення дискримінації та надання рівних прав і можливостей ромським жінкам і чоловікам. Незважаючи на те, що проект «Десятиліття ромської інтеграції» не досяг своєї мети, у його рамках були отримані важливі результати, зокрема, щодо розширення прав і можливостей громадянського суспільства та посилення спроможності місцевих і центральних органів влади у реалізації політики соціальної інтеграції ромів.

Новий поштовх розгляду цього питання та посиленню регіональних ініціатив дав Європейський Союз. У процесі розширення ЄС, зокрема у 2004 і 2007 роках, коли цілий ряд країн Центральної Європи, у яких мешкає велика кількість ромів, приєдналися до спільноти ЄС, держави-члени ЄС визнали, що необхідно терміново вжити заходів для забезпечення основних прав, без дискримінації, усіх громадян, які проживають на території ЄС. У 2011 році, у відповідь на незначний прогрес, досягнутий в рамках зусиль, спрямованих на інтеграцію ромської національної меншини, Європейська Рада прийняла Рамкову програму ЄС з формування національних стратегій інтеграції ромської національної меншини до 2020 року¹⁹ (Рамкова програма ЄС). Згідно з нею, усі держави-члени взяли на себе зобов'язання прийняти національні стратегії та плани дій щодо інтеграції ромської національної меншини та регулярно повідомляти Європейську комісію про хід їх виконання²⁰. До того ж, згідно з Рамковою програмою ЄС, державам-членам пропонується усунути нерівність в сферах освіти, працевлаштування і зайнятості, забезпечення житлом, охорони здоров'я, а також боротися з дискримінацією і расизмом щодо осіб ромської національності. У менших масштабах, в рамках програми «Інтеграція ромської національної меншини до 2020 року», ця ініціатива також присутня в країнах Західних Балкан.

17. Докладніше про рішення ЄСПЛ див. за посиланням: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf; Рішення підтверджують, зокрема, насильство та неправомірні дії з боку поліції, порушення репродуктивних прав ромських жінок та у справі щодо України (справа «Бурля та інші проти України») – недотримання права на повагу до житла, листопад 2018 р.
18. Докладніше див. Звіт ОБСЄ про стан реалізації Плану дій з поліпшення становища ромів та синті в регіоні ОБСЄ від 2008 р. та 2013 р., див за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/154696>; інформація про проект «Десятиліття ромської інтеграції» та подальшу програму інтеграції ромської національної меншини на 2020 р., яка зараз впроваджується в Західно-балканському регіоні, див. за посиланням: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/pages/4/roma-decade-and-the-eu>
19. Див. Звернення від Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. Рамкова програма ЄС щодо формування стратегій інтеграції ромської національної меншини до 2020 року, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1444910104414&uri=CELEX:52011DC0173>
20. Національні стратегії та регулярні звіти, а також звернення до ЄС див за посиланням: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/roma-integration-eu-countries_en#nationalromaintegrationstrategies

ЄС також все частіше вимагає суттєвих дій для поліпшення становища ромської національної меншини в ході переговорів щодо процесу розширення ЄС з країнами-претендентами на вступ до ЄС та за допомогою фінансових механізмів перед вступом до ЄС підтримує відповідні зусилля (наприклад, Механізм підготовки до вступу). У 2013 році ЄС знову продемонстрував свої зусилля для інтеграції ромів, прийнявши Рекомендацію Ради ЄС про заходи ефективної інтеграції ромів у країнах-членах ЄС²¹, у якій також визнається множинна дискримінація, з якою стикаються ромські діти та жінки.

«Боротьба з усіма формами дискримінації, включаючи множинну дискримінацію, з якою стикаються ромські діти і жінки, подолання насильства, у тому числі домашнього насильства щодо жінок і дівчат, припинення торгівлі людьми, практики укладення шлюбу з неповнолітніми та шлюбу з примусу, а також жебракування дітей, зокрема шляхом застосування відповідного законодавства. З цією метою держави-члени повинні забезпечити участь у цій роботі всіх відповідних суб'єктів, включаючи органи державної влади»²².

Крім того, з огляду на закінчення у 2020 році дії Рамкової програми ЄС щодо прийняття національних стратегій інтеграції ромів, у лютому 2019 року Європейський Парламент прийняв Резолюцію щодо необхідності «посилення Стратегічної рамкової програми ЄС з прийняття національних

стратегій інтеграції ромів після 2020 року та активізації боротьби з антиромським шовінізмом»²³. У цій Програмі країнам-членам ЄС, зокрема, пропонується «забезпечити, щоб питання усунення множинної та комбінованої дискримінації, інтегрування гендерного компоненту та підходу з урахуванням дитячої специфіки, були належним чином включені до Стратегічної рамкової програми ЄС»²⁴.

Після започаткування першої Європейської платформи щодо інтеграції ромів у 2009 році, були розроблені 10 спільних основних принципів для інтеграції ромів як практичні рекомендації у допомогу політикам або керівникам програм і проектів при здійсненні успішних ініціатив, спрямованих на покращення становища ромів. Принципи узагальнюють критерії, які мають стати невід'ємною частиною процесу розробки, реалізації та оцінювання політики для підвищення ефективності та дієвого досягнення результатів:

1. Конструктивні, прагматичні та недискримінаційні політики.
2. Чітке охоплення, але без сегрегації.
3. Міжкультурний підхід.
4. Спрямованість на врахування аспектів.
5. Усвідомлення гендерного аспекту.
6. Реалізація політик, розробка яких ґрунтується на фактах.
7. Використання правових документів ЄС.
8. Залучення регіональних та місцевих органів влади.
9. Залучення громадянського суспільства.
10. Активна участь ромів²⁵.

21. Див. Рекомендація Ради від 9 грудня 2013 року щодо ефективних заходів інтеграції ромів у державах-членах, див. за посиланням: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=en)

22. Див. Рекомендація Ради від 9 грудня 2013 року щодо ефективних заходів інтеграції ромів у державах-членах, див. за посиланням: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=en)

23. Резолюція Європейського Парламенту щодо необхідності посилення Стратегічної рамкової програми ЄС з реалізації національних Стратегій інтеграції ромської національної меншини після 2020 року та активізації боротьби з антиромським шовінізмом (2018/2509 (RSP)), див. за посиланням http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2019-0098_EN.html

24. Там же.

25. Див: Загальні базові принципи залучення ромів, див. за посиланням: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7573706d-e7c4-4ece-ae59-2b361246a7b0>

Ґендерний аспект є одним з 10 принципів інтеграції ромів, а також ключовим компонентом, який забезпечить розробку та реалізацію ефективної політики щодо рівної участі у житті суспільства ромських чоловіків і жінок.

«Принцип № 5: Усвідомлення ґендерного аспекту – в ініціативах щодо інтеграції ромів необхідно враховувати потреби й обставини ромських жінок. Ці ініціативи сприяють вирішенню таких питань, як множинна дискримінація та проблеми доступу до медичної допомоги та забезпечення дітей, а також домашнє насильство та експлуатація»²⁶.

1.4.2. Узгодження з національними та міжнародними нормативними актами у сфері прав людини та інтеграції ромів і взаємозв'язок з іншими національними реформами

У вступі Стратегії згадується декілька відповідних міжнародних стандартів, які формують її правову основу, зокрема, Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ПГПП), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ПЕСКП), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД), Конвенція про права дитини (КПД), Європейська соціальна хартія, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин і Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Українська влада не зверталася до міжнародної спільноти (деякі організації мали представництва в країні, наприклад, ОБСЄ, РЄ) за технічною допомогою для підтримки розробки або проведення консультацій щодо Стратегії або національного ПЗ. Окрім того, з жодним із органів ООН, що присутні в Україні (Програма розвитку ООН, Управ-

ління Верховного комісара ООН з прав людини, ООН Жінки), під час розробки не було проведено консультацій.

Хоча наведене посилання на Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) не зазначена як основа. Відповідні зобов'язання ОБСЄ також не згадуються.

Разом з кількома іншими міжнародними організаціями, ОБСЄ в минулому заохочувала до вдосконалення чинної Стратегії та Національних планів заходів. У 2014 році Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) провело оцінювання та опублікувало свої висновки у Звіті про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи²⁷. Відповідно до свого оцінювання, БДІПЛ рекомендувало оновити поточну Ромську стратегію та ПЗ на основі सबічних даних, розподілених за ознакою статі, щоб забезпечити процес спільної участі ромського громадянського суспільства та включення ефективного антидискримінаційного підходу у всіх стратегічних пріоритетах та з урахуванням специфічних потреб ромських жінок. Крім того, БДІПЛ закликала українські органи влади додати чітко визначені завдання, показники та реалістичний бюджет²⁸.

Що стосується потреб ромських жінок, то Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні у своїх Заключних зауваженнях до восьмої періодичної доповіді України, опублікованої у березні 2017 року, звернувся до проблем ромських жінок згідно із загальними рекомендаціями щодо доступу до правосуддя, щодо рівності у шлюбі та сімейних відносинах, щодо ролі жінок і запобіганні конфліктам та становища жінок у конфліктних і постконфліктних ситуаціях,

26. Див: Загальні базові принципи залучення ромів, див. за посиланням: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7573706d-e7c4-4ece-ae59-2b361246a7b0>

27. <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>

28. Там же, ст. 6.

щодо прав сільських жінок²⁹. Крім того, права ромських жінок і дівчат, зокрема, розглядаються в контексті урахування конкретних потреб внутрішньо переміщених жінок, які стикаються з різноманітними формами дискримінації, а також сприяння доступу ромських дівчат до освіти та їх утримання на всіх рівнях освіти.

У відповідь на це, у новій Державній соціальній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (прийнята Урядом України у квітні 2018 року), до двох з 57 рекомендацій були також включені посилання на ромських жінок і дівчат, а саме: «врахування потреб внутрішньо переміщених жінок, зокрема, ромських жінок, та забезпечення освіти ромських дівчат»³⁰.

Згідно з висновками Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, структура ООН Жінки посилила свою підтримку як національних, так і місцевих органів влади, та громадянського суспільства ромів, щоб підвищити рівень знань та обізнаності щодо прав і інтересів ромських жінок та дівчат. У 2018 році у тісній співпраці з Комітетом ВРУ з питань прав людини, Службою Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, Ромським жіночим фондом «Чіріклі», Міністерство закордонних справ України (МЗС) провело міжнародну конференцію з реалізації прав ромських жінок в Україні. В результаті у підсумковому документі містилася вимога, зокрема, «враховувати гендерні аспекти і сприяти дотриманню прав ромських жінок, а заходи з реалізації зазначеної Стратегії мають оцінюватися за допомогою SMART-показників та бути прив'язані до певних часових рамок».

Іншим важливим нормативним актом, що покликаний сприяти дотриманню прав та рівних можливостей ромських жінок і чоловіків, є План дій з реалізації Стратегії України у сфері прав людини³¹, який був затверджений у 2015 році. Однак, згідно з повідомленнями респондентів з числа громадянського суспільства, які здійснюють діяльність зі сприяння дотриманню прав людини, вони не беруть активної участі у форумі громадянського суспільства щодо Стратегії у сфері прав людини, а також не існує сильної пропаганди або моніторингу щодо того, якою мірою реалізується Ромська стратегія. Обговорення з представниками правозахисних організацій також продемонстрували, що питання прав ромів не є широко представленим у загальному дискурсі щодо прав людини, а розглядається скоріше як «специфічне питання». На думку деяких з них, складне становище ромів вимагає конкретної політики, спрямованої на вирішення питання інтеграції ромів з точки зору правозахисного підходу.

Зокрема, представники та представниці регіональних та місцевих органів влади, ромської громади та громадянського суспільства підкреслили важливість поєднання та впровадження заходів, що реалізуються в рамках Ромської стратегії, з процесом децентралізації. Поточна реформа децентралізації являє собою і величезний потенціал, і великий ризик. Потенціал полягає в тому, що компетенції та ресурси у місцевих політиках будуть спрямовані (в межах повноважень органів місцевого самоврядування) на підвищення релевантності та впровадження підходу, що ґрунтується на місцевих потребах. Це потенційно може означати більшу гнучкість і швидше

29. Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні, «Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», березень 2017 року, <http://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/12/concluding-observations-on-the-eighth-periodic-report-of-ukraine>

30. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року (2018 р.), див. Рекомендацію 10, ст. 14, та Рекомендацію 27, ст. 36, за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uryadom-zatverdzheno-derzhavnu-socialnu-programu-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>

31. Для отримання детальної інформації ознайомтеся з веб-сайтом: <https://kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>

реагування також на потреби місцевих ромських жінок і чоловіків. Однак, існує ризик, що реформа децентралізації буде здійснена без включення цільових або інтегрованих заходів, пов'язаних з ромами, у місцеву та регіональну політику.

Крім того, ромські медіатори, громадянське суспільство та представники ромів підкреслили, що деякі інші поточні реформи вже мають негативний вплив на місцеві ромські громади.

Зокрема, було висловлене занепокоєння щодо доступу до медичних послуг та сприяння доступу до якісної освіти для ромських дітей. Наприклад, ромські медіатори у Закарпатській області повідомили, що, якщо люди не зареєструються у фахівця протягом встановленого терміну, вони не будуть закріплені за лікарем і можуть не мати можливості скористатися послугами. В одному невідкладному випадку пацієнт, який мешкає у поселенні ромів, викликав швидку допомогу, але вона відмовилася прибути на виклик, сказавши, що йому необхідно спочатку відвідати лікаря, за яким він закріплений (водночас, швидка повинна прибувати на екстрені виклики).

Загалом, для отримання гарантованої медичної допомоги особі необхідна реєстрація за місцем проживання та внутрішній паспорт для реєстрації у лікаря. Члени ромських громад недостатньо обізнані з цими новими вимогами. Це, разом із

проблемою низького рівня грамотності серед деяких ромських громад, ускладнює заповнення необхідних форм та виконання вимог. В результаті реформи у сфері охорони здоров'я, роми без документів втратили будь-який доступ до амбулаторної допомоги.

Для подолання таких загроз, такі організації, як Міжнародний фонд «Відродження», підтримують освітні заходи з підвищення рівня обізнаності щодо медичної реформи серед ромських жінок і чоловіків, а також сприяють укладанню контрактів між ними та лікарями. Як також зазначено респондентами, є фахівці, які реєструють ромів, що перебувають в уразливому становищі, навіть якщо вони не мають реєстрації за місцем проживання.

Що стосується шкільної освіти, то, відповідно до реформи, діти мають відвідувати найближчу початкову школу. Однак, на практиці, це може обмежити доступ до якісної освіти ромських дітей, що проживають у бідних, маргіналізованих районах, оскільки вони можуть бути зараховані до школи (часто низької якості) в безпосередній близькості від їхнього місця проживання, яку відвідують виключно ромські діти, що, таким чином, призводить до фактичного посилення сегрегації та маргіналізації.

РОЗДІЛ 2: ЕФЕКТИВНІСТЬ

2.1. Прогрес у досягненні результатів у ключових пріоритетних напрямках та у виконанні конкретних завдань згідно з Ромською стратегією

Одним із завдань оцінювання було оцінити, якою мірою загальні та конкретні результати, заплановані у Стратегії та ПЗ, були досягнуті, а також визначити, що спрацювало та чому, а що виявилось менш ефективним, і через які причини. Для виконання цього завдання ми розглянули наявні офіційні звітні дані щодо реалізації Стратегії та Плану заходів та всебічно вивчили інформацію за допомогою інших джерел – інтерв'ю та групових зустрічей, а також інших звітів з моніторингу та оцінювання, пов'язаних із реалізацією Стратегії.

Основним викликом була проблема з даними, як з вихідними, так і з даними щодо фактичних досягнень і обсягу деталізованих даних щодо бенефіціарів відповідних заходів. Як зазначають відповідальні міністерства, у більшості річних звітів відсутня статистика щодо національностей в Україні, що, відповідно, ускладнює фактичне вимірювання ефективності відповідних заходів, спрямованих на ромську національну меншину. Водночас, деякі регіональні спеціалісти надавали дані про кількість ромів щодо яких вони здійснювали свою діяльність, але переважно ці дані ґрунтувалися на самоідентифікації власне ромів. Однак, як заявили відповідні міністерства, ці дані є неофіційними. Іншим викликом стала якість ведення звітності та узгодженість наданих даних (між різними регіонами та (або) протягом декількох років), що розглядається в інших розділах даного звіту.

Також завданням оцінювання було відстежити гендерну чутливість як у розробці Стратегії, так і в її ефективній реалізації, але ані Стратегія, ані ПЗ, ані відповідні практики не мають осмисленого підходу до гендерної інтеграції. У кращому

випадку окремі втручання та заходи мають гендерний характер. За кількома винятками, більшість співрозмовників не замислювалися щодо гендерних питань або щодо того, яким чином їхня робота сприяє рівним правам та можливостям для жінок і чоловіків або впливає на них. Хоча у відповідь на конкретні запитання вони визнавали, що ромські жінки стикаються з різними формами дискримінації або нерівності через їхню стать, соціальний статус та очікувані гендерні ролі.

2.1.1. Стратегічний напрямок/завдання: правовий захист ромів

Перший стратегічний напрямок під назвою «Правовий захист» включає 6 конкретних завдань, на підтримку яких заплановано 11 заходів згідно з розділом «Загальні питання» ПЗ.

Шість конкретних завдань мають дуже різноманітний характер, в тому числі:

- розширення участі ромських громадських об'єднань у прийнятті рішень, що стосуються ромів;
- підвищення правової обізнаності ромів;
- вжиття заходів для запобігання дискримінації;
- надання допомоги в отриманні особистих документів (паспортів, свідоцтв про народження, а також реєстраційних та інших документів про цивільний стан);
- розширення співпраці з міжнародними організаціями;
- сприяння формуванню толерантного ставлення до ромів у суспільстві.

Виходячи з результатів оцінювання, **найбільш помітний прогрес був досягнутий у завданні щодо видачі особистих документів, зокрема документів про реєстрацію актів народження, а також завдання щодо збільшення участі ромських ГО.**

2.1.1.1. Конкретне завдання: доступ до можливості отримання особистих документів

Вирішення питання особистих документів (актів реєстрації громадянського стану та документів, що посвідчують особу³²) має вирішальне значення для відкриття доступу ромських жінок і чоловіків до усіх видів суспільних послуг. Виходячи з інтерв'ю, а також звітів громадянського суспільства та міжнародних учасників, **спостерігається помітний прогрес, досягнутий в результаті роботи Державної реєстраційної служби Міністерства юстиції України (Мін'юст) в рамках цього конкретного завдання Стратегії, завдяки якій вдалося ефективно збільшити видачу доку-**

ментів, зокрема, документів про реєстрацію актів народження для ромів³³. У щорічних звітах про реалізацію ПЗ за всі роки не вдалося знайти агреговані дані по статистиці виданих свідоцтв про народження. Але виходячи з інтерв'ю з представником Мін'юсту, лише у 2018 році було зареєстровано 3180 новонароджених ромських дітей.

Повідомляється про певний подальший прогрес у видачі внутрішніх паспортів. Цей прогрес підтверджується також даними Державної міграційної служби (ДМС) з річних звітів про реалізацію Ромської стратегії та ПЗ (табл. 2.1).

Табл. 2.1. Кількість паспортів, що видані ромам, 2013-2018 рр.

Рік	Загальна кількість паспортів	Області з найбільшою кількістю виданих ромам паспортів
2013	1 531	Волинська (141), Закарпатська (1 272), Донецька (110), Одеська (8)
2014	2 248	Волинська (82 паспорти), Рівненська (9), Харківська (139), Одеська (112)
2015	2 143	відомості відсутні
2016	відомості відсутні	відомості відсутні
2017	3 222	Закарпатська (2 138), Одеська (229), Дніпропетровська (253)
2018	3 976	Закарпатська (2 429), Одеська (449), Харківська (142)

Джерело: дані Державної міграційної служби.

Як видно з табл. 2.1, **загальна кількість паспортів, що видані ромам, постійно зростає, починаючи з 2013 року, а у 2018 році вона збільшилася більш, ніж у два рази, порівняно з 2013 роком.** Як було зазначено у коментарях деяких міжнародних зацікавлених сторін, це слід вважати значним покращенням. Фактором, який також допоміг зафіксувати цей прогрес документально, було представлення ДМС обліку ромів, які отримали паспорт, у статистичному звіті ПР_3 «Видані паспорти громадянина України». З метою моні-

торингу подальшого прогресу, важливо також збирати дані щодо загальної кількості поданих та відхилених заяв серед ромів.

Прогрес щодо видачі документів, які посвідчують особу, також було підтверджено в інтерв'ю з представниками регіонального відділу ДМС у Харкові. Завдяки співпраці, встановленій у рамках реалізації ПЗ (особливо з ромськими ГО), вони вдосконалили робочі процедури на рівні області для видачі паспортів та документів, що

32. Ми використовуємо ширший термін «особисті документи», до якого входять як акти реєстрації громадянського стану (свідоцтва про народження, шлюб, смерть тощо), так і документи, що посвідчують особу (внутрішній паспорт та проїзні документи).

33. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції.

посвідчують особу (у міру можливості в рамках існуючих положень та норм). Якщо за 2018 рік вони видали паспорти 169 ромам (дорослим і дітям), то лише за перші чотири місяці 2019 року вже видано паспорти 78 особам.

Однак, практики у регіонах дуже різні, та досі не існує єдиного підходу. На основі інформації ромських медіаторів у Закарпатті, видача актів реєстрації громадянського стану та документів, що посвідчують особу, значною мірою відбувається завдяки безплатній правовій допомозі, що надається громадянським суспільством за підтримки донорів. Відповідно до національного законодавства, для отримання безплатної правової допомоги від існуючих державних центрів необхідно мати внутрішній паспорт, тому особи без документів не мають до неї доступу. Проте, оскільки багато справ можуть бути вирішені лише в суді, що вимагає часу та безплатної правової допомоги, існує ризик, що досягнутий прогрес зупиниться з припиненням донорської підтримки.

Серед факторів успіху, які сприяли прогресу у видачі актів реєстрації громадянського стану та документів, що посвідчують особу, були:

- **Інтенсивна співпраця між відповідальними установами на центральному та місцевому рівнях з ромськими асоціаціями та активістами і міжнародною спільнотою.** У 2013-2015 роках були проведені численні семінари, робочі групи, «круглі столи» з обговорення підходу до питань отримання особистих документів, переважно в рамках різних проектів НУО або організовані міжнародним співтовариством, зокрема Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ³⁴.
- **Проактивна роз'яснювальна робота ромських ГО у ромських громадах** з надання інформації про правові та адміністративні процедури,

а також можливість отримання безплатної правової допомоги ромськими жінками та чоловіками для подання заяв на видачу документів. Більшу частину цієї роботи виконували ромські медіатори, ромські ГО та юристи з питань прав людини. Виходячи з щорічних звітів про реалізацію Ромської стратегії, лише у 2014 році МФВ профінансував 12 проектів ГО у 7 регіонах України. Це дало можливість місцевим ромським організаціям допомагати ромам шляхом надання правової інформації та консультацій, допомагати готувати процесуальні документи та взаємодіяти з відповідною адміністрацією. Крім того, УВКБ ООН підтримувало безплатну правову допомогу через місцеві ГО.

- **Проактивний підхід адміністрації** – відвідування дитячих садків для відстеження кількості дітей, які не мають документів про реєстрацію акту народження, безпосередні фактичні висновки та моніторингові візити до громад (наприклад, у період з 2017 по 2019 рр. працівники Міністерства юстиції України здійснювали щоквартальні візити до численних ромських громад у різних регіонах).
- **Обмін досвідом з колегами** – візит до Сербії, за підтримки міжнародного співтовариства (УВКБ ООН, ОБСЄ), для вивчення тамтешньої практики забезпечення отримання документів для уразливих ромських жінок і чоловіків, був особливо цінним для Мін'юсту.
- Крім того, виходячи з інтерв'ю в Ужгороді та Харкові, офіс Державної міграційної служби, крім загальних послуг, доступних для усіх громадян, у тому числі ромів, мав **день, виділений для ромів, які мають більш складні випадки**, що було корисним для резервування достатнього часу для вирішення цих справ.

34. Див. Підсумковий звіт «Експертний семінар із питань доступу ромів в Україні до ідентифікаційних документів і свідочств про реєстрацію актів цивільного стану», який проводиться Контактним пунктом із питань ромів і синті ОБСЄ/БДІПЛ у співпраці з Уповноваженим ВРУ з прав людини, посилання: <https://www.osce.org/odihr/211996?download=true>; також див. БДІПЛ ОБСЄ (2018 р.): Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля, посилання: <https://www.osce.org/odihr/387182?download=true>

- **Ефективна щоденна спільна робота між органами державної влади та ромськими ГО і ромськими медіаторами**, які, як зазначалося в інтерв'ю з відділами ДМС в Ужгороді та Харкові, надавали цінну допомогу у встановленні контактів з ромськими родинами та у виявленні дітей без документів.

Як зазначено всіма респондентами, а також у наявних зовнішніх моніторингових та аналітичних звітах, незважаючи на прогрес, **у питанні отримання особистих документів досі наявні серйозні проблеми і вони залишаються першочерговим пріоритетом, який необхідно враховувати у Ромській стратегії та Плані заходів після 2020 року**. Доцільно спростити процедури для всіх громадян України, внести деякі зміни до загального законодавства про видачу паспортів громадянам України, а також до різних адміністративних норм та положень³⁵.

Подальше вдосконалення міжвідомчого підходу та спільної роботи різних інституцій будуть також необхідні через складність проблем з актами реєстрації громадянського стану та документами, що посвідчують особу. Хоча є певний прогрес у спільній роботі Мін'юсту з центрами соціальних служб у виявленні осіб без документів, поки що не створено жодного механізму для забезпечення спільного підходу Мін'юсту та ДМС до вирішення складних питань, пов'язаних з актами реєстрації громадянського стану та документами, що посвідчують особу. Також, **необхідно внести зміни до чинного законодавства про безоплатну правову допомогу**, щоб дозволити альтернативні форми підтвердження особи, окрім внутрішніх паспортів, які «надаватимуть ромам розширений доступ до безоплатної правової допомоги у випадках, коли заявники не

можуть надати свідоцтво про народження, паспорт або інший документ, що посвідчує особу».³⁶

2.1.1.2. Конкретне завдання: розширення участі ромських громадських об'єднань у прийнятті рішень, що стосуються ромів

За свідченнями усіх зацікавлених сторін, як з громадянського суспільства, так і з інституцій, у цьому завданні є помітний прогрес. Виходячи зі щорічних звітів Мінкульту та регіонів, а також за результатами інтерв'ю залучення ромських ГО здійснювалося у декількох напрямках:

- **Участь у Міжвідомчій робочій групі, а також у створених у 2017-2018 роках робочих групах з питань реалізації Стратегії**. Всього до 5 робочих груп було включено 6 активних ромських ГО з різних тематичних напрямків: «Чіріклі», «Терніпе», «Романс», «Чачімо», «Романі Яг», «Благо», Правозахисний ромський центр, «Центр об'єднання та захисту прав ромів», керівник ромської телепрограми «Романо Джівіпен».
- **Налагоджена співпраця з місцевими/регіональними інституціями, в тому числі участь у різних структурах** рад меншин, робочих групах з реалізації Стратегії на обласних рівнях.
- **Посилення партнерства з інституціями та їх залучення до проектів, які ініційовані та реалізуються ромськими ГО і фінансуються різними зовнішніми донорами**. Цікавий висновок – усі ці проекти також зазначаються у звітах як результати реалізації Стратегії у всіх пріоритетних напрямках та їх конкретних завданнях.
- Регулярні громадські оцінювання реалізації Ромської стратегії та Плану заходів під час організованих зустрічей та/або «круглих столів» у різних областях. Як видно з наведеної нижче

35. БДІПЛ ОБСЄ (2018 р.): Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля, посилання <https://www.osce.org/odihr/387182?download=true>

36. БДІПЛ ОБСЄ (2018 р.): Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля, посилання <https://www.osce.org/odihr/387182?download=true>

Табл. 2.2, у деяких областях вони проводяться майже щорічно. На багатьох з цих зустрічей ромські ГО представляли пропозиції щодо онов-

лення Стратегії та планів, які у деяких випадках призвели до фактичного оновлення місцевих документів та покращення їх реалізації.

Табл. 2.2. Заходи, проведені для оцінювання Стратегії протягом 2014-2018 рр.

Рік	Зустрічі та «круглі столи» для оцінювання Стратегії та ПЗ за областями (згадані у щорічних звітах щодо реалізації НПЗ)
2014	Вінницька область, Полтавська область
2015	Миколаївська область, Черкаська область
2016	Запорізька (1), Миколаївська (1), Одеська (2), Полтавська (1), Харківська (2), Черкаська (2) області
2017	Закарпатська область, Одеська область, Черкаська область
2018	Миколаївська, Луганська, Полтавська, Харківська та Черкаська області

Реалізація Стратегії вивела відносини між державними установами та ромськими НУО на інший рівень. Висновок цього оцінювання полягає у тому, що існує **дуже висока легітимність ромських ГО у державних установах** на центральному, регіональному та місцевому рівнях та визнання важливості участі ромського громадянського суспільства як фактору, що забезпечує ефективність будь-якого заходу з інтеграції ромів.

За результатами виїздів на місця у Харківській та Закарпатській областях регіональні інституції підкреслюють переваги участі ромського громадянського суспільства та ромських медіаторів у наданні допомоги у визначенні потреб, пошуку рішень у різних сферах, таких як видача документів, соціальний захист, забезпечення моніторингу в режимі реального часу та зворотного зв'язку. Як підкреслили в інтерв'ю Харківського обласного Центру соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, **ромські ГО відігравали провідну роль** у постійному нагадуванні та поверненні до порядку денного питань ромів на основі існуючої стратегії та плану – *«спочатку це були лише пасивні паперові документи, але ромські НУО зробили їх активними інструментами»*. Це призвело до оновлення плану заходів у Харківській області та його вдо-

сконалення, а також до прогресу у низці напрямків його реалізації.

Існує також чітке свідчення ролі ромського громадянського суспільства у постійному відстоюванні інтересів перед центральними інституціями та Верховною Радою України з метою поліпшення Ромської стратегії та ефективності її реалізації, а також у мобілізації уваги та підтримки міжнародних суб'єктів. Фактично, всі досягнення залучення ромських ГО, перелічені вище, а також ухвалення Ромської стратегії та Плану заходів є результатом їх ефективного відстоювання інтересів.

Водночас, як зазначено в останньому звіті представників громадянського суспільства³⁷, існує низка недоліків, пов'язаних з ефективною участю ромського громадянського суспільства, які аргументують наступний висновок даного звіту: *«українська влада не надала ромським громадам значної ролі у прийнятті рішень»*. Серед причин, що слугують обґрунтуванням такого висновку звіту, є відсутність повноцінного консультативного процесу на етапі розробки Стратегії, яка залишила без уваги важливі аспекти, зокрема, роботу з ромською молоддю та жінками, і не зосередила достатньо уваги на правах людини

37. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції.

та антидискримінації. Крім того, як зазначено у звіті, низка положень Плану заходів не передбачає залучення ромських громадських організацій до процесу реалізації, зокрема тих заходів, що спрямовані на організацію національного опитування населення, моніторинг програм соціального забезпечення, дошкільну освіту ромських дітей, охорону здоров'я, житлові питання, попередження злочинності та громадський порядок³⁸.

Виходячи з інтерв'ю з ромськими ГО, **інші виклики виникають через відсутність чітких механізмів участі ромів, а також очікувань від цієї участі.**

- З одного боку, інституції покладають відповідальність за реалізацію ряду аспектів стратегій на громадянське суспільство, яке не має ресурсів держави. Крім того, немає ясності щодо того, що відбувається з рекомендаціями, наданими ГО, які разом з міжнародними учасниками розробили низку незалежних звітів з конкретними пропозиціями щодо покращення. Ми не змогли знайти інформації щодо їх використання для оновлення Національної стратегії та Плану заходів.
- З іншого боку, як зазначено деякими респондентами, ромські організації недостатньо обізнані та мають обмежені можливості відносно всіх наявних механізмів взаємодії, наприклад, програм, соціальних закупівель, спрямування бюджетних коштів на потреби ромських громад.

Сьогодні, в Україні існує надзвичайно розмаїте та залучене ромське громадянське суспільство, яке має зростаючий потенціал у представництві своїх громад та у функціонуванні в ролі ефективного партнера Уряду в питанні інтеграції ромської національної меншини. Ромське громадянське суспільство пройшло свій шлях еволюції, а робота над Ромською стратегією дала поштовх до вдосконалення самоорганізації та створення альянсів з метою відстоювання та зміцнення прав своїх громад. Як приклад можна навести створену у 2015 році Коаліцію ромських неурядо-

вих організацій «Стратегія 2020», яка об'єднала 16 ромських неурядових організацій з 11 регіонів України, а також інші регіональні коаліції. У громадянському суспільстві ромів існують досвідчені та сильні ромські жінки, які є прикладом для інших жінок та дівчат. З 2015 року ромські жінки також все частіше бувають залучені на місцевому та центральному рівнях, відстоюючи права ромів в Україні, та беручи участь і як представники громадянського суспільства, і як представники адміністративних органів на місцевому та центральному рівнях, своїм досвідом сприяючи покращенню становища ромів. Стратегія після 2020 року повинна далі спиратися на цей досвід, визнавати це лідерство і загалом сприяти тому, щоб під час консультацій були почуті голоси та представлені інтереси ромських жінок.

Цінну практику залучення ромських ГО необхідно й надалі розширювати з поясненням механізмів їх участі в межах загальної інституційної структури для реалізації Ромської стратегії та планів її реалізації після 2020 року. Інвестиції в подальший розвиток потенціалу ромських ГО з метою ефективного використання різних форм участі також матимуть велике значення.

2.1.1.3. Конкретне завдання: вжиття заходів для запобігання дискримінації ромів

Боротьба з дискримінацією ромських жінок і чоловіків у суспільстві є основним аспектом кожної стратегії, спрямованої на інтеграцію ромів. Правозахисними організаціями, ромськими ГО та Секретаріатом Уповноваженого ВРУ з прав людини було піддано критиці відсутність розуміння дискримінації як однієї з основних першопричин виключення ромів з основного шляху розвитку, та визначено це **одним з головних недоліків чинної Стратегії.**

Це підтверджується також ретельним аналізом обох документів – Стратегії та Плану заходів. Хоча принцип антидискримінації міститься в

38. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції.

загальних принципах Ромської стратегії та є конкретним завданням в широкому напрямку «Правового захисту», ми не змогли знайти у Плані заходів жодних дій/заходів для запобігання дискримінації (див. Додаток 3: Завдання Ромської стратегії та заходи Плану заходів).

Частково деякі аспекти запобігання дискримінації можуть бути досягнуті за допомогою двох інших конкретних завдань у сфері Правового захисту, перелічених нижче.

2.1.1.4. Конкретне завдання: підвищення правової обізнаності ромів

Реалізація конкретного завдання «підвищення правової обізнаності ромів» включала заходи, пов'язані з **підвищенням обізнаності ромів про права людини**. Це, в принципі, може допомогти їм боротися за свої права. У щорічних звітах про реалізацію Стратегії Уряд звітував про низку заходів, в тому числі підвищення обізнаності, навчання, зустрічі тощо.

Фактично, більшість із цих заходів були проектами, які очолювали ромські ГО, за регулярної або одиничної участі інституцій.

Другий запланований захід, який також міг би сприяти розширенню прав ромів, полягав у підготовці та участі представників ромської національної меншини у наступному Всеукраїнському переписі населення. Але в цьому напрямку нічого не було зроблено, оскільки перепис було відкладено. Наразі готується пробний перепис, який буде проведено у грудні 2019 року як підготовчий етап до проведення Всеукраїнського перепису населення у 2020 році. Ця можливість може бути використана не лише для збирання більшої кількості даних, але й для залучення ромських медіаторів та громадянського суспільства для спілкування з ромськими жінками та чоловіками про важливість участі у переписі та сприяння процесу.

2.1.1.5. Конкретне завдання: «сприяння формуванню толерантного ставлення до ромів у суспільстві»

Конкретне завдання «сприяння формуванню толерантного ставлення до ромів у суспільстві»

є ще одним важливим аспектом боротьби з дискримінацією шляхом зміни стереотипів і упередженого ставлення більшості населення до ромів.

Згідно із щорічними звітами Мінкульту та регіональними звітами (2013-2018 рр.) було представлено широкий спектр заходів як на центральному, так і, в основному, на регіональних рівнях, включаючи центральні або регіональні теле- і радіопрезентації (виступи, документальні фільми, презентації у багатьох випадках виконувалися представниками регіональних відділів Мін'юсту); освітні заходи (підвищення обізнаності про ромські звичаї та права серед батьків та педагогічних колективів, презентації в бібліотеках), а також навчальні заходи (наприклад, навчання понад 3 000 співробітників поліції, проведене за програмою Держдепартаменту США).

За підсумками зустрічі з РГ з питань організації та інформації, основні заходи, що здійснювалися в рамках цього завдання, включали переважно ініціативи Ромського жіночого фонду «Чіріклі», представниця якого також є головою цієї РГ. Фонд підготував короткі відеосюжети та рекламні матеріали, але через відсутність бюджету Міністерство інформації України не змогло їх виготовити.

Основною проблемою реалізації залишався бюджет. Щоб компенсувати це, Ромський жіночий фонд «Чіріклі» за власні проектні кошти (надані зовнішніми донорами) підтримав деякі з запланованих ініціатив: у співпраці з Міністерством інформації України фонд «Чіріклі» підготував відео про національні меншини, яке було надане національному телебаченню як соціальна реклама. Фонд також розробив моніторинговий звіт про використання мови ворожнечі в інтернеті та надіслав його до Уповноваженого ВРУ з прав людини; разом з РЄ підготували 150 журналістів з питань неупередженого подання інформації. Фонд «Чіріклі» також показав короткий відеоролик про ромів, створений спільно з Ромською групою у Страсбурзі.

Хоча всі вищезгадані широкі інформаційно-просвітницькі заходи є цінними, **дискримінація ромів у найгірших формах стає все більш помітною**

у суспільному порядку денному. У звітах про права людини зазначається про зростання кількості випадків насильницьких злочинів на ґрунті ненависті та нападів на ромські поселення, людей або табори ромів, які переїжджають у великі міста, а також відсутність доступу ромів до правосуддя та посилення почуття безкарності виконавців цих злочинів.

Це також підтверджується інтерв'ю, які були проведені в рамках цього оцінювання, під час яких ромські ГО та правозахисні організації надали нам низку прикладів відсутності ефективного судового покарання та правосуддя.

Новим викликом ефективності завдання Стратегії з правового захисту стало питання особистої та колективної безпеки ромських жінок і чоловіків.

Після перших нападів на ромів у квітні 2018 року, різні зацікавлені сторони почали шукати адекватні відповіді та рішення. МФВ підтримав дві регіональні пілотні ініціативи у Львові та на Закарпатті, а також Коаліцію ромських експертів «Стратегія 2020» у розробці алгоритмів запобігання нападам на поселення ромів. МВС ініціювало роботу власної Робочої групи з вирішення цих питань у травні-червні, а Уповноважений ВРУ з прав людини виступив з ініціативою інтегрувати ці процеси шляхом розробки спільного алгоритму взаємодії всіх структур та установ на випадок виявлення стихійних ромських поселень. У Києві була створена робоча група за участю різних зацікавлених сторін, зокрема Української Гельсінської спілки.

За інформацією, отриманою під час бесід із представниками Уповноваженого ВРУ з прав людини та Гельсінської спілки, як правило, саме поліція працює з ромами у стихійних поселеннях/таборах, без залучення соціальних працівників. Перевага робочої групи з розробки Алгоритму (механізму спільної роботи) полягає в тому, що вона має більш широкий склад, до якого входять представники громадських організацій, Київської адміністрації та центральних органів влади.

Завданням була розробка механізму взаємодії з метою запобігання негативним ситуаціям і нападам на ромів з боку радикальних груп, а також забезпечення необхідних умов для мешканців таборів (водопостачання, збирання сміття, надання можливості пройти медичне обстеження). Вони також повинні мати доступ до послуг і, зокрема, діти повинні мати доступ до медичних оглядів. Влада міста Києва заявила, що для надання допомоги ромським мігрантам необхідний додатковий бюджет, оскільки така діяльність не може фінансуватися з місцевого бюджету. Додатковою проблемою є те, що люди в цих ромських тимчасових поселеннях говорять переважно угорською мовою і не знають української чи російської, або навіть і ромської мови.

Як зазначали представники правозахисних організацій ООН, Уповноважений ВРУ з прав людини та ромське громадянське суспільство, **питання доступу до правосуддя, своєчасного розгляду справ про злочини на ґрунті ненависті та забезпечення особистої та колективної безпеки ромів є невідкладним пріоритетом, на який слід реагувати проактивно (а не просто в рамках заходів у відповідь)** в рамках Ромської стратегії як основної рамкової державної політики для інтеграції ромів у суспільство.

2.1.2. Стратегічний напрям/завдання: соціальний захист і зайнятість ромів

Другий стратегічний напрям спрямований на забезпечення соціального захисту та зайнятості ромів. Він включає п'ять конкретних завдань, на підтримку яких заплановано шість заходів, як зазначено у ПЗ.

2.1.2.1. Прогрес у конкретних завданнях щодо покращення соціальної політики, що гарантує соціальний захист ромів

Два конкретних завдання зосереджені, головним чином, на сфері соціального захисту.

Першим з цих завдань є **впровадження соціальної політики для забезпечення соціального захисту ромів, в тому числі родин, що перебувають**

в уразливому становищі, та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також надання допомоги ромам у працевлаштуванні.

Річні звіти Мінкульт про результати пов'язаного з цим завданням заходу «Забезпечення виявлення та надання ромським родинам з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, соці-

альних послуг» не містять зведених даних або аналізу досягнень, а в багатьох випадках інформація наводиться щодо усіх верств населення, без розподілу за меншинами або статтю.

Регіональні звіти надають набагато конкретніші дані про забезпечення уразливих ромських родин, які узагальнені у табл. 2.3 нижче.

Табл. 2.3. Кількість уразливих ромських родин з дітьми, яким надають соціальні послуги

Область	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Черкаська область	117	91	49	80	78	890
Чернігівська область		68	49		66	
Чернівецька область					3	
Дніпропетровська область					233	251
Донецька область			18			161
Івано-Франківська область						
Харківська область	109	77	102	82	368	
Херсонська область	30			31		
Хмельницька область					111	
Кіровоградська область	7		2		12	
м. Київ	1 поселення		1			
Київська область	14				97	
Луганська область	62					
Львівська область						
Миколаївська область	229	368	35	72	45	
Одеська область	298	307		230	155	164
Полтавська область		91	71	71	116	
Рівненська область	18	13	7	12	9	
Сумська область	42				112	
Тернопільська область						
Вінницька область	27		7	32	42	
Волинська область						108
Закарпатська область	1476	1327	540	448	596	
Запорізька область	89	100	97		4	
Житомирська область					17	
	2429	2442	979	1058	2064	1574

Джерело: проаналізовані регіональні звіти про реалізацію Ромської стратегії та ПЗ (з 2013 до 2018 року).

Ми не змогли знайти у звітних документах узагальнених даних стосовно частки ромських родин, яким надають соціальні послуги, у загальній кількості ромських родин та осіб, які перебувають у скруті. Однак, відділи соціальних служб у регіонах провели величезну роботу, спрямовану на виявлення найбільш уразливих сімей. За результатами інтерв'ю з обласним відділом у Харкові ми також спостерігали справжню стурбованість, співпереживання та бажання допомогати таким сім'ям, особливо ромським жінкам: *«Вони – громадяни України, як і ми»*. Харківський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді був особливо вдячний за допомогу ромських медіаторів у виявленні та спілкуванні з цими родинами. *«Ромські жінки довіряють медіаторам набагато більше, ніж стороннім особам, і, особливо, інституціям»*.

Знову ж таки, основна проблема полягає у **відсутності документів, що перешкоджає доступу ромських жінок та чоловіків до соціальних послуг**. Для пошуку рішень добре зарекомендувало себе застосоване міжгалузеве співробітництво між соціальними службами та обласними управліннями ДМС.

У річних звітах про реалізацію перерахована низка заходів у рамках другого заходу Стратегії щодо соціального захисту **з метою моніторингу призначення та використання державної соціальної допомоги, зокрема при народженні дитини**. Хоча немає зведених даних про результати цих заходів, у обласних звітах відображено, що лише в окремих випадках виплати соціальної допомоги на дітей були припинені через порушення критеріїв для отримання такої допомоги.

Однак, як зазначається в інтерв'ю з регіональними соціальними службами та ромськими медіаторами, важливо, як здійснюється цей моніторинг, а також загальний підхід та ставлення соціальних працівників. **Довіра між ромськими жінками та соціальними працівниками є дуже важливою, але також дуже крихкою**. Ми могли пересвідчитись у цьому на зустрічі з ромськими жінками під час нашої поїздки до села неподалік

Києва – вони відверто боялися місцевих соціальних працівників і часто не розуміли, чому їхня соціальна допомога на дітей була зменшена.

Вкрай необхідна підготовка соціальних працівників до роботи з неблагополучними ромськими жінками та чоловіками, а також розробка чітких стандартів цієї роботи. Було повідомлено про деякі заходи в цьому напрямку, але існує потреба в набагато більш системному підході.

У річних звітах також детально висвітлюється підтримка уразливих ромських жінок та чоловіків за рахунок залучення благодійних, громадських та релігійних організацій до надання соціальної допомоги представникам ромської національної меншини.

Щодо іншого конкретного завдання **«проведення серед ромів системної інформаційно-просвітницької роботи із запобігання насильству та жорсткому поводженню в сім'ї, недопущення використання найгірших форм дитячої праці»** ми не змогли виділити спеціально призначений захід у відповідному розділі ПЗ. Проте, його реалізація може бути пов'язана із заходом № 7: *«Забезпечити у районах, густо населених особами, які належать до ромської національної меншини, проведення правоохоронними органами та соціальними службами профілактичної роботи, спрямованої на запобігання бездоглядності, безпритульності дітей, недопущення їх втягування у злочинну та іншу протиправну діяльність, запобігання насильству в сім'ї, наркоманії, тютюнопалінню та алкоголізму»*.

Чомусь про цей захід повідомляється у загальних питаннях/заходах Плану заходів (які відповідають сфері «правового захисту» у Стратегії). Дані про досягнення здебільшого наводяться на рівні заходів – кількість профілактичних заходів, таких як візити без попередження, лекції, бесіди, відвідування родин, поширення тематичного довідкового матеріалу про функції та повноваження центрів соціальних служб, Мін'юсту та ДМС.

Усі щорічні звіти Мінкульт стосуються низки цих превентивних (або профілактичних) заходів **як**

загальних та/або превентивних «рейдів», що проводяться відповідними органами влади та в більшості випадків – поліцією (із вживанням у звітах цього самого слова – «рейд», українською мовою). Хоча ми припускаємо, що це ґрунтується на існуючих положеннях щодо захисту прав дітей, принаймні ззовні **використання терміну «рейд» у зв'язку з компактними поселеннями ромської національної меншини звучить більш, ніж негативно**. Також сумнівно, наскільки такий підхід сприятиме просвітницькій роботі та довірі між ромськими родинами та владою. Також буде доречно обговорити, **які підходи до просвітницької роботи працюють краще – ті, які базуються на страху від каральних заходів, або інші, які ґрунтуються на заохоченні до вдосконалення**.

2.1.2.2. Прогрес за результатами щодо можливості працевлаштування

Інші два конкретні завдання стосуються більше **можливості працевлаштування**.

Ми не змогли знайти жодних заходів у ПЗ за конкретним завданням щодо **здійснення заходів щодо унеможливлення проявів дискримінації під час працевлаштування ромів**.

Основні заходи, зафіксовані у сфері зайнятості, стосуються поширення інформації про послуги, що надаються Державною службою зайнятості (ДСЗ), а також заходи, що мають конкретну мету **«залучення ромів до суспільно-корисної діяльності/праці»** за допомогою профорієнтаційних рекомендацій для мотивації до пошуку роботи, набуття необхідних на ринку навичок або початку власного бізнесу, а також участь у ярмарках вакансій. Дані у звітах здебільшого наведені на вихідному рівні (наприклад, скільки ромів беруть участь в інформаційних заходах чи консультаціях) та дуже фрагментарні на рівні результатів (наприклад, скільки осіб знайшли роботу завдяки цій інформаційній допомозі). Це дуже ускладнює оцінювання ефективності діяльності, пов'язаної з можливістю працевлаштування.

Єдині агреговані дані³⁹ містяться у щорічному звіті Мінкульт (2018 рік), де зазначено, що завдяки ДСЗ працевлаштовано 182 роми (або 28 % від загальної кількості зареєстрованих 648 ромів) та до громадських робіт були залучені ще 106 ромів. У центрах зайнятості надано послуги з кар'єрного консультування 883 особам ромської національності. Кількість ромів, які пройшли професійну підготовку/перепідготовку, досить низька – всього 7 осіб.

Виходячи з вищезазначених даних, ефективність у сфері доступу до працевлаштування (як прогрес у результатах) залишається дуже низькою. Це також підтверджується моніторинговими звітами громадянського суспільства, а також інтерв'ю в рамках цього оцінювання. Як підкреслюють деякі респонденти, безробіття залишається ключовою проблемою для подолання соціального відчуження ромських жінок та чоловіків, що вимагає подальшого обговорення та вдосконалення Стратегії.

Серйозним питанням, яке необхідно вирішити, є те, **як розширити доступ ромів, та особливо ромських жінок, до існуючих можливостей професійної підготовки** для набуття навичок, які можуть зробити їх більш конкурентоспроможними на ринку праці. Відповідно до обговорень з представниками місцевої служби зайнятості у м. Мерефа, ключовий бар'єр пов'язаний із тим, що для того, щоб мати право брати участь у таких курсах, необхідна середня освіта (або хоча б 9 класів), якої багато ромів, і особливо жінок, які кидають школу у ранньому віці, не мають.

Закриття вечірніх шкіл у рамках освітньої реформи також становить виклик стосовно вирішення проблеми грамотності серед дорослих. Це зменшує можливості для ромських жінок та чоловіків здобути необхідний рівень освіти, яку вони пропустили. Як було запропоновано і на інтерв'ю, і в деяких звітах громадянського суспільства⁴⁰, можливим вирішенням цієї проблеми

39. Ці дані були надані Державною службою зайнятості у звіті, інформація в якому була зібрана місцевими департаментами, де облік зайнятості ромів ґрунтувався на їхній самоідентифікації.

стане організація курсів грамотності для дорослих як невід'ємний попередній етап навчання з перекваліфікації. Існують також позитивні практики ГО, які тестували альтернативні підходи до навчання дорослих для ромських жінок, також організовуючи паралельні заходи для їхніх дітей, щоб матері могли долучитися до навчальних курсів. Ще одна проблема, яка потребує уваги, – це пошук рішення щодо забезпечення освіти тим дорослим, які закінчили лише початкову школу.

Проблеми з грамотністю дорослих, загальним обмеженням доступу ромських жінок та чоловіків до працевлаштування та доходів потребують ґрунтовного обговорення у процесі розробки Стратегії та Плану після 2020 року.

П'ятим конкретним завданням у сфері соціального захисту та можливості працевлаштування є **забезпечення взаємодії працівників соціальної сфери та сфери зайнятості із громадськими об'єднаннями ромів**. На практиці воно було спрямоване на підвищення загальної ефективності роботи у всьому напрямку, але ми не змогли знайти жодного конкретного заходу, призначеного для цієї мети, у ПЗ.

Однак, незважаючи на це, **найуспішніші практичні підходи**, описані всіма респондентами, були пов'язані саме з такою взаємодією, яка була результатом ініціативи ромського громадянського суспільства та пілотних інноваційних підходів.

1 Відображення кількості ромів та їхніх потреб на рівні спільноти.

Першим найуспішнішим практичним підходом став пілотний проєкт «Соціальний паспорт ромських громад», ініційований Ромським жіночим фондом «Чіріклі» та реалізований місцевими партнерствами ромських ГО, ромських медіа-

торів та обласних відділів соціальних служб. Під час нашого візиту до Харкова практично всі представники обласної держадміністрації, обласних відділів соціальних служб та ДМС мали «Атлас – Соціальний паспорт ромських громад» як робочий документ, що має практичну користь у їхній щоденній роботі. Представники Харківського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді зазначили: «зараз ми набагато краще знаємо, яка реальна ситуація, скільки людей там, які їхні ключові проблеми, та обговорюємо з ромськими НУО, який підхід до них обрати. Такі паспорти «соціальних потреб» мають бути розроблені у всіх областях».

2 Ромські медіатори.

Ромські медіатори були одностайно зазначені як приклад дієвого практичного підходу всіма інституціями з різних секторів на місцевому, регіональному чи центральному рівнях. Започаткований та розвинутий протягом останніх 10 років Ромським жіночим фондом «Чіріклі» та за підтримки різних донорів⁴¹, інститут ромських медіаторів є вже добре функціонуючим та налаштованим інструментом для вдосконалення підходу до ромських громад практично у всіх сферах – вирішенні питань соціальної допомоги, житлових питань, доступу жінок до медичних послуг, зменшення відмов від навчання у школі, вирішення конфліктів та їх запобігання тощо.

Незважаючи на високу оцінку за результатами зовнішніх оцінювань⁴², а також одностайне визнання переваг використання інституту ромських медіаторів для більшої ефективності процесів інтеграції ромів, процес їх інституціоналізації в рамках офіційних реєстрів професій, а також виділення бюджету на їхні посади обговорюється з 2015 року, але досі не вирішені. Ромські медіатори все ще існують на проєктній основі завдяки

40. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції.

41. Міжнародний фонд «Відродження», Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією, ОБСЄ, а також спільні програми Європейської комісії та Ради Європи «РОМЕД 1» (ROMED 1) і «РОМЕД 2» (ROMED 2)

42. Оцінювання Програми ROMED Ради Європи. Висновки в країні. Україна <http://coe-romed.org/sites/default/files/articles/files/Annex%20%20-%20Country%20Findings.pdf>

зусиллям ромського громадянського суспільства та підтримці сторонніх донорів, що є вкрай нестабільною ситуацією.

3 Інноваційні пілотні проекти у сфері зайнятості.

Ще один практичний підхід, який називають хорошим та інноваційним – це пілотні проекти з працевлаштування ромів, розроблені «Терніпе» – ромською молодіжною організацією у Львові. Їх підтримує Група з прав меншин у рамках партнерського договору для усіх проектів, що фінансуються Європейською комісією. У 2018 році, навчаючи співробітників центру зайнятості працювати з ромами з уразливих громад, її учасникам вдалося в подальшому влаштувати приблизно 55 осіб на низькокваліфіковану роботу.

2.1.3. Стратегічний напрям/завдання: підвищення освітнього рівня ромів

Стратегічний напрям підвищення освітнього рівня ромів має чотири конкретні завдання, на підтримку яких визначені 10 видів діяльності/заходів у ПЗ.

В оцінюванні прогресу за цим напрямком ми були обмежені кількома інтерв'ю з відповідними зацікавленими сторонами⁴³, а також роздробленістю існуючих звітних даних.

Виходячи з щорічних звітів про реалізацію Стратегії, робота над підвищенням обізнаності серед ромських громад про важливість усіх етапів освіти передбачала проведення низки індивідуальних та групових зустрічей з батьками-ромами, щоб забезпечити зарахування їхніх дітей до школи та подальше її відвідування. В результаті, **в усіх щорічних звітах повідомляється про збільшення кількості ромських дівчат і хлопчиків у дитячих садках, а також про збільшення реєстрації ромських дітей шкільного віку.**

квів у дитячих садках, а також про збільшення реєстрації ромських дітей шкільного віку.

Однак узагальнені дані про ці досягнення відсутні, оскільки у кожному звіті МОН пояснює, що в Україні немає статистичних даних, що базуються на національній приналежності. Дані про ромських дітей та учнів-ромів надаються експертами регіонального рівня у звітах по областях, проте, як зазначено у звітах МОН, ці дані вважаються неофіційними. Жодні дані не розділені за ознакою статі.

Через брак повної інформації⁴⁴ ми могли використовувати лише інформацію, надану деякими регіонами у звітах про реалізацію ПЗ. **Згідно з цією інформацією, у деяких регіонах спостерігається помітний приріст ромських дітей шкільного віку, які зареєстровані у школах.** Наприклад, на Закарпатті кількість таких дітей у 2013 році становила 9 393, а у 2018 році зросла до 10 255; в Одеській області – 1 402 дітей у 2013 році та збільшилась до 1 567 у 2018 році.

За даними громадянського суспільства, хоча в дошкільній освіті спостерігається певний прогрес, також завдяки низці проектів місцевих ГО, таких як «Благо» в Закарпатті, або національних проектів, таких як Всеукраїнська програма «Крок за кроком», діти, які отримали дошкільне навчання з мови та навичок, як правило, втрачають їх дуже швидко, якщо опиняються у сегрегованих школах⁴⁵.

Згідно з повідомленнями з понад 8 регіонів, **у 2014-2015 роках для забезпечення перевезення у сільській місцевості дітей, які проживають більше ніж за 3 кілометри від школи, були надані «шкільні автобуси».** Деякі з них – завдяки

43. Запланована зустріч з МОН та відповідною робочою групою не відбулася, а виїжджаючи до областей ми змогли зустрітись з відділом освіти лише на Закарпатті.

44. Деякі з додатків до річних звітів щодо реалізації ПЗ, які містили більш детальні дані, були відсутні. Крім того, деякі з областей не звітували про кількість зареєстрованих ромських дітей шкільного віку, а ті що звітували, надавали дані лише за кілька років.

45. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції.

зовнішній спонсорській допомозі. Це був крок, що сприяв доступу дітей до загальноосвітніх шкіл.

Однак, експерти від громадянського суспільства вважають, що **школи або класи (часто розташовані поряд з місцем проживання ромів), які відвідують лише/або переважно ромські учні, що, зі свого боку, призводить до де-факто сегрегації, залишаються серйозною проблемою, яка потребує розв'язання.** Наприклад, згідно з даними щорічних звітів про реалізацію ПЗ (2018 рік), у Закарпатській області існує 15 шкіл, у яких кількість ромських дітей становить 50-70 % та 8 шкіл, де їх понад 70 %. Як повідомляє громадянське суспільство в Ужгороді, школи, які переважно відвідують ромські діти, мають погані умови і не забезпечують якісну освіту.

Також, існують побоювання, що освітня реформа «Нова українська школа», яка розпочалася в 2017 році і вимагає від шкіл надавати пріоритет збереження дітям безпосередньо з районів, які вони обслуговують, сприятиме погіршенню ситуації, і ромські учні з великих районів поселення ромів не матимуть доступу до якісної освіти. Водночас, як зазначають деякі респонденти, в деяких школах таких регіонів, як Холмок, та у певних інших містах Закарпаття, а також в Одеській області, продовжують існувати окремі «ромські» класи, що є формою фактичного поділу учнів за етнічною ознакою.

Звітні документи про реалізацію конкретного завдання **«зменшення кількості ромів, які не завершують навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»**, містять інформацію про низку проведених заходів:

- Деякі з них стосуються підвищення кваліфікації вчителів та якості навчально-виховного процесу – розроблена методика, посібник з вивчення ромської мови в початковій школі, різноманітні майстерні та семінари, а також спільна робота з ромськими ГО тощо;
- Інші заходи стосуються профілактичної роботи щодо зменшення кількості осіб, які кидають школу, – зустрічі та робота з батьками та їхніми дітьми, залучення дітей до різноманітних позакласних заходів (спортивні заходи, змагання, навчальні гуртки, культурні заходи тощо).

У звіті МОН не наведений аналіз наслідків усіх цих заходів, а також агреговані дані щодо **кількості дітей, які закінчили середню школу**, що було б показником ефективності усіх вищезазначених заходів. Однак, позитивним є той факт, що обласні управління освіти і науки в деяких областях збирають таку інформацію. На жаль, вона доступна лише за кілька років і тільки в окремих областях. В табл. 2.4 представлено відповідні дані за 2017/2018 рік з 7 областей, знов-таки, без інформації з розподілом за ознакою статі.

Табл. 2.4. Рівень здобутої освіти учнів-ромів у 2017/2018 навчальному році

Область	Свідоцтво про базову загальну середню освіту	Атестат про повну загальну середню освіту
Вінницька область	17 учнів	5 учнів
Закарпатська область	701 учень	109 учнів
Луганська область	12 учнів	1 учень
Миколаївська область	5 учнів	2 учні
Одеська область	89 учнів	33 учні
Сумська область	10 учнів	9 учнів
Черкаська область	30 учнів	5 учнів

Джерело: оперативні дані деяких управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій, наведені у звітах про реалізацію ПЗ Ромської стратегії.

Наведені вище дані підтверджують висновки моніторингових та аналітичних звітів громадянського суспільства, що частка ромських дітей, які здобувають повну середню освіту, є досі непропорційно малою в порівнянні з іншими верствами населення⁴⁶. Вона особливо низька, а в деяких регіонах повністю відсутня, серед дівчат. Це було підтверджено державним службовцем в Ужгороді, який наводив приклад про можливість отримання університетської стипендії для сприяння отриманню вищої освіти ромськими дівчатами. Умовою отримання права на неї було закінчення середньої школи, але вони не змогли знайти жодної ромської дівчини, яка здобула цей

рівень освіти. Це, знову ж таки, вказує на високу частку відмов від навчання та низької успішності у школах, особливо, ромських дівчат.

За результатами інтерв'ю з ГО ромських жінок, а також виходячи з висновків моніторингових звітів громадянського суспільства, **серйозним недоліком Ромської стратегії є те, що у ній не врахований набагато вищий ризик у ромських дівчат кинути школу** через практику ранніх шлюбів та інші види гендерної нерівності, пов'язані з традиційним розумінням ролі жінок у деяких ромських громадах.

На основі даних, наведених у звіті «Права ромських жінок» Ромського жіночого фонду «Чіріклі» та ООН Жінки (2018 рік):

- **73% ромських хлопців і 75% дівчат** відвідують початкову школу (вік 6-10 років);
- **65% хлопців і лише 59% дівчат** продовжують навчання у старшій школі (вік 11-15 років);
- **240 з 300** опитаних жінок мають незакінчену середню освіту, і у **90** випадках це відбулося внаслідок їхнього раннього шлюбу;
- Батьки віддають перевагу забезпеченню освіти хлопців, оскільки дівчата «готуються» до шлюбу.

Однак, навіть якщо дівчата отримують середню освіту і не виходять заміж рано, їхні можливості вибору подальшої освіти та професійної

реалізації залишаються незначними через бідність сімей, які не можуть забезпечити навчання доньок в університетах.

Спостереження місії з оцінювання:

Під час нашого візиту до села Жміївка Іванківського району Київської області ми познайомились із групою жінок, більшості з яких були у віці до 35 років, і кожна з яких мала більше 3 дітей. Одна з них, Ольга, розповіла нам свою історію про всю її боротьбу за виживання та піклування про своїх 5 дітей. *«Але Моніці, моїй найстаршій, вже 19 років, вона дуже відрізняється від усіх нас – вона закінчила школу і хоче вступити до коледжу. Будь ласка, допоможіть мені та скажіть їм, що вона розумна, але я не можу дозволити собі відправити її до Києва».*

Ми дізнавалися, хто надає стипендії для дітей з родин з низьким рівнем доходу, і це був лише Ромський освітній фонд. Але, він скорочує свою підтримку ромських студентів в Україні, і є загроза, що в майбутньому такої підтримки більше не буде.

46. Там само.

Успіхи реалізації Ромської стратегії за результатами «підвищення рівня доступу ромських дівчат і хлопців до вищої освіти (професійно-технічної або в університеті)» надзвичайно низькі. Відповідно до оперативних даних обласних державних адміністрацій, поданих у звітах про реалізацію Планів заходів у 2017/2018 навчальному році⁴⁷:

- 127 осіб ромської національності навчалися у професійно-технічних навчальних закладах (у Закарпатській області – 101, у Київській – 2, у Миколаївській – 6, Херсонській – 10, у Черкаській – 8);
- 6 осіб навчалися в університетах (у Закарпатській області – 4, у Сумській – 1, у Черкаській – 1).

Низькі результати та висновки з реалізації Ромської стратегії у сфері освіти потребують ретельного розгляду та обговорення.

Під час нашої зустрічі з представниками Харківського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді вони зазначали, що у підході до роботи з ромськими жінками та чоловіками дуже важливо розуміти їхні відмінності. *«У стратегіях має бути враховано, що роми дуже різноманітні за походженням та рівнем освіти. З-поміж усіх ромів у Харкові близько 16 % мають вищу освіту (спеціалісти та магістри). З іншого боку – є близько 17 % ромів, які є абсолютно неграмотними, – вони не вміють читати і писати. А між ними є роми, які мають певну освіту, але її недостатньо, щоб вони могли працевлаштуватися, а особливо уразливими є дівчата, які кидають школу у такому молодому віці».*

У майбутній Стратегії має бути визначено, які є способи підвищити шанси тих ромських дівчат і хлопців, які не мають закінченої освіти, перейти

до групи з вищою освітою, а не перейти до групи неграмотності та маргіналізації. У ній також має бути визначено, як допомогти тим, хто є неграмотним і має лише базову освіту, щоб поступово надолужити це і, таким чином, мати більше шансів вийти з безнадійного кола бідності.

Як зазначено у попередньому розділі звіту, пов'язаному з доступом до працевлаштування, вирішальне значення у цьому напрямку мають програми ліквідації безграмотності для дорослих, а також мотивація (підтримка та стипендії) для молодих ромських жінок та чоловіків продовжувати навчання в університетах.

2.1.4. Стратегічний напрям/завдання: охорона здоров'я ромів

Стратегія в рамках об'єктивного покращення охорони здоров'я ромів має 4 конкретні завдання, на підтримку яких заплановано 9 заходів у ПЗ (див. Додаток 3: Завдання Ромської стратегії та заходи ПЗ).

Місія з оцінювання мала дуже обмежені джерела інформації, щоб відповісти на запитання про прогрес у досягненні результатів у галузі охорони здоров'я:

- Порядок денний не передбачав зустрічей з управліннями охорони здоров'я під час візитів до двох областей,
- Представники Міністерства охорони здоров'я України, які брали участь в обговоренні відповідної Робочої групи, були зовсім новими, оскільки відповідальна особа, яка займається Стратегією, звільнилася з посади. Вони мали дуже обмежену інформацію про реалізацію Стратегії, що саме по собі є свідченням фрагментарної «інституційної пам'яті» про те, що спрацьовувало, а що не спрацьовувало для інтеграції ромів у сфері доступу до охорони здоров'я.

47. Відповідно до зауважень МФВ до проекту звіту про оцінювання, ці дані є досить неповними, оскільки вони охоплюють не всі регіони, а також не враховують статистику вступників, студентів та випускників РОФ. Однак, навіть якщо взяти таку інформацію до уваги, кількість ромів, які отримують або мають вищу освіту залишається непропорційно малою порівняно як з офіційними, так і неофіційними підрахунками кількості ромів в Україні.

Ми намагалися розглянути з різних боків розробку стратегії у сфері охорони здоров'я за допомогою даних, які є в офіційних звітах про реалізацію Стратегії, висновків з інтерв'ю з ромськими медіаторами, ромськими ГО, а також з існуючих звітів та публікацій представників громадянського суспільства, пов'язаних з охороною здоров'я ромів. Однак, конкретні завдання та відповідні заходи у розділі Стратегії щодо охорони здоров'я розроблені таким чином, що відсутня ясність та існує серйозне перекриття видів діяльності. Це, в свою чергу, вплинуло на якість звітності, яка має занадто великий обсяг, у ній не наведений змістовний аналіз, і про ті самі заходи повідомлялося в межах різних завдань чи заходів.

В основному, Стратегія та, відповідно, ПЗ передбачають чотири типи напрямків діяльності:

1 Підвищення обізнаності у ромських громадах про систему охорони здоров'я (положення, заклади, порядок звернення до них) та важливість охорони здоров'я (профілактичні огляди, охорона здоров'я дітей тощо).

Були надані звіти про низку заходів (видані брошури, навчальні листівки, що розповсюджувалися у ромських поселеннях, інформаційні стенди у закладах охорони здоров'я тощо, індивідуальні та групові зустрічі представників закладів охорони здоров'я з ромськими родинами).

2 Підвищення рівня знань та чуйності медичних працівників до потреб пацієнта щодо специфіки становища ромів (культура, традиції, бідність тощо).

У сфері підвищення обізнаності медичних працівників щодо культури та становища ромів наведені загальні твердження про те, що «медичні працівники добре обізнані про це». Цікаво, що у самому заході та у деяких звітах використовується термінологія на кшталт «надають інформацію про **національний менталітет** ромів», що принаймні зі сторони виглядає досить упереджено/зневажливо.

3 Особлива увага приділяється охороні здоров'я дітей шляхом забезпечення їх імунізації.

Стосовно імунізації дітей існує багато звітних даних, що надходять зі щорічних звітів різних регіонів. Ми не змогли знайти ані узагальнення цих даних, ані будь-якого аналізу, хоча деякі регіональні заклади охорони здоров'я повідомляють не лише про досягнення (кількість імунізованих дорослих та дітей), але й про кількість ромських дітей та молоді, які не змогли пройти імунізацію з різних причин (відсутність вакцин, недостатня кількість медичних закладів, відмова батьків тощо). Однак, якщо про це повідомлялося у попередньому році, ми не змогли знайти у звітах дані за наступні роки про те, як розв'язували ці проблеми. Подібні звіти, в тому числі з даними про імунізованих та неімунізованих ромських дітей, мають регулярно складатися в усіх регіонах, де проживають роми.

4 Поліпшення здоров'я ромів за допомогою санітарно-епідеміологічного нагляду та обстежень і забезпечення доступності первинної медичної допомоги шляхом створення мережі амбулаторій.

Звітність у сфері покращення здоров'я ромів (що на практиці є результатом, який свідчить про ефективність усіх вищезазначених напрямків/заходів з інформаційно-просвітницької роботи) є дуже фрагментарною. Є дані про кількість ромів, які пройшли профілактичний огляд на наявність туберкульозу або пройшли інші профілактичні огляди. Але, знову ж таки, дані, що надходять з регіонального рівня, не агреговані, і у звіті на центральному рівні відсутній будь-який аналіз, який може слугувати для вдосконалення Стратегії.

З огляду на інтерв'ю з ромськими медіаторами, ромські ГО та деякі представники громадянського суспільства повідомляють⁴⁸, що ефективність Ромської стратегії в сфері охорони здоров'я та, відповідно, ситуація з доступом до медичних

48. Ромський жіночий фонд «Чіріклі»/ООН Жінки (2018 рік). Права ромських жінок в Україні.

послуг і статусом ромських жінок та чоловіків є досить тривожною:

Проблеми охорони здоров'я ромів залишаються тривожними, особливо ромських жінок та дівчат, і вони не вирішуються систематично в рамках заходів Стратегії. Існує нагальна потреба у розробці спеціальних цільових програм для вирішення питань охорони здоров'я жінок, репродуктивного здоров'я та планування сім'ї, а також для збільшення довіри матерів та ромських сімей до системи охорони здоров'я, зокрема, щодо профілактики.

- **Досі існує велика кількість випадків дискримінаційного ставлення та підходів у медичних закладах** або з боку медичних працівників щодо ромських жінок і чоловіків, що, в свою чергу, призводить до того, що вони неохоче звертаються за медичною допомогою. Це означає, що обізнаність медичних працівників та закладів про рівні права ромів на медичні послуги ще є далеко не достатньою. Про це також йдеться в останніх міжнародних моніторингових звітах⁴⁹. Проблема дискримінації не вирішується систематично інституційною системою охорони здоров'я.
- **Існують серйозні загрози подальшого зменшення доступу ромських жінок та чоловіків до безкоштовної медичної допомоги внаслідок реформи первинної медичної допомоги та нового підходу до оплати праці сімейних лікарів.** Роми, які не мають особистих документів, не матимуть права на отримання їхніх послуг. Ця проблема також була окреслена іншими зацікавленими сторонами, наприклад, Мінсоцполітики надіслало МОЗ лист про необхідність вирішення цієї нової проблеми.
- **Питання охорони здоров'я взаємопов'язані з іншими аспектами відчуження ромів, такими як погані умови життя, надзвичайна бідність та низька грамотність.** Вони потребують міжгалузе-

вого підходу для вирішення комплексу проблем. У деяких випадках на регіональному рівні проводилися заходи, які були спрямовані на вирішення першопричин деяких факторів, які впливають на поганий стан здоров'я у ромських поселеннях. Наприклад, виходячи зі звіту із Закарпаття (2015 рік), було проведено очищення та знезараження джерел децентралізованого водопостачання, а також будівництво нових водозабірних споруд⁵⁰. Але такий міжгалузевий підхід, як частина загального підходу до покращення стану здоров'я у компактних поселеннях ромів, відсутній.

2.1.5. Стратегічний напрям/завдання: поліпшення житлово-побутових умов ромів

Стратегія у цьому напрямку передбачає два конкретні завдання, на підтримку яких заплановані 4 заходи у Плані заходів (див. Додаток 3: Завдання Ромської стратегії та заходи Плану заходів).

Виходячи з розгляду звітів Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (теперішнє Міністерство розвитку громад і територій України), а також звітів областей (за наявності), деякі досягнення включають **покращення інфраструктури в місцях проживання** (зокрема, на Закарпатті), пов'язані з дорожнім покриттям, покращенням проектування комунікацій, водопостачання тощо. Оскільки ця діяльність стосується переважно компактних поселень ромів, регіони, де немає таких поселень, звітують, що проблеми з інфраструктурою, яка є однаковою для всього населення, відсутні.

Стосовно конкретного завдання щодо вирішення житлових питань за допомогою пільгових кредитів на житло, повідомляється про два основні напрямки діяльності – інформаційно-просвітницьку роботу стосовно можливостей, які надають ці кредити, та, власне, подання документів для отримання таких кредитів:

49. «Підстави для дії: Репродуктивні права ромських жінок в Україні», Європейський центр захисту прав ромів, 2019 рік. Доступ за посиланням: <http://www.errc.org/reports--submissions/cause-of-action-reproductive-rights-of-romani-women-in-ukraine>

50. В Іршавському (с. Собатин, Загаття, Сільце) та Свалявському районах.

- Виходячи із заходів, зазначених у звітах, інформація про можливість отримання пільгових кредитів поширювалася здебільшого за допомогою публікацій та презентацій у основних ЗМІ, на телебаченні чи на вебсайтах відповідних відомств. Зрідка у звітах йдеться про те, що органи влади використовували ромські ГО для посилення просвітницької діяльності серед ромських громад, особливо у компактних поселеннях ромів.
- У низці щорічних звітів з багатьох регіонів зазначається, що **до них не надходили заяви на отримання таких кредитів від ромів**. Це також підтвердили представники Мінрегіон, які беруть участь у Консультативній групі з оцінювання. Питання, яке поставив опитаний радник з числа ромів у місцевій раді в Ужгороді, полягає в тому, наскільки цей основний захід застосовується до ромів, які не мають доходів; вони є безробітними протягом тривалого періоду і навряд чи можуть дозволити собі покриття відповідного внеску, необхідного для цих кредитів.

У звітах наведені **підтвердження щодо дуже обмеженої кількості ромів, які могли отримати фактичний доступ до соціального житла**. Йдеться про недостатню кількість таких будинків у деяких регіонах, що призводить до утворення довгих списків очікування людей, які цього потребують, а також відсутність реєстрації адреси чи особистих документів, що призводить до того, що роми потрапляють у нижню частину цих списків або опиняються поза ними.

Є певний прогрес щодо **виділення земельних ділянок ромським родинам для житлового будівництва або сільськогосподарських потреб**, проте через відсутність узагальнених даних, а також будь-якого аналізу того, де і чому в деяких областях ці заходи дали більше результатів, ніж в інших, важко оцінити рівень їх ефективності.

Виходячи з останніх даних⁵¹, з 01 січня 2019 року ромам було виділено понад 248 земельних ділянок, всього 81,7 га. Електронною поштою або на папері зазначено, що виділено 119 ділянок, всього 38 га. Їх надали для ведення індивідуального сільського господарства. Інші 416 земельних ділянок для житлового будівництва – 58,9 га; 236 ділянок для будівництва та обслуговування житлово-господарських споруд – 35,9 га.

Хоча вищенаведені дані свідчать про певний прогрес, за даними громадянського суспільства (які були повідомлені в інтерв'ю та в опублікованих звітах громадянського суспільства) **питання житлової та соціальної інфраструктури набагато складніше і навряд чи може бути вирішене фрагментарними заходами**. Це пов'язано з відсутністю офіційного плану землеустрою, коли насправді, особливо компактні ромські поселення, перебувають поза законом. На практиці це блокує будь-яку можливість покращити їхню інфраструктуру, пов'язану з водопостачанням, електроенергією, забезпеченням каналізацією або комунальними послугами (наприклад, вивезення сміття). Водночас є поселення, особливо на Закарпатті та Одещині, де інфраструктура дуже погана і це збільшує ризики щодо безпеки та охорони здоров'я ромських жінок, чоловіків і дітей, які там проживають.

Інший шматочок головоломки – це питання, пов'язані з усією системою регулювання, розподілу землі та будівництва в Україні. Знов-таки, проблеми з відсутністю особистих документів чи реєстрації за адресою блокують фактичні можливості вирішення житлових питань ромів. Процес легалізації дуже складний. Надання земельної ділянки, теоретично, є хорошим рішенням, але згідно із законом може бути виділена лише незайнята ділянка. Земельні ділянки, на яких розташовуються будинки ромів, насправді ж зайняті житлом, яке не було вчасно легалізоване⁵².

51. Дані надані Міністерством регіонального розвитку на засіданні Робочої групи з питань житлових умов під час проведення цього оцінювання.

52. Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні та вплив поточної кризи, ст. 49.

Пані Тетяна Андрусь, голова сільської ради с. Ратівці пояснила, як вона перетворила неофіційне поселення ромів у законну частину села з електрифікацією та водопостачанням.

Ще у 2006 році у ромському районі в селі були усі проблеми, пов'язані з неофіційним поселенням. Спочатку в селі був один електричний трансформатор, якого було недостатньо для села, створювалася міжетнічна напруга. Місцевий філантроп, колишній народний депутат України Касіл Ковачич (Casil Kovacic) пожертвував кошти на покращення інфраструктури, і в кожному будинку (також і у тих, де мешкали роми) були встановлені електрощитки.

«Після цього ми розпочали процес легалізації: за рішенням сільської ради було прийнято рішення про встановлення прав власності на будинки для людей. Крім того, було прийнято окреме рішення щодо земельної власності для людей, що перебувають у скруті. Було багато мешканців села, які не мали жодних документів, але у випадку з ромами – 100 % з них не мали документів. Для вирішення цього питання, паралельно із встановленням права власності на земельні ділянки, ромам також надавалися документи, що посвідчують особу, або через рішення суду, або через ДМС. Знов-таки, це підкріплювалося рішенням сільської ради».

Однак, незважаючи на зазначені труднощі, є робоча практика, яка може продемонструвати, як можуть працювати розподіл, легалізація та поліпшення інфраструктури за наявності мудрого керівництва та політичної волі.

Виходячи з інтерв'ю з представниками Мінрегіон, серйозним викликом є те, що Ромська стратегія не має жодного державного фінансування. Деякі регіони, які перебувають у складному економічному становищі, навряд чи можуть виділити необхідні ресурси для вирішення житлового питання ромів. Крім того, повідомлялося також, що спілкування з ромськими громадами є дуже складним. Виходячи зі звітів, а також з інтерв'ю, однією з причин є те, що Стратегія у сфері забезпечення житлом не забезпечувала належного залучення ромського громадянського суспільства, що могло б значно покращити поширення інформації та спілкування з ромськими громадами.

Загалом прогрес Стратегії щодо головного результату в цьому напрямку – рівень покращення інфраструктури та житлових умов ромів – залишається низьким. На думку респондентів, існує нагальна потреба переробити цю частину Стратегії на основі більш стратегічного підходу, заснованого на співпраці. У деяких регіонах, наприклад на Закарпатті, питання житла має роз-

глядатися як невідкладне і пріоритетне, оскільки особливо великі неофіційні ромські поселення також негативно впливають на стан здоров'я та безпеку його мешканців і часто продовжують порочне коло відчуження та бідності.

2.1.6. Стратегічний напрям/завдання: задоволення культурних та інформаційних потреб ромів

Цей стратегічний напрям має два конкретні завдання, на підтримку яких заплановано 11 заходів у ПЗ (див. Додаток 3).

У нас є дуже обмежена інформація про цей напрям, отримана під час виїзних робіт. Не було конкретних зустрічей із зацікавленими сторонами, які брали участь у культурних заходах на центральному чи регіональному рівнях. Зустрічі з Мінкульт були зосереджені на координації політики Стратегії та ПЗ загалом. Мало було відгуків про хід реалізації в цій сфері від респондентів, з якими ми зустрічалися в інших секторах, а також від громадянського суспільства. Єдиним доступним нам джерелом інформації є офіційні щорічні звіти. Це унеможлиблює оцінювання прогресу у досягненні результатів у рамках поставлених завдань, оскільки ми не могли розглянути питання всебічно чи підтвердити дані з інших джерел.

На основі побіжного перегляду звітів слід зазначити, що, здається, багато заходів було здійснено, як було заплановано, у сфері підтримки ромської культури та мистецтва й поширення інформації про їхнє життя та культурну ідентичність у ЗМІ. Як і в інших напрямках, у звітах не наведено жодних аналітичних аспектів, а лише перелік проведених заходів.

Специфічним моментом їх реалізації є те, що **лише в цьому напрямку є деякі конкретні згадки про розподіл підтримки, як фінансової, так і у натуральній формі**. Фінансова підтримка була дуже невеликою (в межах від 5 000 до 14 600 грн.) для різноманітних заходів, наприклад, Міжнародний день ромів, деякі музичні фестивалі чи підтримка мистецьких колективів.

З точки зору інтеграції, інформаційна діяльність, включаючи різні презентації у ЗМІ, телевізійні шоу та публікації, включала інформацію про ромську культуру та ідентичність, а також презентацію щодо їхніх прав. Це може сприяти підвищенню обізнаності про ромів та більшій повазі до їхніх прав. Інші заходи, пов'язані з участю ромських мистецьких колективів, ромських дітей в усіх українських культурних фестивалях чи місцевих масових культурних заходах, також можуть мати вплив на розвиток кращого прийняття та толерантного ставлення до ромів серед інших верств населення.

2.2. Усунення гендерної нерівності та дискримінації щодо ромських жінок та дівчат в Україні: висновки, найкращі практики та проблеми

Ефективність реалізації Стратегії щодо усунення гендерної нерівності та дискримінації ромських жінок є надзвичайно низькою. Виходячи з висновків цього оцінювання, це пояснюється різними причинами:

- **Є дуже мало знань та розуміння соціальної структури традицій і норм у ромських громадах і, відповідно, про встановлену роль жінки в сім'ї та в громаді, яка дуже відрізняється залежно від типу громади та сім'ї,**

- **Хоча ромські жінки, як і всі ромські громади, стикаються з відчуженням у всіх його аспектах, вони також мають обмежені можливості реалізувати основне право – право вибору іншого майбутнього.** Особливо це стосується більш неблагополучних і традиційних громад, де жінки не мають права вибору щодо їхнього репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, вони кидають школу через ранні шлюби і мають обмежені можливості заповнити прогалини в освіті пізніше в житті, що, в свою чергу, зменшує будь-які шанси вийти з кола бідності, працевлаштуватися та отримувати доходи,

- **Той факт, що ромські жінки та дівчата стикаються з різними формами дискримінації через їхню етнічну належність, соціальний статус та стать** як в межах своєї громади, так і широкого суспільства, не визнаний ані в Стратегії, ані в національному та регіональних планах заходів,

- **Для Стратегії не вистачало серйозних консультацій та аналізу становища ромських жінок і відсутні консультації з їхніми представниками,** громадськими організаціями чи ромськими медіаторами, щодо розробки більш гендерно відповідальних підходів, які зможуть принести більше результатів для розширення можливостей ромських жінок та дівчат,

- В результаті цього **Стратегія не має конкретних цілеспрямованих заходів, які б задовольняли потреби ромських жінок, та їй бракує гендерної чутливості у загальних заходах,** спрямованих на вирішення питань інтеграції ромів у різні сфери, зокрема, охорону здоров'я, освіту, забезпечення житлом, зайнятість, або у таких функціональних сферах, як участь ромів. Жоден із загальних підходів, застосованих під час реалізації Стратегії, не ґрунтується на аналізі того, який буде вплив на становище жінок, та як надати їм доступ до основних прав.

Через вищезазначені недоліки, дуже важко окреслити, які практичні підходи, визначені в результаті реалізації, були найбільш гендерно чутливими. Жодні зі звітних даних не розподілені за гендерною ознакою.

Виходячи з інтерв'ю та результатів цього оцінювання, **більшість найкращих практик наближення до ґендерної рівності та розширення можливостей ромських жінок, які можуть бути визначені, не використовуються у заходах, які проводять інституції.** Вони походять від пілотних проектів, ініційованих та реалізованих громадянським суспільством. Те, наскільки ці проекти стали частиною реалізації Стратегії шляхом розширення партнерства та співпраці між ромськими ГО та установами-виконавцями на різних рівнях, було фактором, який сприяв намаганням впровадження більш ґендерно орієнтованого підходу та ефективності.

На думку більшості респондентів, залучення ромських медіаторів є однією з найкращих практик для роботи у напрямі досягнення ґен-

дерної рівності. Із 54 медіаторів/медіаторок, які пройшли підготовку Ромського жіночого фонду «Чіріклі» в рамках Спільної програми РЄ та Європейської комісії «РОМЕД» (ROMED) у 2015 році, принаймні 2/3 – це ромські жінки. Як підкреслюється у зовнішньому оцінюванні програми ROMED⁵³, мережа медіаторів на чолі з Ромським жіночим фондом «Чіріклі» була головним учасником, який відстоював на національному рівні важливість залучення найкращих європейських практик включення ґендерного питання до Ромської стратегії.

У цьому самому звіті про оцінювання наведені вражаючі дані про користь ромських медіаторів у залученні ромських жінок та дівчат до інтеграційних заходів для розширеного доступу до різноманітних послуг.

«Протягом шести місяців, з жовтня 2015 року до березня 2016 року, мережа з 40 медіаторів/медіаторок надала послуги **34 683 ромам**, що включає **7 144 родини**, з яких **11 125 – жінки**, **7 890 – чоловіки** та **15 668 – діти**. Щомісяця медіатори надають послуги приблизно 200-300 ромам, які є внутрішньо переміщеними особами.

Серед найбільш популярних послуг:

- допомога у поданні заяви для отримання документів, що посвідчують особу, та реєстрації місця проживання;
- подання апеляційних скарг до суду;
- доступ до місцевої державної фінансової допомоги та послуг;
- інформація про соціальний захист та основні права;
- допомога з соціальним житлом і працевлаштуванням;
- освітня підтримка для покращення рівня шкільної освіти;
- доступ до діагностики та до лікарень.

Респонденти цього оцінювання також підтвердили високе визнання важливості ромських медіаторів для ефективної роботи з ромськими жінками. Ми також могли спостерігати довіру жінок до місцевого ромського медіатора, що супроводжував нас під час зустрічі з ромськими

жінками у громаді неподалік від Києва. Інтеграція ромських медіаторів як частина публічної політики щодо інтеграції ромів має великий потенціал для здійснення впливу в усіх секторах у більшій відповідності до потреб ромських жінок.

53. Оцінювання Програми ROMED Ради Європи. Висновки в країні. Україна.

<http://coe-romed.org/sites/default/files/articles/files/Annex%20-%20-%20Country%20Findings.pdf>

Інші найкращі практики, що випливають з досвіду ГО, – це проект та робота місцевих організацій у сфері дошкільної освіти (як уже згадувалося, відмінна робота організації «Благо» на Закарпатті) або перевірені підходи інших організацій у тій самій області до навчання дорослих.

Належні висновки з підходів, які добре працюють, можуть впливати з проєктів, реалізованих за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Згідно інтерв'ю з його представниками, МФВ підтримав понад 60 різних проєктних ініціатив щодо вирішення питань прав ромів та їх інтеграції у суспільство. Дуже цікавий новий проєкт, який нещодавно розпочався, – це пілотні спроби підтримки створення груп самопомоги ромських жінок у неблагополучних громадах.

Висновки з різних підходів, випробуваних ромським громадянським суспільством, та їх інтеграція разом із ромським громадянським суспільством через заходи у наступній Ромській стратегії після 2020 року допоможуть збільшити її потенціал щодо більшої ефективності. Сприятливим чинником для визначення дієвих заходів і їх розробки як стратегічних заходів, є той факт, що Ромський жіночий фонд «Чіріклі», з великим досвідом роботи над розширенням прав і можливостей ромських жінок в Україні, є частиною Міжвідомчої робочої групи з реалізації Ромської стратегії.

РОЗДІЛ 3: РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ КООРДИНАЦІЇ, ВИДІЛЕНИХ ФІНАНСОВИХ ТА ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

3.1. Результативність інституційних механізмів координації

3.1.1. Розвиток інституційних механізмів координації

Після ухвалення Ромської стратегії у 2013 році Мінкульт доручено координувати реалізацію Ромської стратегії та ПЗ. Однак, в ухваленій Ромській стратегії не висвітлений механізм її координації в межах повноважень та обов'язків.

У ПЗ, ухваленому на 6 місяців пізніше, визначаються обов'язки щодо реалізації стратегій та викладені усі заходи відповідальних інституцій – відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також обласних державних адміністрацій, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, Національної академії наук України. У ньому також передбачено, що щороку, до 01 лютого, вони мають подавати звіти про виконання Мінкульт для їх узагальнення, а Міністерство, в свою чергу, має надати зведений звіт КМУ до 01 березня.

Протягом перших двох років як міжнародна спільнота, так і організації українського громадянського суспільства, зазначали, що основним викликом для ефективності та потенційного впливу є відсутність сильних механізмів координації, а також брак повноважень та компетенції адміністративних органів реалізувати Стратегію та ПЗ на центральному та місцевому рівнях.

Починаючи з 2015 року, було здійснено декілька кроків для вдосконалення інституційних механізмів координації.

25 листопада 2015 року КМУ ухвалив Постанову про утворення *«Міжвідомчої робочої групи з питань виконання плану заходів Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року»* (МРГ) з метою здійснення координації, моніторингу та підготовки пропозицій для підвищення ефективності виконання ПЗ з реалізації Ромської стратегії.

Ця Міжвідомча робоча група (МРГ) уповноважена координувати, проводити моніторинг та розробляти пропозиції щодо підвищення ефективності реалізації Плану заходів, тобто діяти як тимчасовий консультативно-дорадчий орган КМУ, який контролює стан виконання Стратегії, аналізує причини невиконання завдань і вносить пропозиції щодо виправлення ситуації.

Міжвідомчу робочу групу до зміни Уряду очолював Віце-прем'єр-міністр України з питань соціальної політики (Віце-прем'єр-міністр Розенко), а його заступниками були перший заступник Міністра культури України, заступник Міністра соціальної політики України та представник ромського громадянського суспільства (наразі – Земфіра Кондур, фонд «Чіріклі»). Склад групи:

- **представники шести міністерств на рівні заступників міністрів** (МОЗ, Мінрегіон, МОН, МВС, МЗС, Мін'юст);
- **представники п'яти ключових центральних інституцій на керівному рівні – заступника голови/голови** (Держстат, Держгеокадастр, Державний комітет з питань телебачення і радіомов-

лення, ДМС), заступники голів обласних, Київської міської державної адміністрації;

- **заступник голови Державної служби зайнятості;**
- **представник Комітету ВРУ з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин** (за згодою);
- **представник Уповноваженого ВРУ з прав людини** (за згодою);
- **народні депутати України** (за згодою);

- **представники громадських об'єднань та неурядових організацій.**

Під час першого засідання у 2016 році Міжвідомча робоча група прийняла рішення створити п'ять постійних робочих груп (РГ), метою яких є покращення координації для ефективної реалізації заходів в межах різних завдань Ромської стратегії. РГ формувалися протягом 2017 року аж до квітня 2018 року. У табл. 3.1 нижче перелічені п'ять РГ за датою їх створення, а також зазначені їх голови та склад.

Табл. 3.1 Склад постійних робочих груп з реалізації Ромської стратегії

Робоча група	Дата створення	Керівник (голова)/склад РГ
Постійна робоча група з питань освіти і культури	16.01.2017	Голова: заступник Міністра освіти та науки України У складі 29 структур, у тому числі: МОН (3, у тому числі, заступник Міністра), Мінкульт (2), Секретаріат Міжвідомчої робочої групи (2), Наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» (2), обласні держадміністрації (10), представник Уповноваженого ВРУ з прав людини (1), представники ГО (9)
Постійна робоча група з питань організаційно-інформаційної підтримки Міжвідомчої робочої групи	11.04.2017	Голова: Ромський жіночий фонд «Чіріклі» У складі 9 структур, у тому числі: МЗС (1), Державний комітет з телебачення та радіомовлення (1), представник Уповноваженого з питань дотримання прав дітей, недискримінації та гендерної рівності, Секретаріат Уповноваженого ВРУ з прав людини (1), керівник відділу релігій і національностей, Департаменту внутрішньої політики, Департаменту інформації та внутрішньої політики Донецької обласної державної адміністрації (1), ЗМІ (3), Ромська ГО («Чіріклі») (2)
Постійна робоча група з питань житлового забезпечення ромів	13.09.2017	Голова: заступник Міністра з питань регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України У складі 36 структур, у тому числі: Мінрегіон (5), Мінкульт (1), Державна служба України з геодезії, картографії та кадастру (1), заступник голови Ужгородської міської ради (1), представники ГО (5), представники обласних держадміністрацій (23)
Постійна робоча група з питань соціального забезпечення та охорони здоров'я	05.06.2018	Голова: заступник Міністра соціальної політики України У складі 17 структур, у тому числі: Мінсоцполітики (7), ДСЗ (2), МОЗ (1); представники ГО (7)

Постійна робоча група з
питань правоохоронної
діяльності та міграції

10.07.2018

Голова: заступник Міністра внутрішніх справ України

У складі 32 структури, у тому числі:

МВС (2), Міністерство інформаційної політики (1), Мінкульт (2), Мінсоцполітики (1), НПУ (4), ДМС (3), Мін'юст (2), СБУ (2), представник Уповноваженого ВРУ з прав людини (1), ВРУ (1 депутат + 1 помічник), Національна Академія внутрішніх справ (1), Київська міська адміністрація (2), Секретаріат МРГ (2), Рада Європи (2), Ромські ГО (4)

Відповідно, були створені РГ із питань реалізації регіональних планів заходів Ромської стратегії на рівні обласних держадміністрацій, до складу яких увійшли представники відповідних департаментів та місцевого ромського громадянського суспільства. Ми не змогли знайти систематизованих даних про те, скільки областей офіційно створили такі робочі групи, або вони існували більше в рамках неофіційної взаємодії у зв'язку з реалізацією регіональних планів заходів.

3.1.2. Оцінювання ефективності та результативності встановлених механізмів координації

Загалом, координації реалізації Стратегії та ПЗ спочатку перешкоджала відсутність чіткості у Стратегії щодо органу з питань реалізації та координації, а також приналежності та компетенції, необхідних для досить складної та міжсекторальної політики. Минуло приблизно чотири роки, перш ніж було створено нинішню координаційну структуру, чим ми також частково завдячуємо великій інформаційно-просвітницькій роботі ГО, міжнародній увазі та розвитку ситуації, що загрожувала особистій безпеці ромських жінок та чоловіків (серія злочинів на ґрунті ненависті та насильства).

Серед позитивних моментів, огляд процесу розвитку координаційної структури Ромської стратегії свідчить про **збільшення зусиль щодо створення інституційних механізмів, які мають потенціал, якщо їх використовувати належним чином, для забезпечення ефективності її реалізації:**

- **Міжвідомчою робочою групою** керує Віцепрем'єр-міністр України, і вона включає пред-

ставників вищого рівня виконавчої влади з усіх профільних міністерств, відповідних державних інституцій, регіонального керівництва, а також ромського громадянського суспільства. За умови сильного керівництва, вона має **потенційну можливість для забезпечення контролю за реалізацією та оновленням рамкової політики інтеграції ромів**. З метою посилення ґендерної чутливості реалізації Ромської стратегії та ПЗ та приведення у відповідність до сучасної політики ґендерної рівності, МРГ виграє від співпраці з представниками урядових структур з питань ґендерної рівності,

- **Створені п'ять робочих груп** мають різноманітний склад і складаються з ключових зацікавлених сторін, важливих для реалізації комплексу заходів у різних сферах, що забезпечує **потенційну можливість для ефективної міжгалузевої співпраці у вирішенні питань та формуванню висновків з визначених пріоритетних заходів Стратегії**. Позитивним моментом є те, що члени цих робочих груп перебувають як на рівні прийняття рішень, так і на оперативному та експертному рівнях, і до складу входять відповідні інституції на центральному рівні, а також представники обласних держадміністрацій та громадянського суспільства,
- **Поява умов для забезпечення участі представників ромських ГО, у тому числі ромських жіночих об'єднань**, є значним кроком на шляху інституціоналізації діалогу з громадянським суспільством як рівноправним партнером у формуванні та реалізації політики. Один з трьох заступників голови Міжвідомчої координаційної групи –

Зола Кондур, керівник Ромського жіночого фонду «Чіріклі», що є чудовою нагодою висловлювати інтереси ромських жінок. Представники ромських ГО також були включені до складу п'яти робочих підгруп з реалізації Стратегії. Деякі з них є учасниками Коаліції ромських неурядових організацій України «Стратегія 2020».

Однак більшість респондентів вважає, що **функціонування цього механізму координації мало низьку ефективність, що перетворилося на один з викликів ефективності реалізації Ромської стратегії**. Основні проблеми, про які повідомляється в інтерв'ю, можна згрупувати таким чином:

1 Відсутність спільного розуміння характеру та ролей у координації політики.

Що стосується координації політики, то більшість зацікавлених сторін дуже критично ставилися до роботи Мінкульт, призначеного координатором реалізації Ромської стратегії. Для деяких респондентів це був природний вибір, оскільки це єдине міністерство, яке офіційно має справу з національними меншинами України. Але, низка інших міністерств та інституцій поставила цей вибір під сумнів, оскільки Мінкульт має повноваження у галузі культури, а проблеми ромів стосуються інших сфер, які більше відповідають компетенціям інших міністерств.

Водночас, як зазначають деякі респонденти, комплекс питань інтеграції ромів не може бути відповідальністю одного міністерства, навіть якщо воно має компетенцію у декількох напрямках Стратегії. Ефективність пошуку рішень для безлічі проблем соціального відчуження, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки, потребує мультисекторальних заходів, а вони, в свою чергу, потребують належної координації політики.

Виходячи з інтерв'ю з представниками відповідального департаменту Мінкульт, вони несуть відповідальність лише за координацію Стратегії, а не за її реалізацію. Цей документ був ухвалений на рівні КМУ, і там несуть відповідальність за його реалізацію. Мінкульт бачить свою роль у координації звітності та здійсненні певних функцій моніторингу.

Однак, як зазначають інші **зацікавлені сторони, важливо мати ясність щодо того, що означає ефективна координація політики** – чи це лише технічна компіляція поданих звітів, чи щось більше, – у тому числі **здійснення певного організаційного керівництва** для забезпечення реалізації Стратегії у правильному напрямку, запит якісної звітності про хід виконання намічених результатів, надання допомоги в аналізі результатів у різних напрямках, а також врахування критичних коментарів зовнішніх моніторингових звітів та ефективне повідомлення про це КМУ; надання пропозицій у разі необхідності оновлення певних заходів, які не дають результатів, або загальної стратегії та планів для забезпечення майбутнього впливу.

За твердженням більшості опитаних учасників, Департамент у справах релігій та національностей Мінкульт не має кадрових ресурсів та можливостей для забезпечення такої координації політики. Крім того, вертикальна координація та привернення уваги КМУ до Ромської стратегії як пріоритетного завдання вимагає хорошого позиціонування та авторитету визначеного відповідальним міністерства, щоб його почули на цьому рівні. Більшість респондентів не вважають цю компетенцію однією з сильних сторін Мінкульт.

Ми не змогли знайти жодних свідчень про те, як КМУ брав участь у контролі за реалізацією Стратегії, включаючи питання підзвітності за недосягнення результатів у певних напрямках. У жодному інтерв'ю не було коментарів про це. Також немає жодних коментарів щодо відгуків чи рекомендацій, які надходять від КМУ після затвердження річних звітів.

Виходячи з цього, більшість респондентів підкреслили, що **необхідно змінити координатора політики Стратегії**, доручивши це іншому міністерству (чи інституції) на рівні КМУ, яке матиме більше повноважень, краще розуміння завдання координації політики та, відповідно, здатність його виконувати. Також важливо, щоб координуюча інституція мала хороші знання та розуміння напрямків інтеграції ромів на основі засто-

сування підходів, що ґрунтуються на правах та недопущенні дискримінації. Різні пропозиції у цьому напрямку наведені в рекомендаційній частині цього звіту.

2 Відсутність чітких прав та повноважень Секретаріату Міжвідомчої робочої групи (МРГ).

Відповідно до інформації, наданої Мінкульт, Секретаріат МРГ був створений як тимчасовий консультативно-дорадчий орган у 2017 році у відповідності до пункту 6 про Міністерство культури України та пункту 12 Положення про Міжвідомчу робочу групу з метою забезпечення організаційної та інформаційної діяльності Міжвідомчої робочої групи. Діяльність Секретаріату здійснюється відповідно до Положення про Секретаріат⁵⁴. На Секретаріат покладено великий обсяг завдань, зокрема:

- участь у підготовці та організації засідань Міжвідомчої робочої групи та проектів її рішень;
- підготовка та подання секретарю Міжвідомчої робочої групи інформаційних матеріалів про виконання рішень МРГ;
- підготовка пропозицій з удосконалення Плану заходів щодо реалізації Стратегії;
- організація моніторингу виконання Плану заходів;
- участь в опрацюванні та узагальненні матеріалів моніторингу виконання Плану заходів та подання секретарю МРГ пропозицій щодо підвищення ефективності його реалізації;
- взаємодія з постійними робочими групами, утвореними у складі Міжвідомчої робочої групи, підготовка та подання секретарю⁵⁵ МРГ інформаційних матеріалів про їх діяльність;
- організація заходів з метою обговорення та визначення механізмів вирішення актуальних

питань забезпечення інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство;

- забезпечення розсилки рішень, повідомлень, інших матеріалів, що стосуються змісту діяльності Міжвідомчої робочої групи, її членам, установам та організаціям, залученим до виконання Плану заходів;
- підготовка інформації про діяльність та прийняті рішення Міжвідомчої робочої групи з метою її оприлюднення на веб-сайті Мінкульт та в інший прийнятний та законний спосіб.

У своїй діяльності Секретаріат взаємодіє з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями ромів, правозахисними та іншими неурядовими організаціями.

Різні аспекти завдань Секретаріату МРГ були зазначені у річному звіті про реалізацію Стратегії (2017 рік) таким чином:

- посилення механізмів взаємодії та комунікації щодо виконання Плану заходів;
- проведення аналітичної роботи щодо виконання Плану заходів;
- створення ефективної системи реагування на гострі соціальні явища/виклики у ромському середовищі.

На основі зазначених вище рішень, у 2017 році команду з двох людей (одна особа ромської національності, інша особа не належить до ромської національності) найняв Міжнародний фонд «Відродження» та оплатив їхні послуги. Ця команда отримала офіс у Мінкульт, оскільки воно виступало координаційним органом реалізації Стратегії. Ідея підтримки МФВ полягала в тому, щоб забезпечити час та ресурси для допомоги МРГ та п'яти робочим групам у здійсненні моніторингу та ефективному спілкуванні з головами підгруп.

54. Наказ № 328 від 18.04.2017 року.

55. Секретар МРГ був головою Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, що відповідає за координацію реалізації Стратегії.

Також передбачалося, що Секретаріат повинен використовувати проактивний підхід у визначенні порядку денного груп, а також слугувати платформою для зворотного зв'язку громадянського суспільства у разі виникнення проблем або питань, пов'язаних з реалізацією Стратегії.

Однак, ефективна реалізація усіх вищезазначених напрямів та очікувань від роботи Секретаріату МРГ зіткнулася з низкою проблем. З огляду на аналіз висловлювань більшості респондентів, велика частка проблем виникла через двозначність розуміння ролі та повноважень Секретаріату, а також, відповідно, через відмінність у трактуванні ефективності його роботи.

Якщо говорити більш конкретно, то Секретаріат, створений у якості тимчасового консультативного органу для сприяння ефективній роботі МРГ, має завдання різноманітного характеру – організаційного, інформаційного, моніторингового та аналітичного. Ці завдання обов'язково мають стосуватися питань координації Стратегії, що покладено на відповідний підрозділ у Мінкульт – Департамент у справах релігій і національностей. Водночас, як зазначено у коментарях Мінкульт до проекту звіту, Секретаріат не відповідає за надання підтримки в роботі Департаменту у справах релігій та національностей.

У загальних напрямках роботи Секретаріату (процитовані вище зі звітної документації) вказано, що Секретаріат має проводити аналітичну роботу щодо реалізації ПР. Було б природньо, якби така аналітична робота підтримувала б навчальний процес щодо реалізації Стратегії та, відповідно, звітність про досягнутий прогрес. Водночас, щорічно про реалізацію ПР звітує призначений експерт Департаменту у справах релігій та національностей (яким складено документи Стратегії та Плану Заходів).

Деякі міністерства, що очолюють відповідні РГ, висловили незадоволення роботою Секретаріату, оскільки «він не подає запитів до заступників міністрів щодо результатів роботи груп та міністерств. В міністерствах чимало поточних завдань, і їм необхідно нагадувати про завдання, пов'язані

з ромським питанням». Водночас, Секретаріат не має повноважень просити міністерства звітувати, а всі пропозиції та дії Секретаріату мають бути затверджені головою Департаменту у справах релігій та національностей.

Крім того, персонал Секретаріату, хоч і працює у приміщенні МКУ, не входить до його складу. Він має звітувати про свою роботу фонду «Відродження», а також секретареві МРГ, який на практиці є головою Департаменту у справах релігій та національностей МКУ.

І останнє, але не менш важливе, інфраструктура Секретаріату має поганий рівень: він займає один кабінет в міністерстві, має ноутбук, виданий фондом «Відродження», але не має сканеру та надійного інтернет-з'єднання (що не сприяє ефективному обміну інформацією).

В цілому, з огляду на надану інформацію та результати інтерв'ю, хоча і існує чітке приписування Секретаріату великої кількості завдань згідно з процитованим вище Положенням, на практиці залишається незрозумілим, хто визначає порядок роботи Секретаріату та кому він має звітувати. Міжвідомчій робочій групі? Головам п'яти робочих груп? Мінкульт, що відповідає за координацію реалізації Ромської стратегії та Плану заходів? МФВ, який на практиці є роботодавцем Секретаріату?

За короткий час існування, Секретаріат надавав допомогу в організації засідань РГ, проводив моніторингові виїзди в регіони, збирав дані та допомагав у проведенні тренінгів, організованих РЄ з метою підвищення потенціалу щодо реалізації Стратегії на регіональному рівні. Нещодавно Секретаріат розпочав роботу над створенням інтерактивної карти ромських НУО в Україні, щоб, таким чином, підтримати встановлення взаємодії, обмін інформацією та співпрацю між різними зацікавленими сторонами. Як було зазначено під час інтерв'ю з представниками Секретаріату, в довгостроковій перспективі їхнє бачення полягає в тому, що ця карта має перетворитися на вебплатформу для обміну інформацією щодо реалізації Ромської стратегії між ромськими ГО,

в тому числі ромськими жіночими ГО, урядовими структурами, регіональними та місцевими органами влади.

Співробітники Секретаріату, безумовно, зміцнили свої компетенції, накопичили корисний досвід та взаємодіяли з експертами з Департаменту у справах релігій та національностей МКУ та МФВ. Як було зазначено в інтерв'ю з різними респондентами, є необхідність в такому Секретаріаті, але інституціональний устрій потребує більшої чіткості, визначеної підзвітності та, особливо, роз'яснення того, чи його робота пов'язана із процесами та структурами координації політики реалізації Ромської стратегії та Плану заходів, що обговорюється в наступних розділах звіту.

3 Відсутність розуміння пріоритетної ролі робочих груп.

Як зазначено у попередньому розділі звіту, 5 постійних робочих груп є дуже «молодими», вони створені у період 2017-2018 років. Кожна з них з моменту заснування провела 2-3 засідання.

Як пояснили деякі респонденти, початкова ідея полягала в тому, що вони (групи) стануть платформою для більш предметних міжгалузевих дискусій щодо різних тематичних пріоритетів, визначених у Стратегії, та пошуку адекватних рішень, які будуть винесені на розгляд МРГ.

Але на практиці **не було чіткого бачення та спільного розуміння щодо мети та повноважень груп**. За словами деяких членів РГ, *«на перших засіданнях було висловлено багато ідей, але не було спільного розуміння мети роботи. Не було жодного чинника, який би міг забезпечити лідерство та стимулювати практичну частину роботи груп»*. Місія з оцінювання також не змогла знайти жодного документа, у якому було б викладене таке собі «технічне завдання» щодо ролей та завдань цих груп.

Результати зустрічей з усіма РГ (крім РГ з питань освіти та культури) показали, що **для підвищення ефективності роботи цих груп** важливо буде обговорити їх пріоритетну роль, обговорити потреби, проблеми, що виникають, і рішення з

міжгалузевої точки зору та надати рекомендації МРГ, чи мають вони (групи) надавати допомогу на регіональному рівні, чи самостійно розвивати ініціативи.

Деякі інші проблеми стосуються **незбалансованого розподілу обов'язків між членами груп та очікувань від їхнього внеску**. Як зазначає Ромський жіночий фонд «Чіріклі», у деяких випадках РГ вимагає від членів з числа громадянського суспільства виконання завдань, що є нереальними в тому сенсі, що вони не входять в обов'язки та компетенцію громадянського суспільства. Прикладом була вимога МВС, щоб фонд «Чіріклі» проводив кампанію щодо документів, які посвідчують особу. Як повідомив фонд «Чіріклі»: *«Було нереалістично очікувати, що громадянська організація зможе взяти на себе таку відповідальність та матиме ресурси на виконання цього завдання. Це – обов'язок Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби. Ми не можемо замінити роботу цих органів»*.

Цей приклад порушує більш широке питання про розуміння обов'язків щодо інтеграції ромської національної меншини. Незважаючи на те, що ромське громадянське суспільство, безумовно, є зацікавленою стороною і виступає за інтеграцію, зокрема, займається розробкою моделей підходів до розв'язання проблем та спірних питань, остаточну відповідальність за ефективну інтеграцію ромської національної меншини несуть державні органи, оскільки саме вони мають повноваження та ресурси для надання ефективних послуг всім громадянам України (зокрема, ромам). Не можна очікувати, що ромські ГО зможуть замінити державні установи та запропонувати стійкі моделі, зокрема, пов'язані з просвітницькими заходами з різних питань. Вони мають стати частиною робочого підходу та бюджету відповідних установ, що можна здійснити у партнерстві з громадянським суспільством.

Через брак бюджету була заблокована низка ініціатив, що обговорювалися всередині груп (наприклад, впровадження розроблених концепцій національної інформаційної кампанії в межах

групи з питань організаційно-інформаційної підтримки).

В інших випадках, ромські ГО або зовнішні джерела мали надавати бюджет, щоб забезпечити дотримання належної практики у робочих групах. Прикладом може слугувати найкраща практика РГ з питань житлового забезпечення, яка запровадила моніторингові візити до регіонів для збирання інформації, які здійснювало Мінрегіон, що стало можливим також завдяки підтримці Асоціації міст (проєкту РС та Ромського жіночого фонду «Чіріклі»). Альянс здійснював візити до Харкова, Ужгорода, Одеси, спілкувався з органами місцевого самоврядування та управліннями з житлового забезпечення та відвідав деякі неофіційні ромські поселення.

Незважаючи на вищезазначені проблеми, робочі групи (РГ) в різних тематичних напрямках Стратегії розпочали значущі процеси та дискусії. Деякі приклади, які були наведені на зустрічах з РГ, включають:

- Постійна РГ з питань правоохоронної діяльності та міграції провела обговорення та тісно співпрацює над створенням проєкту Алгоритму дій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямованих на попередження конфліктів на етнічному ґрунті, гармонізацію вимог публічної безпеки і порядку та інтересів соціальних груп при виявленні стихійних поселень представників ромської спільноти. Наразі, РГ працює над проєктом Алгоритму, розробленим експертами Української Гельсінської спілки з прав людини. У роботі над його доопрацюванням беруть участь Мінкульт, Мінсоцполітики, Мін'юст, НСД, ромські УО – Юридичний центр, Культурно-просвітницьке товариство ромів «Терніпе», Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі».
- Постійна РГ з питань соціального забезпечення та зайнятості обговорила загрозу відсутності доступу до безоплатної медичної допомоги ромських жінок та чоловіків у зв'язку з реформою охорони здоров'я в частині первинної медичної допомоги та реєстрації у сімейних лікарів. Мін-

соцполітики, яке керує РГ, надіслало відповідного листа до МОЗ. Крім того, як зазначив представник ДСЗ, вони планують вжити заходів щодо впровадження пілотної практики ромських ГО та розробити методичні рекомендації щодо працевлаштування ромів за участю представників ДСЗ.

- Члени робочих груп, наприклад представники Мінрегіон або Мін'юст, почали проводити візити до регіонів з метою отримання інформації про місцеву ситуацію, для зустрічей з ромами та виявлення питань, що стосуються їх компетенції (житлове забезпечення, можливість реєстрації актів власності).

Усі респонденти вважають, що тематичні РГ є важливими та їх роботу слід продовжити, але в оптимізований спосіб, спираючись на чіткі технічні завдання та плани роботи.

3.2. Механізми моніторингу та звітності: результативність та ефективність

3.2.1. Процес надання звітності та порядок підзвітності

Підготовка звітів про реалізацію Ромської стратегії та ПЗ здійснюється регулярно, на щорічній основі. Підготовка річних звітів про виконання ПЗ, а також, у відповідності до плану реалізації Стратегії, підготовка та направлення органам виконавчої влади, іншим установам та організаціям, регіональним адміністраціям листів (запитів) про необхідність своєчасного надання інформаційних матеріалів щодо виконання ПЗ, проводиться регулярно та виключно відповідальним працівником Мінкульт. Направлення таких листів/запитів відбувається щорічно у грудні-січні. Кожен центральний орган влади здійснює підготовку щорічного звіту про свою діяльність та надсилає його до Мінкульт.

В районних та обласних держадміністраціях за виконання тих чи інших завдань ПЗ (залежно від їх напрямку) відповідають різні структурні підрозділи. Профільні структурні підрозділи держадміністрацій готують свій блок інформації по

виконанню ПЗ, а її узагальнення та направлення до Мінкульт здійснюється переважно підрозділами з питань культури.

Мінкульт отримує більшість звітів від центральних та регіональних органів виконавчої влади у лютому місяці кожного року. За підготовку консолідованого звіту відповідає призначений експерт Департаменту у справах релігій та національностей. Фінальна версія такого звіту, як правило, готова у березні-квітні.

Національний звіт передається Віце-прем'єр-міністру України та розміщується на веб-сайті Мінкульт. Але, як вже було сказано у звіті про оцінювання раніше, ми не змогли знайти свідчень про будь-які повідомлення чи відгуки про отримані звіти від офісу Віце-прем'єр-міністра України, а також на зустрічах, присвячених обговоренню прогресу у виконанні завдань Стратегії. Таким чином, немає висновків з досвіду чи обговорення того, що спрацювало і як використовувати робочі практики.

На регіональному рівні ці звіти також передаються відповідальним заступникам голів облдержадміністрацій. У деяких регіонах ці звіти також розміщуються на веб-сайтах обласних держадміністрацій. Як було зазначено у попередніх розділах звіту про оцінювання, було проведено декілька зустрічей для обговорення ефективності реалізації Стратегії, але вони, зазвичай, були ініційовані ромськими громадськими організаціями в межах їхньої участі та інформаційно-просвітницької роботи для вдосконалення політики з інтеграції ромів. У деяких випадках, наприклад, у Харкові, де ми побували, це призвело до оновлення регіонального плану заходів.

Ми не змогли знайти жодних повідомлень (з інтерв'ю чи з документації) про те, що річні звіти були предметом конкретного обговорення тематичних робочих груп або МРГ з питань реалізації Ромської стратегії та Плану заходів.

3.2.2. Якість звітності

На підставі запиту Управлінської групи ґендерно відповідального оцінювання, а також аби мати

можливість відстежувати ефективність реалізації Ромської стратегії, ми заглибились у розгляд якості звітності про реалізацію Ромської стратегії та Плану заходів. Ми розглянули понад 350 сторінок щорічних звітів за 2013-2018 роки, що надійшли з усіх рівнів реалізації, узагальнених Мінкульт та опублікованих на їхньому веб-сайті.

Деякі питання, пов'язані з відсутністю агрегованих даних, а також з якістю звітності, вже були окреслені у розділі «Ефективність» цього звіту. За результатами вивчення наявних звітів можна узагальнити наступні питання, пов'язані з їхньою якістю.

Не було керівних вказівок (певних питань формату звітності), запропонованих на рівні координації політики. На питання, хто скеровує чи аналізує якість звітності, відповідальний експерт Мінкульт відповів: *«У нас ніколи не було такого запиту».*

За відсутності системи чітко визначених цілей, результатів та показників, звіти подаються у вигляді тексту без будь-якої структури. Перелік заходів, відповідно до нумерації у ПЗ, є єдиною існуючою структурою звітності. Таким чином, вся звітність була оформлена на вихідному рівні – або що було зроблено (наприклад, зустрічі, публікації, презентації тощо), але зрідка – з відповіддю на запитання «і що тепер?», або як заходи призвели до змін щодо завдань Стратегії.

У звітах можна знайти все: інформацію про події, кількість представників цільової групи, що охоплені цими подіями, та у деяких випадках – результати заходів. **Проблема полягає в тому, що ці дані не уніфіковані, вони не збираються всюди в один спосіб, і немає послідовності у звітності за різні роки, яка може забезпечити підтвердження того, чи відповідне питання було закрито чи вирішене.** Наприклад, в одному році повідомляється, що запланована певна подія, але у більшості випадків у звіті за наступний рік немає інформації про її проведення та результати.

Ще одна складність відстеження ефективності реалізації – **комплекс різноманітних підходів до**

збирання інформації з урахуванням особливостей національної меншини. Тільки в окремих регіонах, насамперед на Закарпатті, роми зазначені у галузевій статистиці. Таким чином, числові дані є епізодичними та неповними. Є багато випадків, коли результати Стратегії відображаються як загальна діяльність (в межах загальної роботи відповідної інституції), із зазначенням чисельності для всього населення (включаючи ромів).

Як уже зазначалося у різних розділах цього звіту, з точки зору гендерної чутливості, найбільшою проблемою є те, що дані не розподілені за гендерною ознакою, що не дає змоги оцінити, як реалізація Стратегії вплинула на становище ромських жінок.

У звітах практично немає елементів аналізу, оскільки, не маючи достовірної інформації про чисельність цільової групи, неможливо зробити висновки про те, яка її частина охоплена тими чи іншими заходами та чи є позитивна динаміка. Таким чином, звіти є документами, у яких зібрана вся інформація про ромів, доступна центральним та місцевим органам виконавчої влади. При цьому в процесі підготовки звітів не проводиться жодне дослідження чи аналіз.

Низка респондентів з національного, регіонального та місцевого рівнів висловили **розчарування щодо цієї формальної звітності та поставили під сумнів її значущість.** Як повідомив один державний службовець з місцевих органів влади: *«нам доводилося звітувати про виконання плану заходів кожні три місяці, і оскільки відсутні показники та керівні вказівки щодо того, про що слід звітувати, ми просто звітували про будь-що, наприклад, про заходи чи відвідані родини...».*

Інші стверджували, що **відсутній якісний контроль того, про що надається звіт, та немає інституційного нагляду,** що створює враження відсутності приналежності та відповідальної поведінки щодо реалізації Стратегії та її загальної мети.

І останнє, але не менш важливе, **більшість заходів, зазначених у звітах, є частиною регулярних заходів відповідних профільних міністерств та**

їхніх регіональних відомств. Було б чудово, якби це означало, що ромські жінки та чоловіки вже повністю інтегровані у галузеву політику. Однак, як уже було сказано у звіті раніше, це не так. Багато зацікавлених сторін сходяться на думці, що існує нагальна потреба в ініціативах, спеціально спрямованих на потреби ромських жінок і чоловіків та надання їм можливостей отримання фундаментальних прав.

Такі цільові ініціативи, спрямовані на гострі проблеми подолання сегрегації ромів, є переважно проектами ромського або проромського громадянського суспільства. Цікавим є висновок про те, що вони також зазначені у звітах як частина досягнень та реалізації Урядової Стратегії інтеграції у суспільство ромської національної меншини.

Проблеми з процесом надання та якістю звітності знову порушують питання про ефективність координації політики, яка, на думку респондентів, має включати не лише технічне збирання текстів з різних звітів, але й керівні вказівки та аналіз якості звітності, а також розробку системи використання звітних даних для формування стратегічних напрацювань та оновлення для збільшення потенційного впливу запланованих заходів на реалізацію Ромської стратегії.

Ми не змогли знайти достатніх свідчень щодо наявності систематичної системи моніторингу для відстеження реалізації Стратегії:

- На державному та регіональному рівнях відсутні плани моніторингу реалізації Ромської стратегії. Як уже було зазначено, моніторинг має епізодичний характер, залежно від особистої зацікавленості посадової особи, яка може ініціювати цей процес моніторингу, та залежно від інтенсивності інформаційно-просвітницької роботи ромських громадських організацій.
- Моніторингові візити до регіонів здійснювала робоча група з питань житлового забезпечення, однак, її увага була зосереджена більше на умовах життя ромів, аніж на ефективності виконання ПЗ.

- Ромські ГО входять до складу МРГ та підгруп, але ці групи не контролюють реалізацію Ромської стратегії. Ромське громадянське суспільство проводить різні дослідження та поза межами моніторингу реалізації Ромської стратегії.
- Єдиним міністерством, яке повідомило, що здійснює регулярний моніторинг у регіонах для відстеження результатів та викликів, було Мін'юст. Як було зазначено в інтерв'ю з ними: *«Стратегія дає нам можливість цільового моніторингу та надання цільових послуг».*

Основний моніторинг досягнень та прорахунків Ромської стратегії здійснювався ззовні:

- Ромські громадські організації здійснюють підготовку зовнішніх звітів у рамках різноманітних проектів і представляють їх на «круглих столах» та інших заходах, в тому числі на засіданнях відповідного парламентського комітету ВРУ, парламентських слуханнях та конференціях. У багатьох з них з 2014 року було наведено багато важливих та змістовних рекомендацій, але ми не змогли визначити, як ці рекомендації враховуються та використовуються для оновлення Стратегії та Плану заходів, особливо на національному рівні (чого ніколи не відбувалося).
- Моніторинг реалізації Стратегії здійснювався також з ініціативи Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, представники якого також регулярно проводять моніторингові візити до регіонів. Наприклад, протягом 2018 року та першого кварталу 2019 року такі візити здійснювались до Закарпатської, Волинської, Харківської, Запорізької, Донецької та Одеської областей. Також відстежувалися звернення громадян. За цей період офіс омбудсмена провів 48 моніторингових візитів, а їх результати були представлені на «круглому столі» у квітні 2019 року.
- Також моніторингові візити здійснювали представники Офісу Ради Європи в рамках проекту «Захист національних меншин, у тому числі ромів, та мов меншин в Україні».
- Як уже було описано у розділі звіту про відповідність, інші міжнародні організації, іноді разом

із місцевими ромськими організаціями, проводили загальний аналіз ситуації або оцінювання відповідно до проблем (наприклад, БДІПЛ ОБСЄ підготувало «Звіт про оцінку становища ромів в Україні та вплив поточної кризи», структура ООН Жінки разом із Ромським жіночим фондом «Чіріклі» – «Звіт про оцінку ситуації з правами ромських жінок»).

- Як вже було сказано у звіті раніше, усі вищезазначені спроби зовнішнього моніторингу призвели до отримання корисної інформації про становище ромів, а також рекомендацій щодо вдосконалення реалізації Стратегії, щоб підвищити її ефективність та відповідність потребам ромських жінок та чоловіків. Однак, в ході оцінювання не вдалося знайти надійного підтвердження того, як це було інтегровано в систему моніторингу та висновків відповідних центральних адміністрацій, відповідальних за координацію політики та (або) реалізацію різних частин ПЗ.

3.3. Ефективність виділення фінансового забезпечення та ресурсів – висновки щодо сталого розвитку

У документах Стратегії йдеться про Державний бюджет та місцевий бюджет як джерела фінансування її реалізації, але без наведення фінансового аналізу необхідного обсягу коштів. Те саме стосується ПЗ, і, відповідно, регіональних планів заходів для реалізації Ромської стратегії.

Брак бюджету на реалізацію Ромської стратегії та Плану заходів залишався одним з головних недоліків. Усі заходи, про які повідомлялося у звітах, проводяться в межах основної роботи міністерств, а також обласних держадміністрацій, без цільового щорічного виділення конкретних бюджетних ліній для роботи над Стратегією. Фінансова підтримка ініціатив, чітко спрямованих на ромських чоловіків і жінок, здебільшого здійснюється за рахунок співпраці з проектами ромських ГО або інших міжнародних організацій, що забезпечують розбудову потенціалу та іншу технічну допомогу.

Не існує фінансової звітності щодо реалізації Стратегії, що ускладнює оцінювання загальних фінансових асигнувань, які надходять з цих джерел. Виходячи зі звітів-характеристик про заходи, на підтримку культурних заходів або ромських мистецьких колективів виділяються дуже малі кошти. Лише деякі області виділили незначні кошти на реалізацію регіонального плану заходів (наприклад, Ужгород – приблизно 75 000 гривень).

Відсутність бюджетної підтримки є однією з головних перешкод на шляху до подальшого стійкого зростання досягнень, а також у забезпеченні подальшого прогресу у досягненні цілей Ромської стратегії.

Завдяки децентралізації в країні передбачається, що відповідальність за фінансування Ромської стратегії має бути перекладена на обласні держадміністрації та, переважно, на ОТГ. Хоча, в принципі, **можуть використовуватися бюджети регіональних та місцевих програм, це потрібно регламентувати в структурі та сферах відповідальності механізмів реалізації Стратегії.** Також буде потрібний дуже хороший аналіз потреб ромських жінок та чоловіків, поглиблення розуміння політики інтеграції та, відповідно, компетенції для їх реалізації, особливо на місцевому рівні. Деякі співрозмовники з громадянського суспільства пропонували використовувати досвід ґендерно орієнтованого бюджетного планування, а в місцях з великою чисельністю національної меншини також запровадити бюджетне планування, орієнтоване на національні меншини, щоб хоча б частина потреб меншин покривалася за рахунок місцевих бюджетів (наприклад, узаконення житла, будівництво інфраструктури тощо).

Як повідомлено в інтерв'ю з обласною держадміністрацією (Харків), бюджет конкретно на впровадження Плану заходів для реалізації Ромської стратегії відсутній, але це не означає, що відсутні бюджетні кошти – є також регіональні та місцеві цільові фонди, які слід використовувати. Їхні пріоритетні цілі є загальними, включаючи, наприклад, соціальні питання. Однак, поки що вони не використовуються ефективно в межах наявних

можливостей. Можуть бути залучені соціальні проекти для ромів – ромські НУО мають для цього подати заявку. Також необхідно збільшити можливість ромських ГО працювати з бюджетними коштами (подання заявки, забезпечення заходів та надання звітності: програмні та фінансові звіти).

Розподіл кадрових ресурсів був досить неефективним. Стратегія має передбачати бюджет та підтримувати механізм її координації. На центральному рівні це включає підтримку потреб робочих груп, моніторинг та оцінювання, підготовку аналізу важливих питань, а також забезпечення роботи Секретаріату. Досі ці питання підтримували лише за рахунок зовнішніх джерел, але це не є рішенням, що сприяє стійкому розвитку у довгостроковій перспективі.

Це стосується і регіонального рівня – найкраща практика призначення радників з питань меншин (досі це робиться переважно на волонтерських засадах) має бути передбачена як бюджетна лінія на підтримку Стратегії. Важливо, щоб ромські медіатори були інституціоналізовані та широко впроваджені, що вимагатиме планування бюджету на це у бюджеті Ромської стратегії, включаючи виділення бюджету на їх зарплати та супутні витрати, а також бюджету на забезпечення їх постійної підготовки.

І останнє, але не менш важливе, у Стратегії має бути передбачений бюджет на системні навчальні програми для різних державних службовців на національному, регіональному та місцевому рівнях, щоб забезпечити їхні необхідні компетенції для реалізації політики інтеграції ромів. Це допоможе налагодити застосування принципів прав людини та ґендерної рівності як важливої частини практики належного врядування у державному управлінні на різних рівнях.

Якщо інтеграція ромських жінок та чоловіків є пріоритетом Уряду України, найкращим показником його політичної відповідальності є виділення бюджету на підтримку необхідних процесів та результатів досягнення цілей Ромської стратегії.

РОЗДІЛ 4: ВИСНОВКИ ТА НАПРАЦЮВАННЯ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ

4.1. Висновки: чи посприяла реалізація Ромської стратегії покращенню становища ромів в Україні?

Незважаючи на численні виклики та недоліки, що супроводжують розробку та реалізацію Ромської стратегії та Плану заходів, виходячи з думок респондентів та аналізу результатів цього оцінювання, **можна окреслити такий позитивний прогрес у досягненні загальної мети рівноправної інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини:**

- Внаслідок ухвалення та роботи над реалізацією Ромської стратегії питання ромів постає в політичному порядку денному центральних та місцевих інституцій. Вперше значна кількість проблем соціального відчуження, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки у сферах соціального захисту та працевлаштування, освіти, житлово-побутових умов, охорони здоров'я та культурної ідентичності, а також необхідність підвищення рівня обізнаності та зниження рівня суспільних антиромських настроїв і упередженості суспільства були об'єднані як обов'язкове пріоритетне питання, яке має вирішити влада України.
- До реалізації Ромської стратегії залучені усі міністерства та обласні держадміністрації, а Стратегія стала «навчальним полігоном» щодо складності та взаємозв'язку проблем з якими стикаються ромські жінки та чоловіки.
- Це призвело до більш глибокого розуміння необхідності міжгалузевих та спільних підходів і механізмів до пошуку робочих рішень у різних сферах, таких як можливість отримання особистих документів, вирішення житлових питань,

зв'язок між освітою та працевлаштуванням тощо. Свідчення більш глибокого розуміння необхідності міжгалузевих підходів були отримані в ході інтерв'ю з представниками центральної влади, але, що дуже важливо, від представників регіональних та місцевих адміністрацій, які в першу чергу працюють з ромськими громадами. Однак, як вони зазначали, застосування таких міжгалузевих підходів є нелегким завданням і для їх ефективного застосування необхідні відповідні можливості. Є початкові спроби, але їх досі недостатньо для забезпечення надійних результатів.

- Основним досягненням Стратегії є збільшення легітимності ромського громадянського суспільства як ключового партнера Уряду у зв'язку з реалізацією політики соціальної інтеграції ромів. Практично всі зацікавлені сторони з інституцій, з якими ми зустрічалися на центральному, регіональному та місцевому рівнях, вважають, що участь ромських ГО та представників ромів є надважливим фактором для ефективності реалізації Стратегії. Як окреслив представник облдержадміністрації: *«Перш за все, важливо, щоб ромські ГО були нашими партнерами, а якщо таких організацій немає – підтримувати створення ромських громадських організацій. Без них проблеми неможливо вирішити, оскільки вони є містком до громади, знають її потреби, і люди довіряють їм набагато більше, ніж органам влади».*
- Партнерство з ромськими ГО, ромськими медіаторами та представниками ромів було підкреслене усіма зацікавленими сторонами як ключовий фактор успіху для ефективності реалізації Ромської стратегії. Ромське громадянське суспільство отримало ресурси – знання

громад, стратегічний потенціал та потенціал інформаційно-просвітницької роботи у галузі прав людини, пілотні проекти дієвих практик вирішення проблем ромів у різних сферах, а також кошти, отримані від сторонніх донорів для цих проектів. Це також було підтверджено перевіркою ефективності результатів у межах різних завдань Стратегії. Ефективність була вищою в тих напрямках, у яких ромські ГО та медіатори залучалися більш структурно.

- **Ромське громадянське суспільство скористалося можливістю використати проактивний підхід до роботи над Стратегією та ПЗ, і в результаті зміцнило власний потенціал у сфері відстоювання інтересів ромської громади, реалізації та моніторингу заходів, спрямованих на покращення становища ромської громади та боротьби з дискримінацією.** Наразі низка різних представників ромських громадських організацій та коаліцій працюють на місцях або на національному рівні, належним чином враховуючи думку місцевих громадських активістів, які виступають за права своїх громад, а також підтримують реалізацію на практиці державної політики та повідомляють про хід її реалізації.

Що стосується фактичних результатів та впливу на покращення становища ромських жінок та чоловіків, найкраще резюме виходить з інтерв'ю з ромськими медіаторами: **«Системних змін поки що немає. Наявні лише невеликі кроки, причому не обов'язково з боку держави, а скоріше з боку ромського громадянського суспільства, ромських медіаторів та релігійних об'єднань».**

За результатами перевірки ефективності заходів за різними пріоритетними напрямками можна окреслити висновки щодо прогресу і результатів:

- **Реалізація Стратегії у співпраці з ромським громадянським суспільством сприяла започаткуванню деяких процесів з першими видимими результатами** – збільшенням кількості виданих особистих документів, зокрема, свідоцтв про народження, кращим охопленням соціальною допомогою, збільшенням здобуття дошкіль-

ної освіти та зарахування до початкової школи, визнання та підтримка ромської культурної ідентичності. Але всі ці процеси незавершені і потребують подальшої роботи.

- **Прогрес був значно нижчим і немає відчутних результатів в інших напрямках, зокрема: збільшення доступу ромських дівчат та хлопців до вищої та професійно-технічної освіти, вирішення житлових та інфраструктурних питань, доступ до медичних послуг, підвищення рівня зайнятості та доходів, а також боротьба з дискримінацією та суспільними упередженнями.**

- Процес реалізації Стратегії, з усіма його досягненнями та невдачами, **розв'язав суперечки про фактичні першопричини сегрегації ромів та продемонстрував необхідність посилення уваги до боротьби з будь-якою формою дискримінації, расизму, насильства та нападів на етнічному ґрунті.** Це було предметом численних зовнішніх моніторингових звітів громадянського суспільства та міжнародних учасників, а також Уповноваженого ВРУ з прав людини. Це, разом із посиленням тиску щодо реагування на зростаюче насильство та злочини на ґрунті ненависті до ромів, призвело до пошуку та розробки нових алгоритмів співпраці з урахуванням проблем щодо подолання нової загрози особистій та колективній безпеці ромів, що мігрують у межах України.

Серед **основних факторів успіху**, які наводили респонденти:

- **Ромські ГО та їх послідовна інформаційно-просвітницька робота для втілення Ромської стратегії на практиці** шляхом моніторингу ситуації з правами людини серед ромів, в тому числі жінок та дівчат, ініціювання низки проектів на місцевому рівні, а також поява пілотного робочого досвіду для інтеграції ромів у початкову освіту, підтримка в отриманні документів, доступі до соціальних та медичних послуг, просвітницька робота, в тому числі щодо ромської культури, освіти та підвищення рівня обізнаності місцевих, регіональних та центральних органів влади.

- **Ромські медіатори**, які сприяють належній просвітницькій роботі серед ромських громад та, зокрема, ромських жінок, одночасно вибудовуючи довіру до застосовуваних заходів, таким чином збільшуючи можливість впливу.
- **Особиста відданість та мотивація низки державних службовців** на центральному і, особливо, на регіональному рівнях, які ми могли спостерігати під час проведених інтерв'ю та зустрічей.

Основні причини недосягнення результатів чи меншої ефективності пов'язані з недоліками Ромської стратегії та ПЗ, низьким рівнем та пріоритетністю їх реалізації, про що свідчить відсутність бюджету та чіткого порядку підзвітності.

За дуже невеликими винятками, всі зацікавлені сторони як з центральних, так і з регіональних державних інституцій, офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини та Урядового Уповноваженого з питань Гендерної політики, а також з громадянського суспільства (ромських ГО, правозахисних та жіночих ГО) вважають, що Стратегія розроблена таким чином, що не забезпечує її ефективної реалізації. З огляду на висловлювання в інтерв'ю та надані у звітах оцінки⁵⁶:

- **Основним недоліком Ромської стратегії було те, що вона була розроблена за низхідним методом без реальних даних, достатніх консультацій та глибокого аналізу** контексту потреб ромських жінок та чоловіків, типу заходів впливу, які були випробувані та можуть спрацювати у разі широкого впровадження. Внаслідок дефіциту часу на виконання вимог ЄС, документ був розроблений на рівні окремих експертів без широких консультацій з різними зацікавленими сторонами, особливо з ромським громадянським суспільством. Процеси консультацій потребують часу та, відповідно, підготовки до поінформованої участі. Ромському громадянському суспільству також не вдалося (через брак часу та менший рівень мож-

ливостей просвітницької роботи) сформулювати консолідовані пропозиції щодо Стратегії.

- **Відсутність даних та базової інформації про ромську ситуацію, необхідних для того, щоб належним чином проаналізувати проблеми та сформулювати у Стратегії та Плані заходів реалістичні цілі з огляду на наявні потреби.** Повноцінні вихідні дані, чіткі цілі, зрозумілий розподіл обов'язків та реалістичні часові обмеження для виконання заходів є вкрай важливими чинниками для фінансового оцінювання та складання реалістичного бюджету.
- **Це призвело до того, що Стратегія (рамкові бажані зміни) та План заходів («дорожня карта» для досягнення бажаних змін) розглядаються майже всіма респондентами як формальні, непродумані та такі, що мають розпливчастий опис та формулювання.** У Стратегії відсутнє бачення бажаних змін і, відповідно, обмежена чіткість завдань, відсутнє визначення очікуваних результатів. План заходів на практиці є просто переліком заходів, не пов'язаних між собою, без чітко окреслених очікуваних результатів та показників для демонстрації прогресу на шляху до цих результатів. Через відсутність чіткості щодо результатів, ПЗ перетворив реалізацію Стратегії в рамкові заходи, а не стратегічну програму. Регіональні плани, особливо на початковому етапі, були копіями національного ПЗ без урахування місцевих особливостей та проблем.
- **Відсутність лідерства, ефективного контролю та слабка координація політики** встановленого інституційного механізму призвели до низьких результатів у напрямку стимулювання постійного залучення та співпраці адміністрацій на усіх рівнях для ефективних заходів впливу, спрямованих на інтеграцію ромів у ключових напрямках Стратегії.

56. Практично в усіх звітах громадянського суспільства висловлюється критика розробки стратегії. Те ж стосується моніторингових звітів Уповноваженого ВРУ з прав людини у 2017 та 2018 роках.

- Ще одним серйозним викликом були **обмежені можливості на центральному, регіональному та місцевому рівнях** щодо управління з урахуванням результатів та розуміння складності та взаємозалежності порочного кола сегрегації та дискримінації, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки.
- Ще одним важливим недоліком **був низький рівень пріоритетності Стратегії та ПЗ у межах політики та зобов'язань щодо її реалізації**. Документи не мали статусу державної програми, яка за своїм форматом повинна мати показники ефективності та розподіл бюджету на виконання. Це було зумовлено вищезазначеними прогалинами у даних щодо ромської ситуації, а також відсутністю повноцінного консультативного процесу на етапі розробки Стратегії. Ці прогалини замінили на невиразно сформульовані бажані зміни і шляхи їх досягнення, що, зі свого боку, призвело до неможливості визначити показники прогресу на шляху до досягнення поставлених цілей.
- **Брак бюджетних асигнувань** серйозно вплинув на досягнення результатів. Крім того, низький статус Стратегії, як паралельної діяльності без бюджету, розмиває конкретні зобов'язання різних відповідальних інституцій щодо її реалізації. Це зробило її залежною від доброї волі окремих осіб (експертів різних відомств чи міністерств), а не від політики, орієнтованої на системні структурні зміни.
- Ще одним негативним фактором була **відсутність послідовності та узгодженості** Стратегії з іншими відповідними національними політиками та реформами, в тому числі політикою сприяння забезпеченню рівних прав та можливостей жінок й чоловіків та реформою децентралізації.

4.2. Напрацювання для подальшого використання ВІДПОВІДНІСТЬ

Урахування потреб бенефіціарів

Стратегія захисту та інтеграції ромів та її ПЗ були розроблені протягом короткого періоду з метою

виконання умов в рамках процесу лібералізації візового режиму між Україною та ЄС.

Обмежені наявні ресурси, малий досвід та відсутність консультацій з провідними міжнародними правозахисними організаціями, профільними міністерствами та правозахисними організаціями, в тому числі ромськими організаціями, призвели до досить бюрократичного процесу, який вплинув на якість Стратегії та ПЗ для її реалізації.

В результаті Стратегія та її завдання не супроводжуються реальними даними з розподілом за ґендерною ознакою, або аналізом на основі потреб чи відображення становища ромських жінок, дівчат, чоловіків та хлопців в Україні. Не визнані виклики у сфері прав людини, з якими стикаються роми, та множинні форми дискримінації, з якими стикаються ромські жінки та дівчата, а також неоднорідність ромів в Україні, включаючи регіональний контекст, групову приналежність, соціальний статус або міські, сільські, інтегровані або сегреговані умови життя.

Дані, як слабе місце, вплинули на якість Стратегії та ПЗ, у яких встановлені дуже загальні завдання, заходи викладені без чітких показників, що робить оцінювання прогресу в реалізації завдань Стратегії дуже складним.

З позитивного слід зазначити, що, незважаючи на обмеження часу та ресурсів, більшість опитаних погодилися, що у Стратегії та Плані заходів, загалом, названі пріоритетні потреби, які мають залишатися в центрі майбутніх заходів впливу: освіта, зайнятість, охорона здоров'я, житлове забезпечення та крайня необхідність збільшення можливості реєстрації актів цивільного стану та отримання документів, що посвідчують особу, для забезпечення правового захисту ромських жінок та чоловіків. Крім того, культура додається як сфера впливу, що сприяє збереженню та захисту класичних прав меншин.

Однак жоден з тематичних напрямків не враховує ґендерних факторів та не є ґендерно орієнтованим, що не сприяє забезпеченню рівних прав та можливостей ромських жінок. Крім того, майбутня

Стратегія повинна виходити за рамки визначення ромів як соціальної проблеми та визначати цілі, виходячи з ефективного підходу, що спирається на права, та додатково містити цілісний антидискримінаційний підхід у всіх сферах.

Респонденти оцінювання, зокрема, регіонального та місцевого рівня, вважають, що Стратегія має бути пристосованою до конкретних умов та гнучкою для адаптації до нових подій та викликів. З огляду на це, можливо, необхідно буде внесення змін до завдань Стратегії та заходів, передбачених ПЗ.

Враховуючи величезні виклики та події, яких Україна зазнавала з 2014 року, та зростаючу кількість злочинів на ґрунті ненависті та расистського насильства, спрямованих на ромських жінок та чоловіків, про які повідомлялося з 2017 року, представники громадянського суспільства, а також правозахисні організації наголошували на необхідності також реагувати на становище переміщених ромських жінок та чоловіків, щоб усунути широку дискримінацію та расизм проти ромів у суспільстві, знайти адекватні рішення та захистити уразливих ромських сезонних мігрантів (зазвичай, ромів із Західної України), які проживають у тимчасових саморобних таборах. Відсутність юридичної грамотності серед найбільш неблагополучних родин та наявне дискримінаційне ставлення також викликали основну стурбованість. Крім того, молоде покоління ромського громадянського суспільства підкреслило, зокрема, необхідність збільшення громадської та політичної участі ромів для розширення прав і можливостей представництва інтересів ромів та їх залучення до сприяння змінам у їхніх громадах.

Що стосується перенесення Національної стратегії/Плану заходів на регіональний та місцевий рівні, респонденти вважають, що існує потреба в адаптації до конкретних контекстів (наприклад, становище багатьох ромів на Закарпатті може сильно відрізнятися від становища та потреб уразливих ромів в Одеській, Харківській та Київській областях).

З метою посилення ґендерної чутливості оцінювання показує, що існує потреба у підготовці як центральних, так і регіональних органів влади, а також громадянського суспільства та ромських медіаторів, щоб гарантувати, що сприяння забезпеченню рівних прав та можливостей у розробці стратегічних цілей та заходів щодо їх реалізації вже відображене на етапі розробки та консультацій.

Залучення/Участь/Співпраця

Процес розробки Стратегії в 2013 році показав, що подальша активна просвітницька робота та консультації з усіма відповідними зацікавленими сторонами, включаючи регіональні та місцеві органи влади, правозахисні організації та ромське громадянське суспільство, є надзвичайно важливими для збільшення приналежності та створення значущих заходів впливу. Для цього потрібен достатній час, прозорий процес та достатні ресурси.

Низка міжнародних організацій надала оперативні рекомендації щодо вдосконалення Стратегії, ПЗ та щодо вирішення певних питань. Ці рекомендації мають бути розглянуті та включені до роботи над розробкою нової Стратегії/Плану заходів та її інституційного механізму координації впровадження політики на центральному рівні.

Центральний, регіональний та місцеві рівні також мають активніше співпрацювати з відповідними міжнародними організаціями (РЕ, ОБСЄ, ООН), які можуть надати консультації для узгодження Стратегії та ПЗ або технічну допомогу в процесі, у тому числі щодо того, як покращити ґендерно чутливий аналіз потреб та розробку Стратегії.

Узгодженість з міжнародними й національними нормативно-правовими та директивними документами

У Стратегії зазначені основні міжнародні конвенції з прав людини, які ратифіковані Україною, але відсутні важливі міжнародні стандарти для покращення становища ромів, зокрема, План дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті

2003 року. Аналогічно цитується відповідне національне законодавство, яке формує правову основу Стратегії (наприклад, Конституція, Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків тощо), але скоріше на декларативному рівні.

Ці ключові принципи повинні бути перенесені у цілі, бачення та концепцію Стратегії (підхід, заснований на правах, цілісний антидискримінаційний підхід, ґендерно орієнтований та/або ґендерно спрямований підхід).

Що стосується узгодження з іншими стратегіями та державними програмами, реалізація Ромської стратегії є метою Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, а проблеми ромських жінок в певній мірі включені до двох рекомендацій Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року. Однак, у рамках Стратегії з прав людини, здається, відсутня надійна просвітницька робота щодо Ромської стратегії, а також ромське громадянське суспільство не бере активної участі у ширшій коаліції громадянського суспільства.

Крім зосередження уваги на цільовому підході (Ромська стратегія), висвітлення проблем ромських жінок в рамках інших відповідних державних стратегій та програм, наприклад, Програми з забезпечення ґендерної рівності, сприятимуть ґендерній орієнтованості та забезпеченню рівних прав та можливостей жінок та, зокрема, ромських жінок. У відповідях на запитання оцінювання опитувані наполегливо стверджували про чітке узгодження Стратегії та ПЗ з поточною реформою децентралізації з метою їх ефективного виведення на регіональний/місцевий рівень, а також для врахування їх цілей у відповідних розділах децентралізації, наприклад, забезпечення покращення доступу до якісної освіти у початковій школі для уразливих ромів або уник-

нення сегрегації у школах, загальне розширення доступу до освіти та сприяння продовженню навчання ромськими дівчатами тощо, а також збільшення доступу уразливих груп ромів до медичних послуг або забезпечення дотримання прав у сфері репродуктивного здоров'я ромських жінок та дівчат без дискримінації тощо.

ЕФЕКТИВНІСТЬ

Державна Стратегія та ПЗ, спрямованих на інтеграцію ромів, можуть стати платформою для нового рівня конструктивного діалогу між органами влади та ромськими ГО, визнаючи представників ромського громадянського суспільства головними партнерами. Зокрема, представники центральної, регіональних та місцевих адміністрацій підкреслили, що участь ромів має вирішальне значення, оскільки вони є містком до громади та мають довіру ромів.

Цей діалог уже розвивався: з 2017 року ромські ГО беруть участь у всіх створених робочих групах з реалізації Ромської стратегії, а також на регіональному та місцевому рівнях; представники ромів надають консультації та отримують визнання за досвід та успішну участь. Це стало фактором, який сприяв реалізації Стратегії, включаючи також той факт, що Земфіра Кондур, яка представляє інтереси ромських жіночих ГО, стала віце-головою Міжвідомчої робочої групи, а також головою РГ з питань організаційно-інформаційної підтримки. Підтримка участі ромських жінок у політичному процесі потребує подальшого розширення.

Ромські медіатори, більшість з яких є ромськими жінками, отримали високу оцінку органів влади на всіх рівнях і мають довіру ромських жінок та чоловіків. Незважаючи на те, що всі респонденти визнали роботу медіаторів дієвою практикою, яка має позитивний вплив на збільшення доступу ромських жінок та чоловіків до інформації та послуг, ромські медіатори ще не інституціоналізовані. Їхнє існування залежить виключно від підтримки проекту, яка не є стійкою. Інституціоналізація має бути пріоритетним завданням, щоб зберегти великий досвід та перетворити на

професію роль ромських медіаторів і забезпечити її стійкий розвиток.

В той же час, практика з медіаторами не може бути єдиним рішенням комплексу проблем соціального відчуження, з яким стикаються ромські жінки та чоловіки. Ця практика є лише частиною розв'язання проблеми пошуку ефективних підходів до рівної інтеграції ромської національної меншини в суспільство. У зв'язку з цим, успіх майбутньої Стратегії ромської інтеграції буде залежати від повноти розуміння та використання ефективних моделей розширення прав і можливостей та інтеграції ромів, розроблених різними пілотними програмами громадянського суспільства за підтримки міжнародної спільноти. Необхідні всебічні обговорення за участі відповідних установ та громадянського суспільства з метою систематизації навчання на основі цих моделей, що сприятиме їх інституціоналізації.

Приклад успішної легалізації та вдосконалення неофіційного ромського житла на Закарпатті (Ратівці) демонструє, що ключовим фактором для досягнення стійких результатів є ефективне керівництво та всебічна підтримка, в тому числі з боку широких верств суспільства. Розуміння користі інтеграції ромів для всього суспільства як інвестиції для побудови стабільного та демократичного життя – є основоположним для створення змін.

Збільшення компетенції як адміністрації, так і громадянського суспільства у спільній роботі щодо визначення підходів до вирішення існуючих проблем є ще одним важливим уроком реалізації Стратегії. У цьому процесі участь міжнародних організацій показала успішні практики щодо збільшення компетенції адміністративного персоналу (навчання та взаємні навчальні візити).

Деякі висновки, що впливають із визначених найкращих практик в реалізації Стратегії як адміністрацією, так і громадянським суспільством або донорською спільнотою:

- **Розширення просвітницької роботи для забезпечення реєстрації народження ромських**

жінок та чоловіків Мін'юст. Тут співпраця між Уповноваженим ВРУ з прав людини та БДІПЛ ОБСЄ у 2015, 2017 роках щодо можливості отримання документів про реєстрацію актів цивільного стану та документів, що посвідчують особу, сприяла адміністративним змінам, а обмін досвідом з вирішення цих питань в інших європейських країнах також поглибив розуміння та посилив компетенції державних службовців. Крім того, громадянське суспільство та служби з надання безоплатної правової допомоги провели величезну роботу з відстоювання прав ромів та пропаганди необхідності видачі документів.

- **Збільшення безпосереднього досвіду адміністрації центрального рівня у роботі з ромськими жінками та чоловіками і їх потребами,** включаючи безпосередні відвідування місць, де вони живуть. Наприклад, Мінрегіон або представники Мін'юсту зараз регулярно відвідують різні регіони для ознайомлення із становищем ромів на місцевому рівні та виявлення можливих проблем для їх вирішення.

- **Уповноважені ромські ГО, включаючи молодіжні, з моніторингу та відстоювання прав ромських жінок та чоловіків.** Громадянське суспільство, в тому числі багато ромських жінок, використовувало можливості Стратегії для ефективної просвітницької діяльності та для ініціювання проектів, підтримуваних донорською спільнотою. Таким чином вони набули величезного досвіду та збільшили свої компетенції. Вони також скористалися тренінгами та заходами з обміну знаннями, які пропонувала міжнародна спільнота, та поглибили своє розуміння прав ромів у Європі. Хоча це і є прогрес, але зараз державні органи повинні продовжувати діяльність, також використовуючи тренінги та запропоновані конференції і семінари або обмін досвідом. **Центральні, регіональні та місцеві органи влади повинні брати більшу відповідальність** за реалізацію Стратегії та ПЗ, а також активно використовувати свій досвід для забезпечення змістовної реалізації заходів, моніторингу та звітності.

- **«Соціальний паспорт – відображення ромської громади»**, пілотний проект, започаткований Ромським жіночим фондом «Чіріклі» у Харківській, Донецькій, Одеській та Закарпатській областях, є прекрасним прикладом визначення потреб ромської громади. Проект реалізується у партнерській взаємодії між ромським громадянським суспільством та регіональними центрами соціальних служб. Його можна відтворити та доповнити для забезпечення ґендерно орієнтованого підходу та використовувати як джерело інформації для нової Стратегії/Плану заходів на регіональному та центральному рівнях.
- **Інвестиції в заходи початкової освіти показали довгостроковий стійкий ефект.** Організація «Благо» в Ужгороді та інші громадські організації зуміли продемонструвати, що діти з соціально уразливим минулим, незважаючи на всі труднощі, можуть підготуватися до вступу до загальноосвітньої школи. Методика та заклади дошкільної освіти можуть бути відтворені по всій Україні, наприклад, як ключовий захід для реалізації стратегічної мети розширення доступу до якісної освіти для ромських дітей.
- **Створення місцевої ініціативної групи активних ромських жінок та чоловіків для взаємодії з місцевими органами влади в Мерефі** (Харків) призвело до посилення довіри до місцевих органів влади, пошуку спільних рішень та покращення співпраці. Створення таких груп на рівні ОТГ може сприяти залученню ромів та збільшенню ефективності політики інтеграції ромів на місцевому рівні.
- «Робоча група з розробки проекту алгоритму дій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямованих на попередження конфліктів на етнічному ґрунті, гармонізацію вимог громадської безпеки і порядку та інтересів соціальних груп при виявленні стихійних поселень представників ромської спільноти» розпочала ефективну роботу з визначення **міжсекторальних методів забезпечення безпеки** та доступу до базових послуг, а також запобігання потенційним атакам. Вона продемонструвала добру волю та

прагнення сприяти змінам та адаптації до існуючих пріоритетів і викликів.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ: КООРДИНАЦІЯ ПОЛІТИКИ, МОНІТОРИНГ ТА ЗВІТНІСТЬ

Поточний інституційний механізм координації реалізації Стратегії та планів заходів розвивався поетапно протягом чотирьох років. Перебування під егідою КМУ та залучення представників вищого виконавчого рівня основних профільних міністерств, державних установ, голів облдержадміністрацій, а також посилене залучення ромського громадянського суспільства – все це разом становить організаційну структуру, яка могла б забезпечити ефективність Стратегії.

Визнаючи, що ці інституційні структури мають потенційну можливість забезпечення лідерства та інституційної взаємодії, необхідних для задоволення комплексу завдань Стратегії інтеграції ромів, не вдалося ефективно використовувати їх через відсутність чіткості та спільного розуміння повноважень, порядку підзвітності та рівня залученості (у тому числі з бюджетними зобов'язаннями); обмежений результат призвів до обговорення та співпраці для пошуку вирішення наявних викликів, а також для встановлення чітких робочих цілей, які мають бути досягнуті в певні часові рамки. Звітність залишається лише формальною на рівні заходів без подальших дій або спрямування на досягнення комплексу результатів для досягнення запланованих цілей.

У зв'язку зі слабкістю ПЗ через відсутність показників та низьку якість звітності майже неможливо оцінити прогрес за певними параметрами. Відомості про заходи з реалізації Стратегії, зазначені у звітах, дуже фрагментарні, в тому сенсі, що у них відсутня певна логіка та подальші дії, що демонструють, як з часом досягнута мета. Для вирішення цього питання в майбутньому необхідно встановити чіткі ґендерно чутливі показники та завдання, а також встановити і регулярно перевіряти терміни їх виконання. Їх можуть перевіряти, наприклад, робочі групи, в той час як компетентний орган також має контролювати якість,

здійснювати моніторинг та оцінювання якості і ґендерної відповідальності. Це також може потребувати інвестицій у розбудову потенціалу центральної та місцевої адміністрацій для управління, орієнтованого на результат, розуміння впровадження політики, орієнтованої на права людини, в тому числі посилення компетенції щодо реалізації політики інтеграції ромів та політики ґендерної рівності.

Необхідно вдосконалити інституційний механізм, у тому числі шляхом забезпечення якості звітності та використання методу роботи, орієнтованого на результати.

Інтеграція ромів вимагає складного міжсекторального спільного реагування та мобілізації ресурсів профільних міністерств. Ця реакція буде ефективною, якщо вона базуватиметься на чіткому баченні змін, бажаних результатах та всебічній системі моніторингу та оцінювання для відстеження прогресу на шляху до змін – показники з розподілом за ґендерною ознакою, способи збирання інформації та цілі використання цієї інформації.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Реалізація Ромської стратегії та ПЗ на центральному та місцевому рівнях не мала виділеного бюджету, за винятком деяких дуже малих коштів, передбачених на культурні заходи та на реалізацію Стратегії в кількох регіонах. Розподіл людських ресурсів також був незадовільним. Брак бюджету та неналежний розподіл людських ресурсів стали головною перешкодою як для ефективності Стратегії, так і для стабільності результатів.

Основним висновком для нової Ромської стратегії та ПЗ є те, що вони повинні базуватися на фінансовому аналізі потреб у бюджеті для їх ефективної реалізації та бути пов'язаними з цільовими національними програмами у різних секторах, а також з пріоритетами для стратегій місцевого розвитку.

Ефективність та результативність залежать від належного розподілу людських ресурсів. У Стратегії мають бути заплановані та підтримуватися необхідні людські ресурси для ефективної реалізації на центральному, регіональному та місцевому рівнях. У ній також має бути передбачений спеціально виділений бюджет на впровадження діяльності ромських медіаторів (зарплати, додаткові витрати та навчання), а також на впровадження систематичних програм навчання державних службовців у різних секторах для забезпечення належного застосування принципів прав людини та ґендерної рівності у їхній роботі з ромськими жінками та чоловіками.

РОЗДІЛ 5: РЕКОМЕНДАЦІЇ

5.1. Загальні рекомендації щодо всебічної уваги та підходу до нової Ромської стратегії для підвищення її відповідності та ефективності

1 Більшість зацікавлених сторін – як з центральних, так і з місцевих інституцій, – а також з громадянського суспільства, вважають, що **Ромська стратегія досі є дуже актуальною та потрібною як окрема і комплексна рамкова політика** для подолання проблем множинної дискримінації, маргіналізації та соціального відчуження, з якими стикаються ромські жінки, чоловіки, дівчата та хлопці. Проблеми уразливих ромських жінок та чоловіків множинні та комплексні, вони взаємопов'язані та потребують цілеспрямованого міжгалузевого реагування. Якщо вони залишаться лише частиною основних програм без цільової політики, вплив на інтеграцію ромських жінок та чоловіків зменшиться.

2 **Нова Ромська стратегія має керуватися чіткою всебічною рамковою стратегією**, в тому числі: баченням бажаних соціальних змін, чітко визначеними стратегічними цілями і результатами та, відповідно, показниками результатів, при цьому слід забезпечити гнучкість для визначення пріоритетності місцевих особливостей та потреб для заходів впливу у регіональних планах заходів.

3 Спираючись на накопичений досвід, а також на контекстні зміни, **зміст поточної Ромської стратегії та Плану потребує серйозної переробки з урахуванням прав людини та гендерної рівності**. Права людини, в тому числі права ромських жінок та дівчат, повинні стати відправною точкою у визначенні цілей та результатів бажаних змін, а також усіх заходів, які, як очікується, сприятимуть цим змінам. Більш конкретно, всебічна Ромська стратегія та місцеві плани для її реалізації повинні:

- **бути чітко зосереджені на подоланні дискримінації**, зокрема непрямой, інституціональної та структурної, як однієї з першопричин виключення ромських жінок та чоловіків від рівної участі у розробці основних напрямків, також з урахуванням посилення радикалізації та збільшення кількості злочинів на ґрунті ненависті проти ромів, які вплинули на їхню особисту безпеку;
- **приділяти увагу множинним формам перешкод та дискримінації, з якими стикаються ромські жінки та дівчата**, в ході розробки цільових заходів політики щодо інтеграції ромських громад або приведення їх у відповідність до більш широкої основної політики щодо гендерної рівності та прав людини, а також до поточних процесів секторальних реформ;
- **застосовувати підхід, орієнтований на права людини**, для подолання сегрегації ромських жінок та чоловіків при розробці всіх заходів щодо реалізації Ромської стратегії.

4 **Міжнародні стандарти інтеграції ромів, не дискримінації та гендерної рівності повинні стати провідними принципами у визначенні завдань Стратегії та заходів Плану**. Згідно з рекомендаціями зацікавлених сторін важливо буде розробити спільне розуміння ключових понять – що означає «захист», «залучення ромів», що таке «інтеграція» та як це стосується розширення прав та можливостей як ромських жінок, так і чоловіків. Десять загальних принципів інтеграції ромів у ЄС можуть слугувати хорошою практичною основою для цих дискусій.

5 **Під час обговорення комплексу заходів в межах кожного завдання слід враховувати три взаємозалежні сфери інтеграції ромів у рамковій політиці ЄС та висновки з їх застосування:**

- **розширення прав і можливостей ромів** (обізнаність жінок і чоловіків та забезпечення дотри-

мання фундаментальних прав, доступу до інформації та публічних послуг, а також індивідуальна чи організована участь у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя);

- **інклюзивні інституції та процеси** (обізнаність, компетенції та практики застосування орієнтованих на права підходів до розвитку та недискримінації як частини принципів належного управління);
- **недискримінаційне суспільство** (обізнаність та прийняття відмінностей та прав меншин, а також публічна підтримка орієнтованої на права державної політики інтеграції).

6 Розробка нової Стратегії і Плану заходів та їх регулярне оновлення повинні базуватися на обґрунтованому аналізі принципів рівності. Це має включати ґендерний аналіз, оцінювання ризиків, соціокультурний та політичний аналіз першопричин основних проблем ромських жінок та чоловіків, хлопців та дівчат у різних місцевих умовах, в яких вони проживають. Це допоможе краще зрозуміти потреби ромських громад у всій їх неоднорідності та, відповідно, покращити розробку та отримання орієнтованої на потреби та доказової політики.

7 Перепис 2020 року має бути ефективно використаний для збирання більшої кількості даних про ромських жінок та чоловіків у співпраці з ромським громадянським суспільством. Важливою буде співпраця з Державною службою статистики під час підготовки пілотного перепису, запланованого на кінець 2019 року, і перевірка, як, зокрема, може працювати роз'яснювальна робота та залучення ромів, які перебувають в уразливому становищі. Ромські медіатори та ромське громадянське суспільство мають бути залучені до навчальної та інформаційної роботи з ромськими домогосподарствами для посилення їхньої участі у переписі та отримання більш точних даних з розподілом за ґендерною ознакою.

8 Відтворення у всіх регіонах найкращої практики збирання даних про громаду, яке виконували ромські ГО, зокрема, проєкту

«Соціальний паспорт – відображення ромської громади». До цього важливо буде додати більш надійний ґендерний аналіз. Таке відображення може надати інформацію для розробки Стратегії та регіональних планів, а також збільшить компетенції на регіональному та місцевому рівнях для формування, планування та бюджетування доказової політики.

9 Сприяння стратегічному застосуванню міжгалузевого підходу шляхом розширення найкращої практики створення механізмів/алгоритмів співпраці щодо пріоритетних наскрізних проблем та конкретних заходів у різних секторах.

10 Нова Стратегія має бути стратегічно узгоджена з основними політиками та програмами у різних секторах, а також у сфері прав людини, недискримінації та ґендерної рівності.

- **Нова стратегія має бути пов'язана з поточним процесом децентралізації та реформами** у країні – для цього потрібен серйозний аналіз того, яким чином процес децентралізації, в тому числі поточні реформи в галузях освіти, охорони здоров'я та в інших важливих сферах, вплинуть на ромські громади;
- **Зв'язок Ромської стратегії та ПР з ключовими галузевими політиками** також сприятиме інтеграції питання покращення становища ромських жінок та чоловіків, відповідно, це дозволить активізувати фінансування з існуючих та нових національних програм для задоволення специфічних потреб ромських жінок та чоловіків, хлопців та дівчат;
- **Збільшення узгодженості з національною політикою щодо прав людини та ґендерної рівності** допоможе інтегрувати потреби та заходи щодо розширення прав і можливостей ромських жінок до нової політики у сфері ґендерної рівності після 2021 року, яка перебуває в процесі розробки концепції, а наступний план реалізації державної програми забезпечення ґендерної рівності буде розроблений до 2020 року.

11 До нової Стратегії має бути включена комплексна система моніторингу та оцінювання з розподіленими за ґендерною ознакою основними параметрами, показниками та цілями (а також річними орієнтирами) для посилення підзвітності щодо реалізації Стратегії. Акцент повинен бути зроблений на моніторингу результатів та наслідків заходів для досягнення цілей, а не лише на звітуванні про заходи. Важливо забезпечити врахування точки зору бенефіціарів шляхом залучення до моніторингу ромських жінок та чоловіків. Система також має включати чіткі процедури врахування результатів моніторингу та оцінювання з метою коригування роботи та, за необхідності, переорієнтування політики.

5.2. Посилення конкретних напрямків поточної Ромської стратегії та Плану заходів для підвищення їхньої ефективності

Нижче ми окреслили основні рекомендації, що базуються на пропозиціях учасників цього оцінювання, а також на аналізі рекомендацій, що надходять із різних зовнішніх звітів про моніторинг та дослідження. У Додатку 4 викладений більш детальний зведений перелік загальних та оперативних рекомендацій з різних звітів, які можуть слугувати основою для проведення предметних обговорень у процесі розробки нової Ромської стратегії та Плану.

5.2.1. Переорієнтування розділу «Правовий захист/загальні питання» на основі визначення пріоритетності ключових наскрізних питань, які необхідно вирішити

Розділ «Правовий захист» поточної Стратегії та пов'язаний з його «Загальними питаннями» комплекс заходів у Плані заходів потребують ретельної повторної розробки на основі визначення пріоритетності ключових питань, що блокують рівноправну інтеграцію ромських жінок та чоловіків у суспільство.

На основі пропозицій опитаних зацікавлених сторін, а також моніторингових звітів громадянського суспільства та міжнародних органі-

зацій необхідно ввести такі основні пріоритетні питання, оскільки конкретні завдання та заходи включають:

1 Розширення можливості отримання особистих документів, свідоцтв про народження та реєстрації як необхідної умови доступу до всіх фундаментальних прав та основних послуг

Усі учасники цього оцінювання вважають можливість отримання особистих документів передумовою для реалізації фундаментальних прав.

Пошук шляхів вирішення цього питання потребує комплексу заходів з чіткими цілями та створення механізму співпраці для вирішення комплексу необхідних змін у законодавстві та нормативно-правових актах, юридичної допомоги ромським жінкам та чоловікам без документів, а також стимулювання до їх отримання. Основні пропозиції респондентів включають:

- Створення експертного органу для координації зусиль щодо вирішення проблем ромських жінок та чоловіків, пов'язаних з можливістю отримання особистих документів. До його складу мають входити відповідальні центральні інституції, представники ромів та громадянського суспільства, юридичні експерти, Секретаріат Уповноваженого ВРУ з прав людини, фахівці обласного рівня, які займаються видачою документів, а також юристи/правозахисники та адвокати, які можуть надати зворотній зв'язок щодо доцільності запропонованих змін;
- Побудова та розширення найкращих практик в галузі реєстрації народження, заснованих на поглибленому розумінні складності проблем між поколіннями, з якими стикаються роми та, особливо, ромські жінки, посиленні проактивної інформаційної роботи та залученні адміністрацій, а також висновках з робочих підходів в інших європейських країнах;
- Спрощення процедури видачі особистих документів для всіх громадян України, в тому числі для представників ромської національної меншини. Використання наявного вдалого досвіду та досвід роботи регіональних відділень

ДМС та юристів з прав людини для підходу до подолання перешкод, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки, як основи для розробки пропозицій щодо необхідних змін у законодавстві, пов'язаному з реєстрацією актів цивільного стану та видачою паспортів, а також у пакеті юридичних та процесуальних актів, які впливають на весь процес;

- **Втілення на практиці положень Одеської декларації.** Забезпечення безоплатної правової допомоги та організація мобільних команд адвокатів, яким допомагатимуть ромські медіатори чи ГО, щоб допомагати на місцях ромським жінкам та чоловікам у виконанні необхідних вимог щодо підготовки документів;
- **Запровадження звільнення від сплати судових зборів або зборів ДМС** при процедурі оформлення ідентифікаційних документів для уразливого населення (в тому числі ромів).

2 **Захист від дискримінації та підвищення рівня особистої безпеки місцевих ромських громад**

Окрім всебічної уваги до прав людини та недопущення дискримінації, більшість респондентів, а також моніторингові звіти пропонують включити конкретні завдання та заходи, які були відсутні або недостатньо добре сформульовані у старому документі у таких аспектах:

- **Розширення можливості доступу до правосуддя шляхом забезпечення своєчасного та належного розслідування й кримінального покарання за злочини на ґрунті ненависті**, за мову ненависті та інші види злочинів, зумовлених упередженим ставленням, та за насильство щодо ромських жінок, чоловіків та ромських поселень, відповідно до національного та міжнародного законодавств;
- **Розширення компетенцій поліції, суддів та прокурорів щодо реагування, розслідування та кримінального покарання за злочини на ґрунті ненависті** за допомогою систематичних загальнодоступних програм навчання з питань прав людини та недопущення дискримінації, а також

шляхом впровадження заходів для побудови довіри між ними та місцевими ромськими громадами;

- **Підвищення компетенцій правоохоронних органів щодо ґендерних аспектів безпеки** та множинних форм дискримінації, з якими стикаються ромські жінки, для підвищення адекватності їхнього реагування на ґендерно обумовлене насильство та домашнє насильство, торгівлю людьми та порушення прав, пов'язане з раннім шлюбом за домовленістю;
- **Розробка послідовної стратегії підвищення обізнаності громадськості щодо прав людини та подолання існуючих упереджень та стереотипів**, в тому числі постійні кампанії для різних цільових аудиторій, медіапроекти та навчання журналістів з питань прав людини, інтеграції та різноманітності, демонстрація успішних прикладів позитивних рольових моделей, що показують, наскільки роми є рівноправними громадянами та роблять внесок у суспільство.

3 **Посилення участі ромів у розробці, реалізації та моніторингу рішень, які впливають на їхнє життя**

Хоча стара Стратегія має деякі положення в цьому напрямку, **рекомендовано посилювати участь ромів більш систематично:**

- Розробити та впровадити положення **щодо участі ромських жінок та чоловіків у громадських радах на центральному, регіональному та місцевому рівнях;**
- **Запровадити позицію радників з питань ромських меншин на регіональному та місцевому рівнях** як частини державної адміністрації та звернути увагу на збалансоване представництво ромських жінок та чоловіків, гарантуючи, що ромські жінки мають право обіймати цю посаду;
- **Підтримувати ініціативи, орієнтовані на ромську молодь, шляхом підвищення обізнаності та можливості залучення та участі.** Це забезпечить стабільну участь ромів шляхом створення нового покоління ромських чоловіків та жінок з

новим набором цінностей, включаючи розуміння необхідності освіти, прав людини та здатності висловлювати інтереси ромів. Підтримка ромської молоді може бути узгоджена з існуючою основною молодіжною політикою на національному та місцевому рівнях, яка має багато корисних ініціатив, до яких може бути включений розвиток ромської молоді;

- **Працювати спільно з міжнародними зацікавленими сторонами та донорами з метою посилення політичної участі ромів** за допомогою ініціатив з розбудови потенціалу кандидатів та обраних представників, підвищення обізнаності громадськості щодо права голосу для збільшення представництва ромів у виборчому процесі. Необхідно докласти особливих зусиль для посилення політичної участі ромських жінок, що потребує послідовної роботи над подоланням внутрішніх та зовнішніх упереджень щодо ролі ромських жінок у суспільстві. Сюди також слід включити виконання рекомендацій та розв'язання проблем, визначених кількома місіями спостережень за виборами ОБСЄ/БДІПЛ та іншими міжнародними органами щодо участі ромів у виборах⁵⁷.

4 **Посилення компетенції у реалізації на місцевому рівні з метою посилення інтерактивного керівництва змінами у сфері інтеграції ромів**

- **Посилення компетенцій на місцевому рівні** (особливо об'єднаних територіальних громад, з огляду на посилення делегування повноважень на їхній рівень) у сфері розуміння, бачення та створення програм для місцевих процесів інтеграції ромів є першочерговим пріоритетом для забезпечення успішної реалізації Ромської стратегії. Як сказано в одному з інтерв'ю з місцевою адміністрацією: «для вирішення проблем нам потрібна не лише стратегія «на папері», а потрібно мати правильні компетенції для створення змін!»;

- **Цільове та систематичне збільшення компетенцій** має включати розвиток знань і навичок місцевих органів влади щодо розробки та управління програмами з прав людини та гендерних питань/питань різноманітності, а також розробки керівних принципів та допомоги у застосуванні спільних та міжгалузевих підходів до інтеграції ромів. Як вважають деякі респонденти, ці програми збільшення компетенцій можуть бути розроблені спільно з Інститутом публічної політики за сприяння міжнародних організацій та громадянського суспільства, а також за допомогою платформ, таких як Асоціація міст України та Асоціація обласних рад України.

5 **Інституціоналізація дієвих моделей розширення прав і можливостей ромських жінок та чоловіків, розроблених громадянським суспільством**

- **Впровадити систематичне вивчення політики на основі нових практик громадянського суспільства, спрямованих на інтеграцію ромської національної меншини, з метою їх переходу на рівень заходів державної політики.**

В рамках процесу розробки нової Стратегії, необхідно провести низку засідань у форматі «круглого столу» за участі відповідних установ та представників громадянського суспільства з метою представлення та обговорення підходів і моделей розширення прав і можливостей ромів з огляду на різні аспекти інтеграції ромської національної меншини. Всебічне обговорення нових дієвих практик потребуватиме високого рівня підготовки громадянського суспільства з метою пояснення, що і як працює, та яка доцільність перенесення цих моделей у державну політику. Обговорення за участі представників установ будуть дуже корисними не тільки в цьому напрямі, але й в більш широкому аспекті – для кращого налаштування заходів в ПЗ на реалізацію нової Стратегії.

57. Звіти ОБСЄ/БДІПЛ про місії спостереження за виборами доступні за посиланням:

<https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine>

- **Впровадити практику залучення ромських медіаторів як проміжну частину державної політики щодо інтеграції ромської національної меншини.**

Ромські медіатори (залучення яких, як вже відомо, є дієвою практикою для збільшення доступу ромських жінок та чоловіків до соціальних, медичних, освітніх послуг, житла, працевлаштування та розв'язання конфліктів) мають бути включені до класифікатора професій, щоб їхня робота була запланована в бюджеті та оплачувалася за рахунок держави. Питання інституціоналізації посади ромських медіаторів потребує ретельного розгляду, щоб визначити більш гнучкі варіанти для дотримання положень про рівень освіти, необхідний для соціальних працівників. Критерії щодо університетського рівня освіти різко знизять правоздатність існуючих ромських медіаторів та потенційних нових.

Затвердження ромських медіаторів як частини державної політики інтеграції ромів до різних секторів також має включати положення щодо підтримки системи регулярного навчання та постійного підвищення кваліфікації, в тому числі поглиблення розуміння ними принципів, політики та підходів щодо ґендерної рівності. Крім того, ромських медіаторів, які мають лише нижчий ступінь освіти, за допомогою стимулів можна мотивувати продовжувати навчання, наприклад, у сфері соціальної роботи, медицини (на медичних працівників, лікарів, викладачів тощо).

6 **Посилення розширення прав і можливостей та участі ромських жінок**

Сприяння забезпеченню ґендерної рівності та прав людини щодо ромських жінок має стати важливим наскрізним пріоритетом наступної Ромської стратегії та місцевих програм її реалізації (як пропонують респонденти у цьому оцінюванні, а також у Вихідному документі та заключних зауваженнях Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок щодо восьмого періодичного звіту України (за 2017 рік) та його численних рекомендаціях щодо задоволення потреб ромських жінок).

Нова Стратегія потребує узгодження з національними рамковими політиками щодо ґендерної рівності, включаючи Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року, та Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків.

З цією метою:

- Розробка та моніторинг заходів у рамках різних завдань Стратегії мають ґрунтуватися на **збиранні та аналізі даних з розподілом за статтю** (основному параметрі поточної ситуації та даних з оцінених показників);
- Ініціативи в різних пріоритетних напрямках Ромської стратегії мають забезпечити **інтеграцію ґендерних питань** (забезпечення врахування прав чоловіків і жінок, дівчат та хлопців), **а також конкретно орієнтовані підходи до потреб ромських жінок**;
- Стратегія має включати **цільові компоненти для розширення можливостей ромських жінок** шляхом підтримки ініціатив, які створюють потенціал та надають приклади нових позитивних моделей серед ромських жінок у сфері освіти, професійної реалізації та участі, що свідчить про існування іншого способу особистого життя та розвитку громади;
- **ґендерно орієнтоване планування бюджету**, яке наразі впроваджується Урядом під керівництвом Міністерства фінансів України та Мінрегіон, також може бути включене до Ромської стратегії для задоволення різних потреб ромських жінок та дівчат, особливо на місцевому рівні, через заходи, включені до місцевих планів, що фінансуються з бюджетів;
- **Для забезпечення більшої ґендерної відповідності Ромської стратегії рекомендовано створити експертну групу з ґендерних питань**

та з питань розширення прав і можливостей ромських жінок. На неї буде покладено завдання надавати експертні консультації щодо підходу до проблем ромських жінок в рамках різних завдань та напрямків Стратегії, розробки конкретних ініціатив для розширення прав і можливостей ромських жінок та надання допомоги у гендерно орієнтованому моніторингу Стратегії. До її складу входить представники ромських жінок (ромських ГО, ромські медіатори/медіаторки), ООН Жінки та інші партнери з розвитку, представники Урядового Уповноваженого з питань гендерної політики;

- Існує також необхідність кращої співпраці між ромськими жіночими ГО та основними гендерно орієнтованими та жіночими організаціями, щоб включити до моніторингу виконання рекомендацій Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок щодо становища ромських жінок та розробити рекомендації для попередження відповідних інституцій, а також спільного відстоювання необхідних змін.

5.2.2. Збільшення ефективності заходів впливу для забезпечення різноманітних фундаментальних прав

Доступ до якісної освіти для забезпечення майбутньої професійної реалізації та отримання доходу

Опираючись на досягнення реалізації поточної Стратегії та Плану заходів, подальше посилення потенціалу впливу заходів, пов'язаних із освітою, потребує більш послідовної стратегії підвищення результатів навчання ромських студентів на різних етапах навчального процесу, а також пов'язане з можливістю кращої реалізації на ринку праці. Деякі пропозиції в цьому напрямку включають:

- Інвестування в ранню дошкільну освіту ромських дівчат та хлопців з метою забезпечення їх рівноправного початку навчання в школі. Ініціативи повинні включати інтенсивну роботу з батьками, у якій важлива просвітницька діяльність та освіта ромських матерів;

- Розширення масштабу дієвих практик ранньої освіти для ромських дітей, розроблених громадянським суспільством, на кшталт ромської організації «Благо» в Ужгороді, яка створила успішні програми підтримки ранньої освіти для ромських дітей зі збіднілих та сегрегованих районів та якій вдається підготувати їх до виконання критеріїв вступу до загальноосвітніх шкіл. Такі ініціативи розширюють можливості дітей та громад і дають їм шанс на гідне майбутнє, сприяють інклюзивній освіті та десегрегації і забезпечують боротьбу з негативними упередженнями;

- Скорочення кількості школярів, особливо ромських дівчат, які кидають навчання, шляхом роботи з батьками щодо підвищення обізнаності про користь освіти для їхніх дітей, та через регулярний моніторинг відвідування школи та позашкільних заходів;

- Забезпечення доступу ромських дітей до якісної освіти шляхом усунення досі існуючої практики сегрегованих шкіл або класів лише для ромів та тенденції до посилення цієї практики внаслідок наявності положень щодо підвідомчих районів у поточній реформі освіти в Україні. Розширення пілотної практики забезпечення шкільного транспорту там, де це потрібно для ромських учнів;

- Надання стимулів для вчителів шляхом доступу до навчання та професійного розвитку в галузі міжкультурної освіти, а також запропоноване деякими респондентами підвищення заробітної плати для вчителів, які працюють у районах, де мешкає бідне та уразливе населення;

- Надання стимулів для ромської молоді, як ромських хлопчиків, так і дівчат, у вигляді стипендій для продовження навчання в університетах та/або професійно-технічних закладах для отримання вищої освіти;

- Розробка та впровадження програми для подолання неграмотності дорослих і заповнення прогалів в освіті, особливо у молодих ромських матусь, які покинули школу через ранній шлюб.

Без таких спеціально спрямованих зусиль вони ризикують довго залишатися поза ринком праці, що продовжить відтворення моделі соціального відчуження та бідності також для їхніх дітей;

- Усі ініціативи в галузі освіти матимуть набагато більший вплив, якщо вони будуть реалізовані у партнерстві з ромськими ГО та за участю ромських медіаторів.

2 Посилення уваги до можливості працевлаштування та отримання доходу як критично важливого напрямку подолання соціального відчуження та маргіналізації

Існує потреба у більш глибоких дискусіях щодо подолання проблем із безробіттям ромських жінок та чоловіків. Крім існуючих заходів, **подолання безробіття можна посилити за допомогою комплексних підходів:**

- Спираючись на накопичений досвід, необхідно посилити зусилля щодо розширення можливостей працевлаштування ромських чоловіків і жінок **завдяки їх доступу до різних форм професійної підготовки, кваліфікаційних програм, пов'язаних з можливостями пошуку роботи або відкриття власного бізнесу;**
- **Вирішення питань грамотності дорослих потребує спільного підходу та механізму між** Мінсоцполітики, МОН, службами зайнятості, а також ромськими медіаторами та ГО. Важливо визначити конкретні алгоритми вирішення проблеми зайнятості осіб, які мають лише початкову освіту, та осіб, які не мають документів, а також ромів, які покинули школу в ранньому віці;
- **Підхід до подолання бідності завдяки отриманню доходу має бути більш стратегічним.** Окрім соціальної допомоги для пошуку роботи, можна розглядати більше підприємницьких стратегій, узгоджуючи їх із заходами щодо економічного розвитку в регіонах та запроваджуючи такі стимули, як, наприклад, розвиток навичок та отримання доступних кредитів для ромів, які започатковують бізнес, для існуючого бізнесу з метою працевлаштування ромів, створюючи

соціальні підприємства або оптимізуючи отримання доходу за допомогою сільського господарства.

3 Доступність медичних послуг

- **У новій Стратегії мають бути враховані нові виклики, що виникають внаслідок реформи охорони здоров'я та вимог для доступу до первинної медичної допомоги та послуг сімейних лікарів.** Необхідно встановити конкретні процедури щодо підвищення обізнаності ромського населення, надання допомоги в отриманні необхідних документів, а також розширення компетенцій лікарів первинної ланки та медичних працівників у роботі з ромськими громадами;
- **Стратегія повинна містити положення, що забезпечують захист від дискримінації, в тому числі дискримінації за ознакою статі.** Для цього знадобляться як профілактичні заходи (подолання упереджень медичних працівників щодо роботи з громадами національних меншин шляхом навчання з питань недискримінації), так і ретельний моніторинг та вжиття каральних заходів у випадках дискримінації за етнічною ознакою;
- Окрім існуючих заходів щодо профілактичних обстежень та імунізації, у новій Стратегії мають **розглядатися, зокрема, питання репродуктивного здоров'я жінок та планування сім'ї.** На цей момент МОЗ розробляє Концепцію репродуктивного здоров'я, і важливо включити в неї конкретні заходи для ромського населення та, зокрема, для ромських жінок;
- Що стосується розширення прав і можливостей ромських дівчат, важливо буде розглянути можливість включення ініціатив з **підвищення рівня грамотності в галузі охорони здоров'я щодо ризиків ранньої вагітності як для матерів, так і для дітей.** Підвищення обізнаності молодих дівчат та хлопців, а також боротьба з нормами раннього шлюбу та вагітності, особливо в традиційних громадах, слід здійснювати у співпраці з ромським громадянським суспільством та ромськими медіаторами;

- Корисним для усіх заходів щодо покращення доступу до медичних послуг буде **ефективне використання послуг ромських медіаторів**.

4 Доступність прийнятної за ціною житла та належної інфраструктури і житлових умов

Звіти громадянського суспільства та міжнародних зацікавлених сторін, а також респонденти (особливо із Закарпаття) заявляють про нагальну потребу вирішення житлової ситуації, особливо у компактних чи неофіційних ромських поселеннях. Пропозиції в цьому напрямку включають:

- **Узаконення земельних ділянок та неофіційних житлових районів за спрощеними процедурами**, щоб включити ромські поселення до місцевих кадастрів та розвитку інфраструктури, а також забезпечення їх доступу до публічних послуг;
- **Розробка механізму співпраці для посилення інформаційної роботи та доступності основних програм житлових субсидій для ромських родин**;
- **З огляду на процес децентралізації, конкретні плани щодо покращення житлових умов компактних поселень мають бути розроблені в рамках стратегій місцевого розвитку**, в тому числі шляхом модернізації поселень за допомогою побудови відповідної інфраструктури (каналізація, водовідведення та водопостачання) або надання іншого житла;
- **Надання належного житла для ромів-переселенців має бути пріоритетним завданням**;
- **Розбудова встановлених процедур співпраці щодо підвищення рівня захисту ромських громад, які мігрують в межах України, включаючи забезпечення їх доступу до основних послуг та інфраструктури, а також захисту дітей**.

5.3. Забезпечення сталої реалізації нової Ромської стратегії та Плану заходів після 2020 року

Основні рекомендації респондентів щодо забезпечення сталої реалізації та результатів нової

Ромської стратегії після 2020 року стосуються **необхідності зміни її формату та статусу, що, в свою чергу, забезпечить виділення бюджету**. Більш конкретно:

1 Ромська стратегія та, відповідно, План її реалізації повинні мати **різний формат документів**. Основні пропозиції можна згрупувати таким чином:

- Найкращим варіантом буде, якщо Ромська стратегія стане **Державною цільовою програмою, затвердженою на законодавчому рівні**, яка відповідно до їхніх вимог матиме конкретні показники для оцінювання результатів, а також виділений бюджет.
- Інші респонденти вважають, що для того, щоб не втратити темпу, на цьому етапі було б краще, щоб Стратегія розроблялась як **рамкова політика, затверджена КМУ**, оскільки на затвердження державної програми на законодавчому рівні може піти 2-3 роки – затримка, яка негативно вплине на становище ромів.

2 Навіть якщо Стратегія не має статусу Державної цільової програми, респонденти як на центральному рівні, так і з числа представників громадянського суспільства, пропонують, щоб **документ мав чіткі цілі, результати, показники, а також бюджет**. Прикладом може слугувати модель державної соціальної програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та її національний план заходів.

3 Як пропонують зацікавлені сторони з органів державної влади обласного рівня, дуже важливо забезпечити, щоб **Ромська стратегія була багаторівневою рамковою політикою**, що поєднує цілі та заходи на центральному, регіональному та місцевому рівнях, а також чітко відображає нову структуру децентралізації об'єднаних територіальних громад:

- Найважливішим є **забезпечення відповідної інтеграції цілей Ромської стратегії до різних розділів плану децентралізації**;

- На обласному рівні наступний документ має бути **комплексною програмою, узгодженою в рамках стратегії регіонального розвитку, та, відповідно, з її бюджетними лініями**, до яких мають бути інтегровані заходи для потреб ромів. Документ також має бути затверджений обласною радою, яка голосує за бюджет (а не лише підписаний головою облдержадміністрації).

4 Виділення бюджету має вирішальне значення для ефективності та сталих результатів реалізації Стратегії. Деякі пропозиції щодо підходу до виділення бюджету включають:

- Це можна зробити, використовуючи у новій Ромській стратегії та ПЗ **перехресні посилання на існуючі або нові національні програми та їх бюджетні лінії**;
- **За допомогою щодо бюджетних розрахунків** можна звернутися до Науково-експертного департаменту ВРУ, а також до Міністерства фінансів України, яке також має затвердити цей документ;
- Нова Стратегія передбачає, що Мінрегіон має рекомендувати **місцевому органу влади розробити місцеві цільові програми (з виділеними бюджетами)** з питань ромів на основі Національної стратегії.

5 Зміцнення партнерських відносин з місцевими зацікавленими сторонами та, власне, між ними – місцевими адміністраціями, департаментами галузевих інституцій, а також ромським громадянським суспільством, матиме вирішальне значення для успіху та стабільності Стратегії:

- Нагальним пріоритетом, який забезпечить сталий розвиток, є запропоновані у попередніх розділах рекомендовані заходи для **цільового посилення компетенцій адміністрації місцевого рівня**;
- Необхідно **інвестувати кошти у сталий розвиток ромського громадянського суспільства (включаючи ромські жіночі ГО та групи) для розширення його компетенцій як важливого та рівноправного партнера** влади та інституцій на різних рівнях у реалізації Стратегії інтеграції ромів;

- Для цього знадобиться **виділити фінансову допомогу від різних донорів, у тому числі з національних та місцевих бюджетних фондів**. Виділення місцевих та національних фондів на підтримку ГО для інтеграції ромів має передбачати підтримку не лише для здійснення заходів, а й покриття частини їхніх організаційних витрат та витрат на розвиток потенціалу.

5.4. Підвищення ефективності інституційного механізму координації та реалізації

1 На думку більшості респондентів, інституційний механізм координації політики щодо реалізації Стратегії потребує серйозних змін та повторної розробки. Була висловлена низка думок щодо того, **хто має нести відповідальність за координацію політики**. Їх можна згрупувати за такими параметрами:

1) Якщо Стратегія залишається у сфері відповідальності Міністерства культури України, існує ризик, що її реалізація залишиться слабкою, оскільки деякі співрозмовники висловили думку, що Міністерство не має повноважень поза його межами та існує ризик, що управління Стратегією та планами заходів залишиться формальною звітною кампанією без компетентного контролю якості та стратегічних вказівок, а також без відповідних людських та фінансових ресурсів;

2) Перекладення відповідальності за координацію на інше міністерство. Різні респонденти пропонували, щоб або Мінсоцполітики, або Мін'юст несли відповідальність за Ромську стратегію та ПР, оскільки більшість заходів та результатів належать до компетенції Мінсоцполітики або можуть бути тематично узгоджені з Національною стратегією у сфері прав людини та Плану дій з її реалізації, якою керує Мін'юст. Однак, як зазначають респонденти, вибір міністерства, що здійснює координацію, та його основні сфери компетенції визначатимуть ставлення до пріоритетних проблем ромів, таких як задоволення основних потреб та допомога, дотримання прав людини;

3) Ще одним запропонованим варіантом є **призначення спеціалізованого Уповноваженого з питань меншин з дієвим секретаріатом.**

Деякі респонденти зазначили, що це послужить забезпеченню підходу, орієнтованого на права людини, який має вирішальне значення для сприяння змінам;

4) Доручення координації щойно представленої Державну службу України з етнополітики та свободи совісті на рівні КМУ, яка нещодавно створена на базі Департаменту з питань національних меншин Мінкульт (нинішнього координатора політики Стратегії). Відповідно до думок, які висловлювалися на засіданні Управлінської групи оцінювання, цей варіант має низку переваг:

- Державна служба України з етнополітики та свободи совісті має потенційну можливість виділення цільових кадрових ресурсів – зокрема, створення ромського відділу з трьох осіб, який буде займається виключно координацією реалізації Стратегії, а також її моніторингом, оцінюванням та звітністю;
- Якщо вона має чіткі повноваження і статус, вона може підвищити рівень усвідомлення важливості Стратегії та може сприяти кращій міжгалузевій координації;
- Керівництво Віце-прем'єр-міністра України має потенціал для більшої підзвітності за отримання результатів (виділення необхідних ресурсів, контроль, міжгалузева координація, сильна зацікавленість у регулярному моніторингу та звітності).

2 Незалежно від того, який варіант центральної інституції, що координуватиме політику, буде обраний, **ефективність координації політики на центральному рівні буде залежати від:**

- **Чіткості повноважень щодо координації політики – це лише технічна координація чи координація політики?** Відповідальна інституція повинна мати необхідні повноваження та компетенції для керівництва щодо постановки завдань іншим установам та органам влади, висування

вимог щодо надання інформації, а також надання допомоги в аналізі результатів досягнення цілей;

- **Визначення чітких параметрів контролю КМУ** з огляду на вимоги підзвітності та вдосконалення реалізації Стратегії;

- **Компетенції відповідальної інституції щодо ефективної координації політики інтеграції ромів**, що поєднують досвід, орієнтований на результати, зі знаннями щодо прав людини та гендерної рівності, а також чітке розуміння концепцій інтеграції ромів та підходів, що орієнтовані на права, для їх застосування.

3 Створені робочі групи на центральному рівні, що забезпечують міжгалузевий контроль та підхід, повинні продовжувати вдосконалення функціонування, спираючись на:

- чіткість та спільне розуміння своїх повноважень та пріоритетних ролей;
- чітко визначене керівництво та повноваження голів/віце-голів РГ;
- адаптований обсяг та технічне завдання для більш проактивного та орієнтованого на результати методу роботи.

4 Робочі групи з реалізації місцевих цільових програм мають бути створені не лише на рівні областей, а там, де це необхідно – на рівні об'єднаних територіальних громад.

5 Інституційний механізм потребує продовження та подальшого зміцнення належної практики участі ромського громадянського суспільства на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Деякі конкретніші рекомендації респондентів включають:

- Створені механізми участі ромів на різних рівнях повинні мати чіткий опис ролі ромських активістів та ГО, їх залучення та підтримку цього залучення;
- Консультації з громадянським суспільством, зокрема, ромським громадянським суспільством, повинні бути прозорими та враховувати

неоднорідність і забезпечувати збалансоване за статтю/віком та географічне представництво. Не менш важливим є те, щоб ромські ГО, які мають необхідний та визнаний досвід роботи в тематичних напрямках завдань Стратегії, брали участь в інституційних механізмах реалізації;

- Вибір представників ромських громадських організацій для їх участі у робочих групах як експертів або як учасників у більш широкому процесі консультацій має базуватися на чітких і прозорих критеріях.

5.5. Рекомендації щодо процесу розробки Ромської стратегії після 2020 року

5.5.1. Як має бути організований процес оформлення проекту нової Стратегії?

1 Призначення керівництва для процесу розробки та використання багатогалузевої управлінської групи для визначення строку та процесу розробки нового стратегічного документу та плану заходів.

2 Узгодження групи експертів високого рівня як з інституцій, так і з боку громадянського суспільства, для надання інформації та управління цим процесом, включаючи забезпечення узгодження з політикою щодо ґендерної рівності, програмою захисту прав людини та процесом децентралізації.

3 Процес розробки проекту має також ґрунтуватися на експертних знаннях державних службовців на місцевому, регіональному та центральному рівнях та включати участь ромських жінок та чоловіків, які мають досвід та плідно працюють у відповідній сфері, можливо, з урахуванням ґендерного, географічного та вікового балансу (в тому числі для ромської молоді).

4 Ініціатива щодо розробки проекту з розробкою бачення змін та посилення уваги на правах людини, розширенні прав і можливостей шляхом:

- Представлення звіту про оцінювання та окреслення ключових питань нової концепції Стратегії після 2020 року;
- Проведення семінарів для спрощення обговорення керівних принципів щодо підходу до прав людини та практичного застосування ключових принципів, таких як 10 загальних принципів ЄС щодо інтеграції ромів, що призведе до розробки спільного бачення бажаних змін і основних цілей;
- Організація відображення потреб ромських жінок та чоловіків у решті регіонів із дотриманням методології та підходу, які застосовував фонд «Чіріклі» та його пілотний проект «Соціальні паспорти ромських громад»;
- Використання існуючих робочих груп Стратегії для розробки ключових завдань/напрямоків та ключових сфер/результатів.

5.5.2. Приблизні строки процесу розробки Стратегії

Після розгляду та ухвалення результатів оцінювання до кінця серпня/початку вересня повинен розпочатися процес розробки нової Стратегії. **Його строки повинні забезпечити достатньо часу для консультацій** з громадянським суспільством, експертними органами, міжнародною спільнотою та відповідними профільними міністерствами і державними адміністраціями на місцевому, регіональному та центральному рівнях.

Наразі ми рекомендуємо процес розробки, що складається з чотирьох етапів:

Перший етап, вересень-грудень 2019 року, включає:

- концептуальну роботу над Стратегією як рамковим документом, що визначає загальний підхід, орієнтований на права людини, та ґендерно чутливий підхід, бачення документа про політику, ключові завдання/напрямки, ключові сфери/результати (наприклад, зменшення кількості осіб, що покинули школу; збільшення кількості ромських школярів у загальноосвітніх школах; впорядкування неофіційного житла тощо);

- паралельне проведення заходів щодо гендерно чутливого відображення ромських спільнот (розширення «Соціальних паспортів») та аналіз ситуації щонайменше в іще б областях (або в усіх областях), щоб була наявна репрезентативна вибірка типів регіональних ситуацій ромських жінок та чоловіків;
- залучення до співпраці Державної служби статистики для забезпечення використання даних пілотного перепису населення на Київщині для перевірки того, як можна збирати дані про уразливих ромських жінок та чоловіків, в тому числі шляхом навчання медіаторів та наймання їх для просвітницької роботи з громадами та підтримки пілотного перепису. Це робиться для того, щоб підготуватися до Всеукраїнського перепису населення 2020 року та забезпечити перепис уразливих ромських жінок та чоловіків.

II Другий етап, січень-березень 2020 року, має включати:

- конкретну роботу на рівні областей з використанням зібраних даних, розподілених за гендерною ознакою, соціальних паспортів та гендерно чутливого аналізу потреб для розробки (на основі рамкової стратегії) регіонального стратегічного плану, узгодженого з місцевими політиками розвитку. Цей процес має забезпечити проведення експертних зустрічей та більш широких

консультацій з громадянським суспільством, в тому числі з ромським громадянським суспільством (забезпечення участі як ромських жінок, так і чоловіків).

III Третій етап, квітень-травень 2020 року, має бути присвячений:

- об'єднанню запропонованих у цільових програмах заходів відповідно до головних цілей рамкової стратегії та розробка національного плану заходів відповідно до підходу «знизу – вгору»;
- розробці більш конкретних гендерно чутливих показників у різних напрямках, які призначені для моніторингу ефективності та результативності застосовуваних процесів у різних регіонах.

IV Четвертий етап, червень-грудень 2020 року:

- підготовка до ухвалення Стратегії та ПЗ на всіх рівнях (місцевому, регіональному, центральному);
- проведення оцінювання бюджету та визначення необхідного бюджету, а також місцевого, регіонального і центрального бюджетів для реалізації Стратегії та ПЗ;
- ухвалення Стратегії та ПЗ.

ДОДАТОК 1: ПЕРЕЛІК УЧАСНИКІВ І УЧАСНИЦЬ

I. Представники/ниці інституцій центрального рівня

Мінкульт

1.	Юраш Андрій – директор Департаменту у справах релігій та національностей	Засідання Управлінської групи оцінювання
2.	Римар Світлана – головний спеціаліст відділу взаємодії з національними спільнотами	Засідання Управлінської групи оцінювання; інтерв'ю
3.	Ходаківський Володимир – начальник відділу взаємодії з національними спільнотами України та закордонними українцями	Інтерв'ю
4.	Яковенко Володимир – координатор Секретаріату Ромської стратегії	Інтерв'ю, обговорення робочих груп
5.	Курач Тетяна – координатор Секретаріату Ромської стратегії	Інтерв'ю

Мін'юст

6.	Шапотько Євгеній – експерт Директорату з прав людини	Засідання Управлінської групи оцінювання
7.	Дубиківська Ірина – начальник Управління державної реєстрації актів цивільного стану	Інтерв'ю робочої групи

ДМС

Сіренко Тетяна – головний спеціаліст, Департамент з питань громадянства, паспортизації та реєстрації

Інтерв'ю робочої групи

Мінсоцполітики

8.	Олександра Чуркіна – заступник Міністра соціальної політики	Інтерв'ю
9.	Султан Валентина – головний спеціаліст Головного управління інтегрованих соціальних послуг	Засідання Управлінської групи оцінювання
10.	Рой Марина – головний спеціаліст з питань ґендерної рівності	Засідання Управлінської групи оцінювання
11.	Чорній Юрій – керівник експертної групи з питань протидії торгівлі людьми	Засідання Управлінської групи оцінювання
12.	Саенко С. П. – головний спеціаліст	Інтерв'ю робочої групи
13.	Плачинда В. – заступник начальника Управління Державної служби зайнятості	Інтерв'ю робочої групи
14.	Вовк Володимир – заступник директора Департаменту	Інтерв'ю робочої групи

МОЗ

15.	Палепуха А. – радник Міністра охорони здоров'я	Інтерв'ю робочої групи
16.	Мищенко О. – головний спеціаліст	Інтерв'ю робочої групи

МВС

17.	Калугін Едуард – головний спеціаліст Управління моніторингу дотримання прав людини	Засідання Консультативної групи оцінювання
18.	Бородіч Наталія – начальник Управління моніторингу дотримання прав людини	
19.	Богдан В. – заступник начальника відділу, Національна поліція України	Засідання Консультативної групи оцінювання
20.	Тарасенко Костянтин, Національна поліція України	Засідання Консультативної групи оцінювання
21.	Кошель Каріна, Національна поліція України	Засідання Консультативної групи оцінювання

МЗС

22.	Філінська Юлія – секретар Департаменту з прав людини	Засідання Консультативної групи оцінювання
23.	Жорняк Ірина – радниця Міністра	Засідання Консультативної групи оцінювання

Мінрегіон

24.	Заря Андрій – заступник начальника відділу моніторингу експлуатації та утримання житлового фонду, департамент систем життєзабезпечення та житлової політики	Інтерв'ю робочої групи
25.	Гелеску Катерина	Засідання Консультативної групи оцінювання
26.	Можаровська Ольга – головний спеціаліст Державної служби з питань геодезії	Групові обговорення РГ

Державна служба статистики України

27.	Кармазіна Ольга – Департамент статистики послуг	Інтерв'ю

II. Інші наглядові органи національного рівня

28.	Сулова Ірина – народна депутатка ВРУ, голова Підкомітету з питань гендерної рівності та недискримінації, Парламентський комітет з прав людини, національних меншин та міжнародних відносин	Засідання Управлінської групи оцінювання; інтерв'ю
29.	Нагнибіда Ольга – помічник народного депутата України	Засідання Управлінської групи оцінювання
30.	Козуб Лідія – представник Уповноваженого ВРУ з дотримання прав людини та рівності, Секретаріат Омбудсмена	Засідання Управлінської групи оцінювання; інтерв'ю
31.	Парубок Вікторія – заступник начальника відділу запобігання та боротьби з дискримінацією, Секретаріат Омбудсмена	Засідання Консультативної групи оцінювання

-
32.	Галина Жуковська – Апарат Урядового
Уповноваженого з питань ґендерної політики | Інтерв'ю |
|-----|---|----------|

III. Інституції регіонального та місцевого рівня

33.	Крет Надія – головний спеціаліст Управління культури,
національностей, релігій та охорони об'єктів культурної
спадщини Одеської обласної державної адміністрації | Засідання Консультативної
групи оцінювання |
|-----|--|---|

Харків

-
34.	Чирик Олена – заступник начальника Головного управління Державної
міграційної служби України в Харківській області, начальник
відділу з питань громадянства, паспортизації та реєстрації	Інтерв'ю
35.	Інга Панцир – головний спеціаліст відділу з питань громадянства,
паспортизації та реєстрації Головного управління Державної
міграційної служби України в Харківській області	
36.	Гага Кікнадзе – прес-секретар Головного управління Державної
міграційної служби України в Харківській області	
37.	Хватинець Олена – директор Харківського обласного
центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	
38.	Варцабюк Наталія – заступник директора Харківського
обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	

Органи Мерефської ОТГ

-
39.	Заступник глави ОТГ з соціальних питань	Групові обговорення
40.	Представник Управління освіти	
41.	Представник Служби зайнятості	
42.	Спеціаліст з соціальної роботи Мерефської ОТГ	

Ужгород

-
43.	Олександр Білак – заступник міського голови Ужгорода	Інтерв'ю
44.	Юрій Мандич – обраний радник з ромських питань, член
бюджетного комітету, Ужгородська міська рада	
45.	Елеонора Кульчар – радник з питань освіти та
соціального розвитку національних меншин голови
ОДА, ромська медіаторка та голова НУО «Благо»	
46.	Олександр, представник поселення Тельмана	
47.	Тетяна Андрусь, голова сільської ради с. Ратівці	
48.	Наталія Мухомедьянова, начальник Управління
освіти Ужгородської міської ради	
49.	Йосип Резеш, начальник відділу національностей та релігій ОДА	
50.	Оксана Бабунич, начальник Департаменту культури Закарпатської ОДА	
-

IV. Представники/ниці громадянського суспільства

Ромські НУО, ромські медіатори, ромські жінки

51.	Кондур Юліан – проєктний координатор, «Чіріклі»	Групові обговорення, інтерв'ю
52.	Жуковська Ангеліна – проєктна менеджерка, «Чіріклі»	Групові обговорення, засідання Консультативної групи оцінювання
53.	Дорохіна Людмила – ромська медіаторка, «Чіріклі» (Кіровоградська область)	Групові обговорення
54.	Золотаренко Валентина – ромська медіаторка, «Чіріклі» (Київська область)	Групові обговорення, інтерв'ю
55.	Дарина Горват – ромська медіаторка в м. Ужгород (район Радванка)	Групові обговорення, інтерв'ю
56.	Наталя Ковальчук – ромська медіаторка, Ужгород (Тельмана та Пирогово)	Групові обговорення
57.	Казанська Альона – ромська активістка	Групові обговорення
58.	Вадим Матюшенко, ромська ГО «Товариство «Ромен»»	Інтерв'ю
59.	Іван Матюшенко, ромська ГО «Товариство «Ромен»»	Інтерв'ю
60.	Лола Кульчар, голова Благодійного фонду «Благо», Ужгород	Інтерв'ю
61.	Микола Бурлуцький – керівник ромської ГО «Чачімо», Харків, радник голови Харківської ОДА з ромських питань	Інтерв'ю, групові обговорення
62.	Пекариніна Оріся, адвокат-правозахисник ромської ГО «Чачімо»	Групові обговорення
63.	Анжела Дуброва, представниця ромських жінок у Мерфеській ромській ініціативній групі	Групові обговорення
64.	Представник ромських жінок, Ужгород	Групові обговорення
	Групова зустріч з 10 ромськими жінками у селі Жміївка, Іванківського району, Київської області	Групові обговорення

Правозахисні та жіночі ГО

65.	Голуб Олександра – Голова Ліги захисту прав жінок	Групові обговорення
66.	Аносова Юлія – «Ла-Страда Україна»	
67.	Селіваненко Володимир – координатор освітніх програм, Amnesty International в Україні	
68.	Мартиненко Олег – аналітик Гельсінської спілки з прав людини	
69.	Ісаєнко Ігор – начальник відділу внутрішньої політики та комунікацій Харківської обласної державної адміністрації	

V. Міжнародні партнери з розвитку

70.	Арген Марія – заступниця Голови місії, Посольство Фінляндії	Групові обговорення
71.	Лоза Дмитро – проєктний спеціаліст, Посольство Королівства Норвегії в Києві	Групові обговорення

72.	Кондур Земфіра – проектний спеціаліст, Рада Європи	Групові обговорення, інтерв'ю
73.	Тілікайнен Катя – радниця з ґендерних питань, Рада Європи	Групові обговорення
74.	Дівінська Анастасія – ООН Жінки	Групові обговорення, засідання Управлінської та Консультативної групи оцінювання
75.	Мещерякова Галина – ООН Жінки	Групові обговорення
76.	Пономарьов Сергій – директор ромської програми, Міжнародний фонд «Відродження»	Консультативна група оцінювання; інтерв'ю
77.	Попенко Віола – керівниця ромської освітньої програми, Міжнародний фонд «Відродження»	Консультативна група оцінювання; інтерв'ю
78.	Кузьміна Наталя – спеціаліст з прав людини, Управління Верховного комісара ООН з прав людини Моніторингової місії в Україні	Групові обговорення
79.	Кузьменко Лідія – молодший спеціаліст з юридичних питань, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців	
80.	Жлуктенко Варвара – спеціаліст з комунікації Міжнародної організації з міграції	
81.	Колишко Світлана – проектний спеціаліст, ПРООН	
82.	Гаїлан Лаура – JPS, ПРООН	
83.	Дан Догі (Dan Doghi), керівник контактного пункту з питань рома і сінті БДІПЛ ОБСЄ	Надання інформації в письмовій формі/ відповіді на запитання

ДОДАТОК 2: ДЕТАЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ПИТАНЬ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАГАЛЬНА МАТРИЦЯ ОЦІНЮВАННЯ

I. ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ПИТАНЬ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінки	Головні питання	Допоміжні питання
A. ВІДПОВІДНІСТЬ		
Стратегічне реагування на потреби бенефіціарів	1. Наскільки цілі Стратегії відповідають потребам і пріоритетам прямих бенефіціарів (ромських жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчат)?	1.1. Як у Ромській стратегії та НПЗ враховані потреби ромських жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчат? Який тип: аналіз та наявні дані (з розподілом за статтю), використані як інформаційна основа для рішення щодо пріоритетів та запланованих заходів? 1.2. Наскільки пріоритет віддається потребам ромських громад, і, зокрема, ромських жінок і дівчат? 1.3. Наскільки адекватні передбачені в НПЗ заходи для вирішення першопричин нерівності (включаючи гендерну нерівність)? Чи існує спільне розуміння цих першопричин? 1.4. Чи існує бачення стратегічного зв'язку та взаємодоповнюваності між заходами в різних галузях та на різних рівнях реагування? 1.5. Наскільки ефективно адаптована Ромська стратегія та НПЗ до змін умов у майбутньому (зміни у потребах бенефіціарів, ситуації у країні, в політичній сфері тощо)?
Стратегічна узгодженість	2. Чи узгоджені Ромська стратегія та НПЗ з іншими національними стратегіями, програмними документами, міжнародними та європейськими зобов'язаннями у сфері прав людини та гендерної рівності?	2.1. Як Ромська стратегія та НПЗ узгоджуються з національними, європейськими та міжнародними (ООН, ОБСЄ та РЕ) стратегічними планами, нормативно-правовими документами та зобов'язаннями у сфері прав людини та інтеграції ромської меншини? 2.2. Як Ромська стратегія та НПЗ узгоджуються зі стратегіями та зобов'язаннями у сфері прав жінок та гендерної рівності? Наскільки політика гендерної рівності інтегрована в Ромську стратегію та НПЗ? Наскільки в ключових стратегічних документах в сфері гендерної рівності враховані також і потреби розширення прав і можливостей ромських жінок? 2.3. Наскільки послідовно реалізується політика з огляду на процес децентралізації та інших реформ в різних секторах, які наразі проходять в Україні (наприклад, в сфері освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг), які мають важливе значення для ефективного впровадження Ромської стратегії та НПЗ? 2.4. Наскільки Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини узгоджені з іншими відповідними національними стратегіями, такими як Стратегія в сфері прав людини, стратегії щодо соціальної інтеграції або подолання бідності?

**Залучення та
участь**

3. Наскільки ключові національні партнери були залучені до процесу концептуалізації та розробки Ромської стратегії та НПЗ?
- 3.1. Хто і як брав участь у розробці Ромської стратегії та НПЗ, і, відповідно, регіональних планів заходів (якщо такі існують)? Як був організований цей процес?
- 3.2. Чи проводилися консультаційні процеси з ключовими зацікавленими сторонами – ромськими НУО, громадянським суспільством, регіональними та місцевими органами влади? Чи розглядалися питання забезпечення представленості інтересів ромських жінок (або загалом жінок) у консультаційному процесі?
- 3.3. Яким чином міжнародне співтовариство брало участь у консультаційному процесі та розробці?
- 3.4. Як в часі розвивалася співпраця з ромським громадянським суспільством? Якими були ключові чинники, які сприяють чи перешкоджають такому залученню?

**Висновки та
рекомендації**

4. Які основні висновки та рекомендації для процесу розробки нової Ромської стратегії та НПЗ після 2020 року?
- 4.1. Чи й досі актуальні основні цілі Стратегії? Що треба змінити в новій Стратегії на період після 2020 року для підвищення її актуальності? Який аналіз має лягти в основу цих змін?
- 4.2. Виходячи з досвіду розробки даної Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини, як слід організувати процес розробки нових відповідних документів? Кого необхідно залучити і яким чином?
- 4.3. Як покращити інституційні механізми та консультації з ромськими ГО на національному, регіональному та місцевому рівнях (орган, строки)?
- 4.4. Чи необхідне більш ефективне зосередження, визначення пріоритетів та зв'язків між заходами в різних галузях та на різних рівнях, а також з огляду на ключові реформи?
- 4.5. Які оптимальні шляхи підвищення ґендерної чутливості та стратегічного вирішення питань і потреб ромських жінок і дівчат?

В. ЕФЕКТИВНІСТЬ

**Рівень
досягнення
результатів
у напрямку
виконання цілей**

5. Яким є прогрес у досягненні очікуваних загальних і конкретних результатів, як це заплановано в Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?
- 5.1. Якими були найбільш значні результати, досягнуті в реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини у період з 2013 по червень 2019 року: у яких пріоритетних напрямках і на якому рівні (національному, регіональному, місцевому)?
- 5.2. Які з заходів і дій були найбільш чутливими до ґендерної проблематики і сприяли розширенню прав і можливостей та покращенню становища ромських жінок і дівчат?
- 5.3. Які чинники сприяли зафіксованим досягненням? Що ще потрібно для підтримки стабільності цих досягнень, щоб вони сприяли довгостроковим змінам у становищі ромських жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків?
- 5.4. Які з запланованих результатів не були досягнуті і чому? Якими були ключові причини недосагнення результатів?
- 5.5. Які зі сфер, у яких спостерігалась відсутність результатів, перешкоджають загальному впливу від реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?

Напрацювання для подальшого використання	6. Які основні напрацювання з реалізації даної Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини можуть бути використані для розробки нових документів?	6.1. Які напрямки даної Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини мають бути підсилені для збільшення потенціалу впливу в наступному плановому періоді? 6.2. Чи існують позитивні практики підходів та ініціатив, розроблених громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами, які можуть бути поширені та інтегровані до нової Стратегії та НПЗ?
Моніторинг та збір фактичних даних для надання результатів та звітності	7. Наскільки ефективно Уряд здійснює моніторинг ефективності та результатів Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?	7.1. Які існують механізми моніторингу та звітування в рамках Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини для оцінки просування у напрямку досягнення результатів? Хто і як здійснює моніторинг та звітування? Чи наявний для цього потенціал – що є і що відсутнє? 7.2. Наскільки відповідними, гендерно чутливими та корисними є заходи, індикатори, дії та строки, наведені в Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини, для оцінки прогресу? 7.3. Чи існують індикатори? Якщо так, то чи є цільові значення індикаторів реалістичними, гендерно чутливими і чи можна їх відстежувати? Якщо ні, то які були основні перешкоди для їх розробки? 7.4. Яким чином ромські НУО і, зокрема, ромські жіночі групи беруть участь у моніторингу та звітуванні? 7.5. Якими були результати та рекомендації моніторингових звітів громадянського суспільства та міжнародних організацій, які розглядалися відповідними установами, задіяними у реалізації та/ або координації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?
Напрацювання для подальшого використання	8. Як підвищити ефективність стратегічної діяльності та моніторингу результатів?	8.1. Як вирішити питання обмеженої доступності даних (з розбивкою за національністю та статтю)? 8.2. Хто і як має бути залучений до моніторингу та звітування? 8.3. Як розширити можливості орієнтованого на результат моніторингу на національному, регіональному та місцевому рівнях та його використання для підвищення ефективності досягнення цілей Стратегії щодо ромської меншини?
Інституційні можливості та їх вплив на ефективність	9. Наскільки спроможність урядових суб'єктів на різних рівнях та створені координаційні механізми вплинули на ефективність реалізації?	9.1. Які можливості державних суб'єктів (на національному, регіональному, місцевому рівнях) сприяли досягненню результатів? 9.2. Які можливості відсутні або потребують подальшого розвитку, і як ці прогалини потенційно вплинули на ефективність реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини? 9.3. Наскільки ефективним був створений інституційний механізм для координації політики щодо інтеграції ромської меншини у відповідних профільних міністерствах та між органами влади на національному, регіональному та місцевому рівнях? Чи були зрозумілими призначення, задачі і повноваження цього механізму? Чи мав він достатню спроможність щодо координації політики – що спрацювало добре і які були недоліки? 9.4. Чи існує чітке розуміння функцій та обов'язків усіх задіяних сторін? Чи була чітко сформульована участь основних зацікавлених сторін у підтримці досягнення цілей Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини? 9.5. Чи належним чином розподілена діяльність між різними партнерами та зацікавленими сторонами?

Напрацювання для подальшого використання	10. Як можна покращити інституційну структуру для координації політики, щоб підвищити стратегічну узгодженість і послідовність?	10.1. Чи існує потреба в реорганізації інституційного механізму координації політики реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини (також з урахуванням участі ГО та ґендерного представництва)?
		10.2. Які будуть оптимальні варіанти вдосконалення інституційної структури та яка їхня життєздатність?
		10.3. Які будуть необхідні види ресурсів (людські, фінансові, допомога у зміцненні потенціалу)?

С. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Ефективність використання виділених ресурсів у порівнянні з досягнутими результатами	11. Чи були ресурси (фінансові, людські, технічна підтримка тощо) виділені з огляду на стратегічну перспективу для досягнення результатів Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?	11.1. Які кошти були надані щороку у 2011–2013 роках для реалізації Стратегії та НПЗ (з яких джерел, на яких рівнях і для яких пріоритетів/завдань та заходів?)
		11.2. Чи були виділені достатні людські ресурси на національному, регіональному та місцевому рівнях?
		11.3. Чи були докладені зусилля для координації та забезпечення донорського фінансування (наприклад, поширення інформації про досягнення, плани та діяльність із залучення коштів)?
		11.3. Яка технічна підтримка була надана і чи була вона ефективно використана?
		11.4. Які були основні обмеження (наприклад, політичного, практичного та бюрократичного характеру), виявлені при здійсненні різних дій, і наскільки значних зусиль було докладено для подолання цих труднощів?

D. СТАБІЛЬНІСТЬ

Лідерство, політичне прагнення. Технічні можливості і партнерські зв'язки	12. Яка ймовірність того, що переваги від реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини будуть підтримуватися для розробки та впровадження нової Стратегії та НПЗ на період після 2020 року?	12.1. Наскільки успішними були Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини у побудові індивідуальних та інституційних можливостей носіїв прав і носіїв обов'язків?
		12.2. Чи демонструють національні/ місцеві інституції лідерство, прагнення і технічну спроможність для продовження роботи над реалізацією нової Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини на період після 2020 року?
		12.3. Чи налагоджені ефективні партнерські відносини?
		12.4. Чи відіграють основні національні партнери, включаючи жіночі рухи та жіночі організації тощо, свою роль і мають вплив у процесі реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?
		12.5. Наскільки національний механізм/ структура має фінансові та людські можливості для збереження досягнутих результатів?

Фінансова життєздатність	13. Наскільки конкретно Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини відображені в національному бюджеті?	13.1. Якими були конкретні асигнування з національного бюджету для реалізації заходів НПЗ?
		13.2. Якими були бюджетні асигнування на виконання заходів регіональними та/ або місцевими органами влади: а) з національного бюджету? б) з обласних/ місцевих бюджетів?
		13.3. Чи надходили фінансові внески з інших джерел на реалізацію Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?

Напрацювання для подальшого використання	14. Як забезпечити стабільність при розробці нової Стратегії та Плану щодо ромської меншини після 2020 року	14.1. Як забезпечити належний та стратегічний розподіл ресурсів для наступної Стратегії та Плану?
		14.2. Що реально очікувати в якості підтримки з місцевих бюджетів заходів, передбачених в НПЗ (в рамках процесу децентралізації), і яку підтримку необхідно передбачити у національному бюджеті?
		14.3. Які ключові партнерські зв'язки мають бути зміцнені або налагоджені для того, щоб нова Стратегія та НПЗ мали позитивний вплив на становище ромських чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчат?

II. МАТРИЦЯ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінювання	Головні питання	Показники позитивних змін	Методи збору даних та джерела
A. ВІДПОВІДНІСТЬ A1. Стратегічне реагування на потреби бенефіціарів	1. Наскільки цілі Стратегії щодо ромської національної меншини відповідають потребам і пріоритетам її прямих бенефіціарів (ромських жінок і чоловіків, хлопчиків і дівчат)?	<p>Пріоритети Стратегії щодо ромської національної меншини є результатом оцінки та гендерно чутливого аналізу потреб ромських жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків, які добре усвідомлюються і яким приділяється першочергова увага</p> <p>Заходи НПЗ усувають основні причини нерівності (включаючи гендерні), які добре усвідомлюються всіма учасниками взаємодії</p> <p>Налагоджені стратегічні зв'язки між діями різних секторів та рівнями проведено заходів</p> <p>Ретельно аналізуються зміни в загальній ситуації і процес реалізації політики адаптується до нових потреб.</p>	<p>Аналіз Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини; перегляд моніторингових звітів громадянського суспільства та міжнародних партнерів</p> <p>Інтерв'ю з основними інституціями</p> <p>Групові обговорення з об'єднаннями громадянського суспільства, з робочими групами в різних секторах</p> <p>Групові обговорення з міжнародними партнерами</p> <p>Відгуки та пропозиції щодо потреб бенефіціарів – фокус-групи з ромськими жінками, зустрічі з ромськими чоловіками та жінками під час виїздів на місця</p>

**A2. Стратегічна
узгодженість**

2. Як добре узгоджуються Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини з іншими національними стратегіями, програмними документами, міжнародними та європейськими зобов'язаннями у сфері прав людини та ґендерної рівності?

Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини взаємопов'язані з іншими національними, європейськими та міжнародними нормативними документами в сфері прав людини та інтеграції ромської меншини.

Політика щодо ґендерної рівності добре інтегрована в Стратегію та НПЗ щодо ромської меншини, що узгоджує її реалізацію з національними стратегіями та міжнародними зобов'язаннями щодо ґендерної рівності

Проведена оцінка ризиків інших основних процесів впровадження політики та процесів реформування впливає на ромських жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків (децентралізація, реформи в сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту), розроблені спільні стратегії подолання ризиків.

Наскільки Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини узгоджені з Національною стратегією у сфері прав людини та стратегіями щодо соціальної інтеграції або подолання бідності.

Огляд стратегічних документів, що стосуються національних стратегій та міжнародних і європейських нормативних документів в сфері прав людини та ґендерної рівності.

Бесіди з органами у сфері прав людини та контрольними органами

Групове обговорення з представниками ГО з питань прав людини, ґендерних питань, питань жінок

**A3. Залучення та
участь**

3. Наскільки ключові національні партнери були залучені до процесу концептуалізації та розробки Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?

Відбулися добре розроблені та організовані консультативні процеси з ключовими зацікавленими сторонами – ромськими ГО, ромськими жінками, широким громадянським суспільством, регіональними та місцевими органами влади, а також з міжнародною спільнотою.

Розширена співпраця з ромськими ГО

Групове обговорення з ромськими НУО

Групові обговорення з правозахисними та жіночими громадськими організаціями
Інтерв'ю з фондом «Відродження»

**A4. Висновки та
рекомендації**

4. Які основні висновки та рекомендації для процесу розробки нової Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини після 2020 року?

Основні зацікавлені сторони обговорюють та мають спільне розуміння основних висновків, зроблених в ході реалізації Стратегії щодо ромської національної меншини, надають рекомендації щодо вдосконалення процесу та розробки нової Стратегії щодо ромської національної меншини на період після 2020 року, забезпечуючи також врахування ґендерних аспектів при розробці

Інтерв'ю з основними інституціями та органами, що здійснюють нагляд

Групове обговорення з ромськими НУО

Проведений семінар з Консультативною групою оцінювання

В. ЕФЕКТИВНІСТЬ	5. Яким є прогрес у досягненні очікуваних загальних і конкретних результатів, як це заплановано в Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?	Заплановані дії призвели до видимих результатів на національному, регіональному та місцевому рівнях щодо покращення становища ромських жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків. Внаслідок цих дій розширилися їхні можливості щодо реалізації їхніх громадянських прав і прав людини та щодо рівноправної участі у житті суспільства Обговорюється невиконання результатів і робляться висновки для подальшого вдосконалення.	Огляд та аналіз документів з питань планування та звітності (міжвідомчої групи, кожної з п'яти робочих груп) Інтерв'ю з основними інституціями та органами, що здійснюють нагляд; групові обговорення з кожною з п'яти робочих груп Міжвідомчої групи Групове обговорення з представниками ромських ГО та медіаторами
В1. Рівень досягнення результатів у напрямку виконання цілей			
В2. Напрацювання для подальшого використання	6. Які основні напрацювання з реалізації даної Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини можуть бути використані для розробки нових документів?	Найявне спільне розуміння прогалин і потреб у покращенні різних сфер існуючої Стратегії та НПЗ Вдалі напрацювання щодо підходів та ініціативи громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін аналізуються та розглядаються для відтворення в новій Стратегії щодо ромської національної меншини	Виїзд на місця/ два регіональні дослідження; зустрічі з обласними держадміністраціями Отримання відгуків та пропозицій від ромських громад під час виїздів на місця Організоване обговорення з Консультативною групою з оцінки
В3. Моніторинг та збір фактичних даних для надання результатів та звітності	7. Наскільки ефективно Уряд здійснює моніторинг ефективності та результатів Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?	Найявні чітко визначені показники з добре виписаними, реалістичними та ґендерно чутливими значеннями, які можна відслідковувати для створення даних з метою використання у процесі коригування політики Посилена інституційна спроможність щодо орієнтованого на результати моніторингу Ромські ГО та групи ромських жінок беруть участь у моніторингу та наданні звітності. Їх висновки та рекомендації враховуються в процесі розробки політики.	Огляд та аналіз звітних документів Інтерв'ю та групові обговорення з центральними інституціями Зустрічі з представниками обласних та місцевих адміністрацій під час виїздів на місця Групові обговорення з представниками ромських ГО та медіаторами
В3-1. Напрацювання для подальшого використання	8. Як підвищити ефективність стратегічної діяльності та моніторингу результатів?	Можливості подолання браку даних (з розбивкою за ознакою національності та статі) спільно обговорюються з метою розробки альтернативних варіантів політики Найявні можливості для інтерактивного та спільного моніторингу й звітування, орієнтованого на результати	Групова дискусія з міжнародними партнерами; бесіди та групові обговорення з основними інституціями Групові обговорення з громадянським суспільством (ромські ГО, правозахисні організації та жіночі ГО) Організоване обговорення з Консультативною групою з оцінки

V4. Інституційні можливості та їх вплив на ефективність	9. Наскільки спроможність урядових суб'єктів на різних рівнях та створені координаційні механізми вплинули на ефективність реалізації?	Зросла інституційна спроможність урядових суб'єктів (на національному, регіональному, місцевому рівнях) вирішувати питання інтеграції ромської меншини Механізм координації інституційної політики для реалізації політики інтеграції ромів має чіткі завдання, мандат і повноваження Ефективна взаємодія між основними інституціями, а також між органами влади на національному, регіональному та місцевому рівнях на основі чіткого спільного розуміння їх ролей та обов'язків.	Інтерв'ю з інституціями центрального рівня та органами, що здійснюють нагляд Групові зустрічі з робочими групами з реалізації НПЗ Групові обговорення з громадянським суспільством (ромські ГО та ромські медиатори, правозахисні організації та жіночі ГО) Групові обговорення з міжнародними партнерами
V4-1. Напрацювання для подальшого використання	10. Як можна покращити інституційну структуру для координації політики, щоб підвищити стратегічну узгодженість і послідовність?	Інституційні механізми координації політики забезпечені достатніми людськими та фінансовими ресурсами та підтримкою щодо розбудови спроможності Громадянське суспільство та жінки, особливо ромські жінки, добре представлені, з чітко визначеними ролями та функціями	Організоване обговорення з Консультативною групою з оцінки
C. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ	11. Чи були ресурси (фінансові, людські, технічна підтримка тощо) виділені з огляду на стратегічну перспективу для досягнення результатів Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини?	На національному, регіональному та місцевому рівнях виділяються достатні фінансові та людські ресурси для реалізації Стратегії щодо ромської національної меншини. Залучається також додаткове фінансування з інших джерел для забезпечення реалізації Політичні, практичні та бюрократичні обмеження обговорюються і вживаються ефективні відповідні заходи	Переглядаються програмні та звітні документи Кабінетне дослідження моніторингових звітів громадянського суспільства та інших міжнародних організацій, а також групові зустрічі з ромськими НУО Висновки, зроблені з виїздів в два регіони Групові зустрічі з 5 робочими групами для реалізації НПЗ
C1. Ефективність використання виділених ресурсів у порівнянні з досягнутими результатами			
D. СТАБІЛЬНІСТЬ	12. Яка ймовірність того, що переваги від реалізації Стратегії та НПЗ щодо ромської меншини будуть підтримуватися для розробки та впровадження нової Стратегії та НПЗ на період після 2020 року?	Національні та місцеві установи демонструють лідерство, прагнення та технічний потенціал для підтримки та збільшення досягнутих результатів Налагоджені партнерські відносини з різними зацікавленими сторонами і особливо з громадянським суспільством є ефективними і будуть підтримуватися в майбутньому Жіночі рухи та ромські жіночі організації грають важливу роль і впливають на процес розробки політики	Інтерв'ю та групові зустрічі з представниками інституцій центрального та місцевого рівня Групова зустріч з представниками ромських ГО та медиаторами Групові зустрічі з представниками жіночих організацій; Інтерв'ю з ромськими жіночими організаціями
D1. Лідерство, політичне прагнення. Технічні можливості і партнерські зв'язки			

D2. Фінансова життєздатність	13. Наскільки конкретно Стратегія та НПЗ щодо ромської меншини відображені в національному бюджеті?	Стратегія ромів та НПЗ фінансуються відповідними конкретними асигнуваннями з національного та місцевих бюджетів	
D3. Напрацювання для подальшого використання	14. Як забезпечити стабільність при розробці нової Стратегії та Плану щодо ромської меншини після 2020 року?	Існує чітка стратегія та план забезпечення стабільності послідовних дій у сфері інтеграції ромської національної меншини	Консультативна група оцінювання

ДОДАТОК 3: КОНКРЕТНІ ЗАВДАННЯ РОМСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ТА ВІДПОВІДНІ ЗАХОДИ ПЛАНУ ЗАХОДІВ

У ході аналізу ефективності реалізації Ромської стратегії група оцінювання розробила цю таблицю як робочий документ для відстеження узгодженості конкретних завдань у кожному зі стратегічних напрямків у стратегічному документі з переліченими видами діяльності у Плані заходів для її реалізації.

Формулювання завдань та заходів взято безпосередньо з офіційних документів в їх версії англійською мовою. Заходи пронумеровані початковими номерами, зазначеними у Плані заходів.

Стратегічний напрям 1) щодо правового захисту ромів:	Розділ Плану заходів: Загальні питання
Конкретні стратегічні завдання	План заходів – заходи* *(заходи пронумеровані, як у Плані заходів)
1.1. залучення в установленому порядку представників громадських об'єднань ромів до участі у вирішенні питань суспільного життя, зокрема до розроблення та обговорення відповідних проєктів актів і рішень, що впливають на становище ромської національної меншини;	Захід 10. Забезпечити співробітництво між органами виконавчої влади і громадськими об'єднаннями ромів з питань життєдіяльності ромської національної меншини. Захід 11. Залучити громадські об'єднання ромів до громадської оцінки ефективності здійснення заходів щодо реалізації.
1.2. підвищення рівня правової обізнаності ромів;	Захід 2. Організувати проведення для осіб, які належать до ромської національної меншини, інформаційно-просвітницьких заходів з метою підвищення рівня обізнаності про права людини. Захід 9. Підготувати та залучити осіб, які належать до ромської національної меншини, до проведення чергового Всеукраїнського перепису населення.
1.3. здійснення заходів щодо запобігання дискримінації ромів;	Жодного заходу для виконання цього завдання у Плані заходів не знайдено

1.4. сприяння в отриманні ромами, які на законних підставах перебувають на території України, документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану;

Захід 3. Забезпечити проведення спільних зустрічей представників Державної реєстраційної служби та Державної міграційної служби з представниками громадських об'єднань ромів для вивчення питання оформлення особам, які належать до ромської національної меншини, свідоцтв про народження та паспортів громадянина України.

Захід 4. Сприяти в отриманні особами, які належать до ромської національної меншини і на законних підставах перебувають на території України, документів, що посвідчують особу і підтверджують громадянство, свідоцтв про народження та про державну реєстрацію актів цивільного стану.

Захід 5. Започаткувати ведення обліку ромів, які отримали документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство.

Захід 6. Видати і поширити у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, інформаційні матеріали щодо порядку отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, свідоцтв про народження та про державну реєстрацію актів цивільного стану.

1.5. розвиток співробітництва з міжнародними організаціями з питань захисту ромів;

Захід 8. Залучити експертний і технічний потенціал міжнародних організацій до виконання завдань щодо інтеграції в українське суспільство осіб, які належать до ромської національної меншини.

1.6. сприяння формуванню у суспільстві толерантного ставлення до ромів;

Захід 1. Провести інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на протидію упередженому ставленню до осіб, які належать до ромської національної меншини.

не стосується жодного завдання за напрямком правового захисту Стратегії, але зазначений як захід у розділі загальних питань Плану заходів

Захід 7. Забезпечити у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, проведення правоохоронними органами та соціальними службами профілактичної роботи, спрямованої на запобігання бездоглядності, безпритульності дітей, недопущення їх втягування у злочинну та іншу протиправну діяльність, запобігання насильству в сім'ї, наркоманії, тютюнопалінню та алкоголізму.

Стратегічний напрям 2) щодо соціального захисту і зайнятості ромів:

Конкретні стратегічні завдання

План заходів – заходи

2.1. реалізація соціальної політики, спрямованої на забезпечення соціального захисту ромів, у тому числі сімей з дітьми, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, пенсіонерів і одиноких непрацездатних та бездомних осіб, а також сприяння ромам у пошуку роботи;

Захід 12. Забезпечити виявлення та охоплення соціальними послугами ромських сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Захід 13. Провести моніторинг призначення та використання державної соціальної допомоги, зокрема при народженні дитини.

Захід 14. Сприяти залученню благодійних, громадських і релігійних організацій до надання соціальної допомоги особам, які належать до ромської національної меншини.

Захід 15. Провести у місцях компактного проживання ромської національної меншини заходи з інформування про соціальні послуги, що надаються Державною службою зайнятості.

2.2. проведення серед ромів системної інформаційно-просвітницької роботи із запобігання насильству та жорстокому поводженню в сім'ї, недопущення використання найгірших форм дитячої праці;

Жодного конкретного заходу у відповідному розділі Плану заходів не знайдено, але Захід 7, зазначений у загальних питаннях, може підійти.

2.3. здійснення заходів щодо унеможливлення проявів дискримінації під час працевлаштування ромів;

Жодного конкретного заходу у Плані заходів не знайдено

2.4. залучення ромів до суспільно-корисної праці;

Захід 16. Забезпечити за письмовим зверненням осіб, які належать до ромської національної меншини, проведення у місцях їх компактного проживання профорієнтаційної роботи, спрямованої на мотивацію до праці, здобуття актуальних на ринку праці професій та спеціальностей, а також заходів з інформування щодо започаткування власної підприємницької діяльності.

Захід 17. Сприяти за зверненням громадських об'єднань ромів:

залученню осіб, які належать до ромської національної меншини, до участі у ярмарках вакансій;

працевлаштуванню випускників, які належать до ромської національної меншини і завершили навчання у вищих навчальних закладах, у місцях компактного проживання ромів;

випускникам загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, які належать до ромської національної меншини, у працевлаштуванні, в тому числі на громадські та інші роботи тимчасового характеру.

2.5. забезпечення взаємодії працівників соціальної сфери та сфери зайнятості із громадськими об'єднаннями ромів;

Жодного конкретного заходу у Плані заходів не знайдено

Стратегічний напрям 3) щодо підвищення освітнього рівня ромів:

Конкретні стратегічні завдання

План заходів – заходи

3.1. проведення громадськими об'єднаннями, педагогічними колективами навчальних закладів, посадовими особами місцевих органів виконавчої влади роз'яснювальної роботи серед ромів щодо важливості отримання дітьми дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти;

Захід 18. Забезпечити проведення педагогічними колективами загальноосвітніх навчальних закладів, представниками органів управління освітою місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями роз'яснювальної роботи серед осіб, які належать до ромської національної меншини, особливо дітьми та молоддю, щодо важливості здобуття освіти.

Захід 22. Провести роботу щодо збільшення кількості дітей ромської національності віком від трьох до шести років, які відвідують дошкільні навчальні заклади.

Захід 23. Забезпечити ведення обліку дітей шкільного віку ромської національності з метою максимального їх залучення до навчального процесу

3.2. забезпечення взаємодії педагогічних колективів навчальних закладів та громадських об'єднань ромів;

Захід 19. Забезпечити проведення постійно діючих семінарів-практикумів для педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються особи, які належать до ромської національної меншини.

3.3. здійснення заходів щодо зменшення кількості ромів, які не завершують навчання у загальноосвітніх навчальних закладах;

Захід 20. Опрацювати питання щодо підготовки та видання навчальних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються особи, які належать до ромської національної меншини.

Захід 29. Вивчити потребу у підготовці вчителів ромської мови.

Захід 30. Забезпечити підвищення кваліфікації та стажування педагогічних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються учні ромської національності.

Захід 21. Вивчити питання щодо забезпечення учнів ромської національності безоплатним транспортом у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, розташованих на відстані більш як три кілометри від найближчого загальноосвітнього навчального закладу.

Захід 24. Налагодити контроль за відвідуванням учнями ромської національності загальноосвітніх навчальних закладів та вжити заходів до батьків або осіб, що їх замінюють, з метою забезпечення систематичного відвідування дітьми занять.

Захід 25. Провести роботу із збільшення кількості учнів ромської національності, які завершують навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Захід 26. Сприяти залученню учнів ромської національності до позаурочної, позашкільної роботи, участі у тематичних конкурсах, спортивних змаганнях, гуртках тощо.

Захід 28. Забезпечити надання шкільними психологами психологічної допомоги учням ромської національності з метою їх успішної адаптації до навчального процесу.

3.3. проведення профорієнтаційної роботи із стимулювання ромів до отримання професійно-технічної та вищої освіти;

Захід 27. Забезпечити удосконалення профілів шкільного трудового навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, у яких навчаються учні ромської національності, з урахуванням традиційних ромських ремесел.

Захід 31. Організувати профорієнтаційну роботу із стимулювання осіб, які належать до ромської національної меншини, до отримання професійно-технічної та вищої освіти.

Стратегічний напрям 4) щодо охорони здоров'я ромів:

Конкретні стратегічні завдання

План заходів – заходи

4.1. поширення серед ромів інформації про систему охорони здоров'я та порядок звернення до закладів охорони здоров'я;

Захід 35. Забезпечити поширення серед осіб, які належать до ромської національної меншини, інформації про місця розташування закладів охорони здоров'я, порядок звернення до них та користування їх послугами.

Захід 36. Сприяти спрощенню доступу осіб, які належать до ромської національної меншини, до медичного обстеження, надання стаціонарного лікування та екстреної медичної допомоги в державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Захід 38. Провести у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, обов'язкові профілактичні огляди на туберкульоз.

4.2. забезпечення інформування працівників закладів охорони здоров'я про традиції, культуру, житлово-побутові умови та звичаї ромів для врахування такої інформації при наданні ромам медичної допомоги;

Захід 32. Забезпечити інформування працівників державних закладів охорони здоров'я про особливості національної ментальності осіб, які належать до ромської національної меншини.

4.3. приділення особливої уваги стану здоров'я ромських дітей;

Захід 37. Забезпечити згідно з календарем щеплень проведення імунізації осіб, які належать до ромської національної меншини.

4.4. проведення роботи із пропагування серед ромів здорового способу життя та поліпшення стану їх здоров'я;

Захід 33. Провести у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, роз'яснювальну роботу щодо здорового способу життя, необхідності проходження профілактичного обстеження, важливості своєчасного та повноцінного лікування.

Захід 34. Забезпечити розміщення у закладах охорони здоров'я та поширення у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, пам'яток, листівок, стендів тощо з питань пропаганди здорового способу життя.

Захід 39. Забезпечити проведення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, а також санітарно-епідеміологічних обстежень місць компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, із залученням представників громадських об'єднань ромів.

Захід 40. Забезпечити доступність первинної медичної допомоги шляхом формування мережі амбулаторій відповідно до нормативів, затверджених МОЗ.

Стратегічний напрям 5) щодо поліпшення житлово-побутових умов ромів:

Конкретні стратегічні завдання

План заходів – заходи

5.1. здійснення заходів стосовно вдосконалення соціальної інфраструктури в місцях проживання ромів;

Захід 41. Сприяти у вирішенні відповідно до законодавства питань забезпечення осіб, які належать до ромської національної меншини, житлом, покращення житлово-побутових умов, соціальної інфраструктури, відповідних комунікацій та благоустрою територій у місцях їх компактного проживання.

5.2. сприяння ромам у вирішенні відповідно до законодавства питань щодо забезпечення житлом, участі у програмах пільгового кредитування придбання та будівництва житла;

Захід 42. Забезпечення у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини, поширення інформації про програми пільгового кредитування придбання та будівництва житла.

Захід 43. Сприяти у виділенні відповідно до законодавства для осіб, які належать до ромської національної меншини, земельних ділянок для індивідуального житлового (кооперативного) будівництва та ведення особистого селянського господарства.

Захід 44. Сприяти відповідно до законодавства участі осіб, які належать до ромської національної меншини і перебувають на квартирному обліку, у програмі забезпечення соціальним житлом.

Стратегічний напрям б) щодо задоволення культурних та інформаційних потреб ромів:

Конкретні стратегічні завдання

План заходів – заходи

6.1. сприяння збереженню та розвитку культури і мистецтв ромів;

Захід 45. Сприяти утворенню та діяльності центрів ромської культури у місцях компактного проживання осіб, які належать до ромської національної меншини.

Захід 46. Забезпечити надання підтримки ромським художнім колективам.

Захід 47. Забезпечити залучення ромських художніх колективів до участі у всеукраїнських та регіональних культурно-мистецьких заходах за участю національних меншин.

Захід 48. Сприяти у наданні на пільгових умовах приміщень у будівлях і спорудах, що перебувають у державній та комунальній власності, для проведення громадськими об'єднаннями ромів та ромськими творчими колективами культурно-мистецьких, інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на забезпечення прав і задоволення етнонаціональних потреб осіб, які належать до ромської національної меншини.

Захід 50. Сприяти утворенню і діяльності студії позашкільної освіти та дозвілля музично обдарованих дітей ромської національності за такими напрямками, як хореографія, музичне та вокальне мистецтво при Закарпатському обласному палаці дитячої та юнацької творчості.

Захід 51. Сприяти участі ромських аматорських колективів у міжнародних культурно-мистецьких заходах.

6.2. сприяння поширенню інформації про життя та культурну самобутність ромів у засобах масової інформації

Захід 49. Сприяти у проведенні:

- культурно-мистецьких заходів, спрямованих на збереження етнічної самобутності ромської національної меншини
- інформаційно-просвітницької роботи з питань забезпечення захисту та інтеграції в українське суспільство осіб, які належать до ромської національної меншини.

Захід 52. Провести наукові дослідження у галузі історії, культури, мови та соціально-культурної інтеграції ромської національної меншини.

Захід 53. Сприяти виданню «Ромського правознавчого вісника», наукового часопису «Роменвад» («Ромознавство»), збірок казок і прислів'їв ромською мовою.

Захід 55. Забезпечити підготовку та трансляцію в ефірі Одеської обласної державної телерадіокомпанії 15-хвилинної програми з ромської тематики в рамках телевізійної передачі «Інтер Одеса».

Захід 56. Сприяти у висвітленні державними аудіовізуальними засобами масової інформації питань життєдіяльності ромської національної меншини, заходів щодо забезпечення її захисту та інтеграції в українське суспільство.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ (ОПИСАНІ У СТРАТЕГІЇ)

Реалізація Стратегії дасть змогу:

- створити умови для виконання рекомендацій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України;
- забезпечити інтеграцію в українське суспільство ромської національної меншини;
- запобігти дискримінації ромів;
- підвищити освітній рівень ромів;
- поліпшити стан здоров'я ромів;
- поліпшити житлово-побутові умови ромів;
- забезпечити сприяння зайнятості ромів.

ДОДАТОК 4: ЗВЕДЕНИЙ ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДАЦІЙ З ОСНОВНИХ ЗВІТІВ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА 2014-2018 РОКИ

На підставі розгляду семи ключових звітів про моніторинг, аналіз та оцінку, проведені громадянським суспільством або міжнародними зацікавленими сторонами, нижче ми узагальнили уривки з їхніх рекомендацій відповідно до критеріїв цього

оцінювання. Це був робочий документ для оцінювання, але ми додаємо його, оскільки він може бути дуже корисним при більш детальних обговореннях під час подальшого процесу розробки Стратегії після 2020 року.

- ОБСЄ/БДІПЛ (2014 р.): Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи
- ОБСЄ/БДІПЛ (червень 2018 року): Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля
- Підкомітет з питань гендерної рівності та недискримінації, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, структура ООН Жінки в Україні, Управління Верховного комісара ООН з прав людини Моніторингової місії з дотримання прав людини в Україні (ОНCHR/HRMMU) (листопад 2018 року): ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ до Підсумкового документа міжнародної конференції з дотримання прав ромських жінок в Україні, 17-18 жовтня 2018 року, Київ, Україна
- КОАЛІЦІЯ РОМСЬКИХ НУО УКРАЇНИ «СТРАТЕГІЯ 2020»: Права ромів в Україні: проблеми, виклики, перспективи
- Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції
- Європейський центр з питань прав ромів (ЄЦПР), Ромський жіночий фонд «Чіріклі» (2016 р.): Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок

Ромський жіночий фонд «Чіріклі»/ООН Жінки (2018 р.): Права ромських жінок в Україні

ВІДПОВІДНІСТЬ

ОБСЄ/БДІПЛ (2014 р.): Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи

- Зібрати всебічні офіційні дані з розподілом за ґендерною ознакою про кількість ромів в Україні, а також про їхнє соціально-економічне становище. Дані слід збирати на основі добровільної самоідентифікації та використовувати їх у подальшому як інформаційну базу для розробки національних і регіональних політик, спрямованих на покращення становища ромів у країні,
- Переглянути та внести зміни в національну Стратегію та НПЗ на основі докладних консультацій із ромським громадянським суспільством та згідно із прийнятим у 2003 році *Планом дій ОБСЄ з покращення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ*. У зміненій Стратегії та НПЗ слід визнати дискримінацію, з якою стикаються роми в усіх сферах життя (в тому числі у сферах освіти, працевлаштування, житла й охорони здоров'я), а також особливу увагу слід приділити потребам ромських жінок,
- Стратегія також повинна містити чітко визначені цілі, показники та мати реалістичний бюджет.

Підкомітет з питань ґендерної рівності та недискримінації, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, структура ООН Жінки в Україні, Управління Верховного комісара ООН з прав людини Моніторингової місії з дотримання прав людини в Україні (ОНСНР/HRMMU) (листопад 2018 року): ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ до Підсумкового документа міжнародної конференції з дотримання прав ромських жінок в Україні, 17-18 жовтня 2018 року, Київ, Україна

Забезпечення ґендерної рівності, дотримання прав людини та захист національних меншин, у тому числі прав ромських жінок

1 Ми підкреслюємо, що ґендерна рівність має ключове значення для забезпечення розвитку, миру і безпеки, та визнаємо, що ромські жінки стикаються із множинними формами дискримінації. Щоб змінити це, потрібна як комплексна та цілеспрямована політика, так і практичні заходи, спрямовані на викорінення нерівності та забезпечення повного дотримання рівних прав і можливостей.

2 Ми визнаємо, що, з огляду на велику етнічну різноманітність населення України, загальна увага влади до проблем меншин є недостатньою. Водночас, ефективність міжсекторального співробітництва та координації, а також можливості державних установ, які займаються питаннями інтеграції ромського народу, зокрема Міністерства культури і Міжвідомчої робочої групи з питань координації виконання Плану заходів щодо реалізації Ромської стратегії, обмежені.

3 Ми рекомендуємо владі на всіх рівнях сприяти повній реалізації антидискримінаційного законодавства та законів, що захищають права меншин, як основного питання процесу відновлення і перехідного періоду в Україні.

4 Ми рекомендуємо компетентним органам боротися з упередженим ставленням і дискримінаційними діями співробітників державних установ та органів місцевого самоврядування, правоохоронних і судових органів шляхом інвестування в їхню освіту, підвищення рівня професійної підготовки і заохочення норм поведінки, що враховує ґендерні аспекти і дотримання прав людини.

5 Ми рекомендуємо національним органам влади розробити і провести загальнонаціональну кампанію щодо дотримання прав людини ромських жінок і чоловіків, орієнтовану на різні аудиторії та спрямовану на боротьбу з упередженим ставленням, стигматизацією та дискримінацією серед більшості населення. Провести роботу із засобами масової інформації для того,

щоб пропагувати дотримання прав людини, інклюзію та етнокультурне різноманіття, і висвітлювати приклади належної практики та моделі позитивної поведінки.

6 Ми рекомендуємо, щоб профільні міністерства, а також регіональні і місцеві органи влади, враховували потреби та звертали належну увагу на численні форми дискримінації, з якими стикаються ромські жінки, під час реалізації основних політик, направлених на заохочення ґендерної рівності, зокрема «Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок» і «Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека».

7 Ми зобов'язуємося працювати заради досягнення повної інклюзії, участі та представництва ромських жінок у процесі розробки, реалізації та оцінювання політики у сфері питань, які є предметом їхнього інтересу та занепокоєння, а також підтримувати з цією метою створення функціонального представницького органу ромських жінок, який би надав останнім можливість заявляти про свої проблеми і відстоювати власні інтереси.

8 Ми закликаємо відповідні органи забезпечити ефективне дотримання рекомендацій, наданих Договірними органами ООН, зокрема рекомендацій, які містяться у КЛДЖ та Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД), а також регіональними організаціями, у тому числі Радою Європи та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері національної політики щодо ґендерної рівності та поліпшення становища ромів у контексті секторальних реформ, регіональних та місцевих стратегій, програм та планів. Організувати національні, регіональні та місцеві дебати для поширення результатів і обговорення їх із місцевими органами влади і громадянським суспільством.

9 Ми рекомендуємо розширити участь ромських жінок у процесі контролю над реалізацією МКЛД і КЛРД та інвестувати в підвищення обізнаності серед носіїв прав щодо міжнародних документів з прав людини, які сприяють недискримінації та ґендерній рівності, та зміцнювати потенціал ромських жінок щодо подачі доповідей громадянського суспільства до Комітетів Договірних органів ООН з прав людини. У зв'язку з цим, рекомендуємо також забезпечити представленість ромських жінок у державних делегаціях.

Впровадження цільової політики, спрямованої на інклюзію ромського населення і дотримання прав ромських жінок

1 Ми наполегливо закликаємо Уряд України вдосконалити Ромську стратегію на період після 2020 року, яка має ґрунтуватися на міжнародних стандартах і враховувати передову практику з інклюзії ромського населення. Зокрема, ми рекомендуємо дотримуватися поточних рекомендацій міжнародних правозахисних установ і забезпечити, щоб політика з питань ромського населення сприяла ґендерній рівності та дотриманню прав ромських жінок.

2 Ми рекомендуємо Уряду України визначити компетентну і дієздатну державну установу для контролю за реалізацією Ромської стратегії, забезпечення міжсекторальної координації, моніторингу та оцінки виконання міжнародних зобов'язань України. Відповідна державна установа повинна володіти повноваженнями, мати чітке завдання та мандат, а також належні людські та фінансові ресурси. Така установа також повинна володіти повноваженнями щодо контролю відповідальних виконавчих установ і структур з реалізації національної Ромської стратегії.

3 Ми рекомендуємо національним, регіональним і місцевим органам влади забезпечити реалізацію Ромської стратегії за рахунок національних, регіональних і місцевих бюджетів.

4 Ми закликаємо Уряд України запровадити підхід згідно з яким політика з питань ромського населення ґрунтуватиметься на фактичних

даних, а також результатах аналізу інформації, диференційованої за ознакою статі та по регіонах. Ми також пропонуємо провести оцінку діючої Ромської стратегії з урахуванням ґендерних аспектів та з точки зору дотримання прав людини, щоб підготувати основу для розробки нової Ромської стратегії та відповідного плану дій на період після 2020 року. Цільові програми та заходи, спрямовані на вирішення ромських питань, мають передбачати встановлення пріоритетів щодо ґендерних питань та цілеспрямований підхід з урахуванням потреб ромських жінок.

5 Ми зобов'язуємося надавати підтримку та рекомендації стосовно ініціатив, які передбачають загальнонаціональну участь та залучення всіх зацікавлених сторін – національних, регіональних і місцевих органів влади, громадських організацій, у тому числі груп ромських жінок, – до процесу розробки Ромської стратегії на період після 2020 року.

КОАЛІЦІЯ РОМСЬКИХ НУО УКРАЇНИ «СТРАТЕГІЯ 2020»: Права ромів в Україні: проблеми, виклики, перспективи

Уряду України

- Внести зміни до Національної стратегії та Плану її реалізації відповідно до сучасного становища щодо прав людини для ромського населення в Україні.
- Оцінювати щорічну реалізацію Стратегії, акцентуючи увагу не лише на державних звітах, а й на висновках неурядових організацій, що працюють у сфері прав ромів.
- Провести всеукраїнський перепис населення та надати підтримку для збору деталізованої статистики щодо ромського населення.
- Розробити та поширювати керівні принципи між державними установами, щоб гарантувати, що документи та публічні матеріали не містять мови приниження чи стереотипів.

Місцевим органам

- Розробити щорічні плани заходів щодо реалізації Стратегії, що містять кінцеві терміни, інформацію про відповідальні підрозділи та служби і показники реалізації, з чіткою системою для моніторингу прогресу.
- Розвивати партнерські відносини з організаціями громадянського суспільства, які захищають права ромів, для розробки цільових механізмів для ромів, включаючи зовнішню оцінку реалізації Стратегії.

Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції

Збір даних

- Підтримка точного та деталізованого збору даних про ромів для інформування щодо розробки політики: відсутність достовірної інформації про конкретні потреби різних ромів, зокрема незареєстрованих груп і внутрішньо переміщених осіб (ВПО), має бути виправлена за допомогою опитувань, окреслення та оцінок, що здійснюються при тісному залученні представників ромської громади НУО.
- Заходи щодо забезпечення включення ромів до Всеукраїнського перепису населення 2020 року мають важливе значення: одна з ключових перешкод для збору необхідної статистичної інформації для розробки ефективної політики включення полягає в низькому рівні реєстрації ромів у переписі, зокрема через страх дискримінації багато ромів не ідентифікують себе. Планування включення ромів до перепису має розпочатися негайно із децентралізованою інформаційно-просвітницькою кампанією в ромських громадах, навчанням представників перепису щодо інклюзивної практики та безпосереднього залучення ромських посередників (наприклад, консультантів, медіаторів і НУО) у процес перепису населення.

- Розвиток кращого розуміння соціального, економічного та культурного різноманіття ромського населення, а також специфічних проблем, з якими стикаються певні групи, такі як жінки, діти та мігранти: оскільки ромські громади в Україні дуже різноманітні і стикаються з різними проблемами залежно від регіону, рівня освіти, доступу до документації та інших факторів, будь-яка політика, спрямована на сприяння включенню ромів, повинна визнавати і відображати ці відмінності.

ЕФЕКТИВНІСТЬ

ОБСЄ/БДІПЛ (2014 р.): Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи

- Створити ефективний міжвідомчий механізм координації для втілення Стратегії та НПЗ, а також забезпечити безпосередню участь ромів, у тому числі ромських жінок, в реалізації та оцінці Стратегії та НПЗ.
- Максимально збільшити участь ромів в усіх політиках, які стосуються їх на національному і місцевому рівнях.
- Надати документи про реєстрацію цивільного стану, зокрема свідоцтва про народження, всім ромам, котрі не мають документів. Документи мають бути надані відповідно до законодавства, без будь-якої дискримінації; процедури отримання документів повинні бути спрощені для усунення перепон та уникнення обтяжливих процедур.
- Забезпечити усім ромським дітям доступ до якісної освіти та відмовитися від практики направлення ромських дітей у класи чи школи, де навчаються виключно роми.
- Розбудовувати довіру та порозуміння між органами внутрішніх справ та ромами, в тому числі шляхом реалізації навчальних програм, націлених на протидію дискримінації, підвищення взаємодії поліції та ромської спільноти, а також проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу, спрямовану на підвищення поінформованості щодо становища ромів із метою протистояння

упередженому ставленню до них серед правоохоронців. Забезпечити ефективне розслідування українськими органами влади всіх випадків насильства проти ромів, в тому числі в період з лютого по серпень 2014 р., а також покарання винних у таких діях.

Стосовно переміщених ромів в Україні

- Сприяти створенню толерантного середовища для переміщених осіб і утримуватися від негативного зображення переміщених осіб або груп.
- Визнати особливо уразливе становище, у якому перебувають переміщені особи (ВПО) через відсутність документів про реєстрацію цивільного стану та реєстрацію за місцем проживання, а також їхнє маргіналізоване становище у суспільстві.
- Забезпечити законодавчу базу для надання захисту та допомоги всім внутрішньо переміщеним особам (ВПО) відповідно до міжнародних стандартів і створити ефективні механізми для її реалізації.
- Надати притулок і гуманітарну допомогу всім ВПО без будь-якої дискримінації, в тому числі переміщеним ромам, і, за необхідності, визначити довгострокові рішення, включаючи доступ до прийнятного житла і працевлаштування, медичної допомоги і базової освіти, з належним урахуванням конкретних потреб чоловіків і жінок.
- Сприяти добровільному поверненню ромів, які є ВПО, без будь-якої дискримінації.
- Проводити роз'яснювальну роботу у ромських громадах з метою поінформування їх про існуючі можливості допомоги та гуманітарної підтримки для переміщених осіб.
- Залучати громадськість і представників ромської громади до консультацій і оцінок потреб у захисті переміщених осіб та забезпечувати їхню активну участь в інформаційно-роз'яснювальній роботі у своїх спільнотах.
- Забезпечити ромським дітям доступ до освіти.

ОБСЄ/БДІПЛ (червень 2018 року): Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля

А. Загальні рекомендації стосовно доступу ромів до особистих документів

Українські органи влади повинні ще раз засвідчити свої зобов'язання та політичну волю на всіх рівнях (центральному, регіональному та місцевому) щодо більш активного підходу до проблеми відсутності особистих документів серед ромів шляхом:

- (a) внесення змін до Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини до 2020 року з чіткими орієнтирами та заходами, необхідними для поліпшення доступу ромів до особистих документів в Україні;
- (b) створення потужного, ефективного механізму реалізації Стратегії та координації заходів, спрямованих на вирішення решти проблем, пов'язаних із доступом ромів до особистих документів;
- (c) більш активної співпраці з представниками громадянського суспільства та ромськими активістами щодо пошуку системних рішень для ефективних заходів, спрямованих на вирішення інших проблем, з якими стикаються роми у зв'язку з доступом до особистих документів;
- (d) більш активної співпраці з міжнародними організаціями та міжнародною спільнотою донорів для пошуку системних рішень щодо впровадження ефективних заходів, спрямованих на вирішення інших проблем, з якими стикаються роми у зв'язку з доступом до особистих документів;
- (e) виділення достатніх коштів для негайної оцінки потреб ромів без особистих документів та конкретних викликів, з якими вони стикаються у зв'язку з цим, відображення інших проблем та наскрізних питань (наприклад, дискримінації ромських жінок, ранніх та дитячих шлюбів, домашніх пологів, внутрішнього переміщення тощо);
- (f) об'єднання адміністративних практик між регіонами України у видачі внутрішніх паспортів, з

одного боку, та обмін найкращим досвідом щодо доступу ромів до особистих документів та реєстрації актів народження між державними службовцями та іншими відповідними зацікавленими сторонами;

(g) більш активного пошуку технічної, фінансової та іншої підтримки міжнародної спільноти та інших відповідних зацікавлених сторін з цього питання.

В. Внесення змін до законодавчих та нормативних актів

Українській владі слід також розглянути питання про внесення змін до існуючих законодавчих та нормативних актів, які перешкоджають доступу ромів до особистих документів, зокрема, таких:

- (a) внесення змін до статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» шляхом додавання категорії пільговиків, яким не потрібно підтверджувати свою щомісячну заробітну плату – виходячи виключно з вимоги про встановлення факту народження;
- (b) внесення змін до чинного Закону України «Про безоплатну правову допомогу», щоб чітко дозволити альтернативні форми посвідчення особи, окрім внутрішніх паспортів, які б забезпечували ромам ширший доступ до безоплатної правової допомоги у випадках, коли заявники не можуть надати свідоцтво про народження, паспорт або інший ідентифікаційний документ;
- (c) посилення розширення компетенцій місцевих громадських організацій та активістів у наданні ромам юридичної допомоги, необхідної для доступу до особистих документів;
- (d) внесення змін, що передбачають затвердження альтернативних форм посвідчення особи, окрім внутрішнього паспорта, таких як виписки або копії (дублікати), за відсутності оригіналів документів, що посвідчують особу, у цивільних чи адміністративних процедурах отримання особистих документів або встановлення факту народження згідно з відповідними законами;

- (e) звільнення від оплати адміністративних та/або судових процесуальних зборів, пов'язаних із встановленням факту народження, посвідчення особи, отримання паспорта або дублікату паспорта (у разі втрати або викрадення);
- (g) введення обов'язкових письмових рішень про відхилення заяв на реєстрацію народження, отримання внутрішніх паспортів або реєстрації місця проживання;
- (h) скасування штрафів у випадках, коли заявники не отримують особисті документи відповідно до законодавства;
- (i) спрощення адміністративних процедур, зокрема, тих, що стосуються підтвердження особи перед Державною міграційною службою (ДМС);
- (j) спрощення процедур цивільної реєстрації та процедур отримання особистих документів шляхом запровадження конкретних процедур у випадках, коли заявники неписьменні або незнайомі з конкретними правовими вимогами у їхніх випадках, включаючи надання дозволу родичам заявника чи третій особі писати пояснення заявника замість того, щоб вимагати залучення ліцензованого юриста з цією метою;
- (k) впровадження надання свідчень щодо підтвердження особи, як мінімального доказового стандарту для встановлення особи заявника у процедурах отримання внутрішніх паспортів;
- (l) реєстрація місця проживання ромів, які проживають у таборах та неофіційному житлі;
- (m) впровадження місцевих мобільних підрозділів, що складаються з представників ромської громади, громадянського суспільства, ДМС та відділу реєстрації актів цивільного стану, для надання безоплатної правової допомоги та іншої допомоги ромам без особистих документів.

С. Створення експертного органу для координації зусиль щодо вирішення проблем, з якими стикаються роми при отриманні особистих документів

На підставі висновків та рекомендацій експертного семінару, який відбувся у Києві у 2015 році, ДМС та Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України повинні створити експертний орган, що складається з представників усіх відповідних зацікавлених сторін на центральному та регіональному рівнях, представників ромів та громадянського суспільства, юридичних експертів, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та представників відповідних міжнародних організацій.

Цей експертний орган повинен мати такі завдання:

- надання відповідним органам керівних вказівок щодо проведення оцінювання потреб ромів без особистих документів, відображення масштабів проблеми та аналізу міжнародної та національної правової бази, що застосовується у сфері доступу до особистих документів для ромів в Україні;
- розробка конкретних пропозицій щодо законодавчих змін на основі результатів заходів, описаних вище;
- розробка конкретних вказівок для уніфікації існуючих адміністративних практик, зокрема, посібників, вказівок та інструкцій щодо вирішення справ, коли стандартні докази відсутні;
- розробка та впровадження навчальної програми для державних службовців (зокрема, державних службовців з ДМС, Департаменту державної реєстрації та нотаріату) та суддів, які займаються заявами щодо встановлення особи та оформленням/видачою документів про реєстрацію актів цивільного стану;
- підвищення обізнаності про важливість ефективних процедур вирішення кожної окремої справи, пов'язаної з доступом до особистих документів;
- керівництво інформаційними та інформаційно-просвітницькими кампаніями для ромів без особистих документів в Україні;

- сприяння комунікації, координації та співпраці між різними зацікавленими сторонами з центрального, регіонального та місцевого рівнів, а також громадянським суспільством, ромською громадою та міжнародними організаціями;
- консультації з відповідними органами у випадках, коли відсутні стандартні докази для отримання внутрішніх паспортів та реєстрації народження;
- створення механізму збору деталізованих даних про ромів без особистих документів в Україні;
- створення механізму звітності та оцінювання заходів, спрямованих на надання ромам ідентифікаційних документів та реєстрації народжень.

D. Просвітницька робота, підвищення обізнаності та інформаційні кампанії

Українській владі слід також ініціювати загальнонаціональну інформаційно-просвітницьку кампанію щодо важливості отримання посвідчень особи та документів про реєстрацію актів цивільного стану, а особливо реєстрації народження.

Ця кампанія має бути:

- розроблена у тісній співпраці з представниками ромської громади та громадськими організаціями;
- орієнтована як на ромів, так і на неромську громаду, а також на державних діячів, державних службовців та суддів;
- конкретно спрямована на уразливе населення з числа ромської громади (ромські жінки, переміщені роми, роми без громадянства тощо);
- орієнтована на моделі дискримінації та упередження щодо ромської спільноти та просувати позитивні приклади та історії успіху щодо доступу ромів до ідентифікаційних документів та реєстрації народження.

Окрім проведення інформаційно-просвітницьких та інформаційних кампаній, українські органи

влади повинні також запровадити загальнодержавну систему тренінгів та розбудови компетенцій для державних службовців та судових органів.

Українські органи влади також повинні звернути особливу увагу на останні події, які можуть вплинути на доступ ромів до особистих документів, зокрема, такі:

- поточна реформа системи управління оформленням ідентифікаційних документів;
- специфічна ситуація з переміщеними ромами зі Східної України та Криму й проблеми, з якими вони стикаються при отриманні або відновленні своїх документів та доступі до основних економічних і соціальних прав та послуг;
- конкретні проблеми, з якими стикаються ромські жінки та дівчата, пов'язані з доступом до ідентифікаційних документів та реєстрації народження, зокрема, ранні та дитячі шлюби, домашні пологи та відсутність медичної допомоги і реєстрації актів народжень у таких випадках;
- інші актуальні наскрізні питання, зокрема, дискримінація та упередження щодо ромів в Україні та соціальне відчуження і глибока бідність, з якими стикаються роми без особистих документів в Україні.

E. Зусилля щодо координації у вирішенні проблем, з якими роми стикаються у зв'язку з доступом до особистих документів на регіональному та місцевому рівні

У своїх зусиллях щодо вирішення проблем, з якими стикаються роми без документів, що посвідчують особу, та реєстрації народжень у кожному регіоні, регіональні та місцеві органи влади повинні:

- (а) надавати центральним органам влади звіти щодо конкретних питань та викликів у їхньому регіоні стосовно доступу ромів до особистих документів та ініціювати створення технічних органів для виконання заходів, передбачених майбутнім експертним органом;

(b) скласти мапу існуючих зацікавлених сторін на регіональному рівні та включити їх у роботу технічної групи експертів, відповідальної за реалізацію заходів, спрямованих на вирішення решти проблем;

(c) створити орган технічної координації, завданням якого буде:

- ініціювання та впровадження інформаційних та інформаційно-просвітницьких кампаній серед ромів без особистих документів;
- координація на місцевому та регіональному рівнях зусиль, спрямованих на вирішення проблем, з якими стикаються роми при отриманні особистих документів;
- звітування перед центральними органами влади про реалізацію заходів, спрямованих на вирішення проблем ромів без особистих документів, стосовно їх доступу до особистих документів.

Регіональні та місцеві органи влади також повинні:

(a) проводити дієві консультації з ромською громадою, включаючи ромських жінок, та представниками громадянського суспільства щодо найкращих можливих підходів до цього питання та включити їх у роботу вищезазначеного органу технічної координації;

(b) виділяти кошти на реалізацію заходів, спрямованих на вирішення інших проблем;

(c) розробляти спільні проекти та програми з місцевими громадськими організаціями та активістами й активно шукати кошти на реалізацію цих проектів та програм;

(d) невідкладно вивчати технічні та інші джерела даних, які можуть бути використані для реалізації заходів, спрямованих на вирішення інших проблем, та, за необхідності, створювати місцеві координаційні пункти (ромські координатори) у кожному адміністративному органі, відповідальному за доступ ромів до особистих документів;

(e) вивчати інноваційні підходи до інформаційно-просвітницьких кампаній для місцевих ромських громад.

Підкомітет з питань гендерної рівності та недискримінації, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, структура ООН Жінки в Україні, Управління Верховного комісара ООН з прав людини Моніторингової місії з дотримання прав людини в Україні (ОНСНР/HRMMU) (листопад 2018 року): ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ до Підсумкового документа міжнародної конференції з дотримання прав ромських жінок в Україні, 17-18 жовтня 2018 року, Київ, Україна

Впровадження цільової політики, спрямованої на інклюзію ромського населення і дотримання прав ромських жінок

1 Ми рекомендуємо Уряду України визначити компетентну і дієздатну державну установу для контролю за реалізацією Ромської стратегії, забезпечення міжсекторальної координації, моніторингу та оцінки виконання міжнародних зобов'язань України. Відповідна державна установа повинна володіти повноваженнями, мати чітке завдання та мандат, а також належні людські та фінансові ресурси. Така установа також повинна мати повноваження щодо контролю відповідальних виконавчих установ і структур з реалізації Національної Ромської стратегії.

2 Ми рекомендуємо національним, регіональним і місцевим органам влади забезпечити реалізацію Ромської стратегії за рахунок національних, регіональних і місцевих бюджетів.

3 Ми рекомендуємо Уряду України здійснити аналіз витрат і переваг (з урахуванням тенденції старіння населення, забезпечення витрат на безробіття тощо) з метою формування додаткової аргументації та зміцнення політичної волі до забезпечення прав людини ромських жінок і чоловіків.

4 Ми закликаємо компетентні органи на національному, регіональному та місцевому рівнях розширити можливості ромських жінок шляхом залучення їх до коаліцій громадянського суспільства і, зокрема, об'єднань ромських жінок в країні та за її межами. У цьому контексті, міжнародний обмін і співробітництво ромських жінок, що підтримується Радою Європи (<https://www.scoe.int/en/web/portal/roma-women?desktop=true>), та інші ініціативи слугують гарним прикладом співпраці, обміну знаннями та спільної просвітницької діяльності.

Забезпечення доступу до прав та соціальних послуг

Особисті та ідентифікаційні документи

1 Ми наполегливо закликаємо національні та місцеві органи влади, зокрема Державну міграційну службу Міністерства внутрішніх справ України і Міністерство юстиції України, взяти на себе відповідальність і негайно усунути проблему відсутності особистих документів та документів, які посвідчують особу, правовий статус/ громадянство, в уразливих груп ромських жінок і чоловіків, з метою забезпечення їхнього доступу до прав та послуг як громадян України.

2 Ми рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству юстиції України та іншим компетентним органам розширити ефективну співпрацю з Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ ОБСЄ) та Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) і дотримуватися подальших кроків, узгоджених між цими установами, як передбачено в «Одеській декларації» від 2017 року (<https://www.osce.org/odihr/347251>), зокрема, з метою швидкого створення робочої групи для спрощення і прискорення процесу отримання особистих документів.

3 Ми рекомендуємо Міністерству юстиції України, міжнародним партнерам та громадським організаціям розпочати інформаційно-просвітницьку кампанію, яка б роз'яснювала

важливість отримання документів, що посвідчують особу і реєстрацію актів цивільного стану, для ромів, а особливо ромських жінок, та інших уразливих громад.

4 Ми рекомендуємо посилити співпрацю між владою і громадянським суспільством, зокрема між регіональними службами Міністерства юстиції України, місцевими громадами і громадянськими організаціями, з метою ідентифікації дівчат та хлопців, які не мають особистих документів, полегшення та прискорення їхньої реєстрації / ідентифікації.

5 Ми рекомендуємо іншим регіональним органам взяти за приклад інформаційно-просвітницьку роботу, яка проводиться регіональними службами Міністерства юстиції України в Одеській області, та впровадити цю передову практику в інших регіонах України з метою полегшення процесу реєстрації народження ромських дівчат та хлопчиків.

6 Ми рекомендуємо відповідним регіональним та національним департаментам Міністерства юстиції України та Державної міграційної служби Міністерства внутрішніх справ України забезпечити моніторинг якості заходів, які здійснюються на регіональному та місцевому рівнях.

7 Ми рекомендуємо Уряду України внести відповідні зміни та доповнення до законодавства стосовно судових зборів з метою запровадження безкоштовної процедури отримання особистих та ідентифікаційних документів для осіб, які не мають документів (скасування судового збору для розгляду справ з метою підтвердження фактів народження/проживання на території України).

8 Ми рекомендуємо надавати безкоштовну юридичну допомогу ромським жінкам і чоловікам із уразливих груп, які не мають документів, що посвідчують особу, і передбачити альтернативні способи посвідчення особи з метою перевірки їхнього правового статусу.

9 Ми рекомендуємо включити процедуру встановлення особи до Цивільно-процесуального кодексу України.

10 Ми пропонуємо удосконалити процес електронного обміну документами і створити систему електронного обміну інформацією між Державною міграційною службою та Міністерством юстиції України щодо справ про пізню реєстрацію народження, видачі свідоцтв про народження та їхніх дублікатів у разі втрати.

11 Ми рекомендуємо запровадити процедуру визначення статусу особи без громадянства, як це пропонується в законопроекті № 9123.

12 Ми рекомендуємо, щоб національні та міжнародні гуманітарні служби надавали підтримку ромським жінкам і чоловікам, переміщеним із зони конфлікту, і проводили реєстрацію їхніх особистих та ідентифікаційних документів, що забезпечить доступ до гуманітарної допомоги без дискримінаційних практик.

Навчання/підвищення кваліфікації

1 Ми закликаємо Міністерство освіти і науки України, відповідні регіональні органи влади та навчальні заклади негайно вжити заходів для ліквідації практики окремих шкіл або класів для ромських учнів, які характеризуються низькою якістю освіти та низькими санітарно-гігієнічними стандартами. Закликаємо гарантувати вільний доступ до загальноосвітнього процесу, в тому числі користування шкільним транспортом для ромських учнів із віддалених житлових районів за рахунок місцевого/муніципального бюджету.

2 Ми рекомендуємо Міністерству освіти і науки України і відповідним регіональним та місцевим органам влади повністю виконати рекомендації Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок стосовно доступу ромських дівчат до освіти шляхом запровадження відповідних цілеспрямованих політик, програм та проєктів і забезпечити, щоб такі цільові заходи гарантували рівний доступ та якісну освіту для

ромських дівчат в рамках нової Ромської стратегії на період після 2020 року.

3 Ми рекомендуємо, щоб Міністерство освіти і науки України, університети та інші навчальні заклади використовували передовий досвід Європи та України з метою сприяння освіті ромських дітей, у тому числі за допомогою заходів із захисту прав вразливих груп населення та стипендій для ромських студентів у вищих навчальних закладах, розвиваючи систему дошкільного навчання для ромських дітей віком 3-5 років або шляхом підтримки і розширення обізнаності серед ромських громад щодо переваг, які надає освіта.

4 Ми рекомендуємо, щоб Міністерство освіти і науки України, університети та інші навчальні заклади інвестували у вищу освіту ромських дівчат та жінок як у головну засаду їхньої повної та ефективної участі у суспільному і політичному житті.

5 Ми рекомендуємо інвестувати у проведення заходів із підвищення рівня грамотності для дорослих ромських жінок і чоловіків.

6 Ми рекомендуємо Міністерству соціальної політики України розробити і вжити конкретних заходів із долучення ромських жінок до ринку праці за допомогою високоякісної професійної підготовки і навчання протягом життя, мовних курсів і навчання навичками лідерства.

7 Ми рекомендуємо Міністерству соціальної політики України і Міністерству охорони здоров'я України інституціоналізувати посади ромських медіаторів/медіаторок та користуватися їхніми послугами для полегшення доступу ромських громад до прав і послуг, у тому числі шляхом підвищення обізнаності про переваги освіти, сприяти розповсюдженню інформації щодо можливостей працевлаштування, забезпечувати доступ ромських жінок до репродуктивних прав та прав у сфері охорони здоров'я, а також сприяти покращенню житлових умов.

Охорона здоров'я

1 Ми рекомендуємо Міністерству охорони здоров'я України, відповідним регіональним та місцевим органам влади збирати дані про стан здоров'я населення в ромських громадах, для чого необхідно налагодити процес збору інформації із розподілом населення за статтю, віком та етнічною приналежністю, з метою забезпечення розробки політики, регіональних та місцевих програм в галузі охорони здоров'я, які б задовольняли потреби бенефіціарів, ґрунтуючись на результатах аналізу актуальних даних.

2 Ми рекомендуємо Міністерству охорони здоров'я України і відповідним регіональним та місцевим органам влади впровадити заходи із зниження ризиків для здоров'я в місцях проживання відповідних ромських громад шляхом аналізу об'єктів інфраструктури і забезпечення включення інвестування удосконалення санітарно-технічних об'єктів та розширення доступу до питної води в місцеві програми розвитку. Крім того, необхідно розробити та ініціювати заходи, спрямовані на підвищення правової обізнаності жінок стосовно середовища, яке несе ризики для здоров'я.

3 Ми пропонуємо Міністерству охорони здоров'я України і відповідним регіональним та місцевим органам влади, які реалізують програми, спрямовані на підвищення загального освітнього рівня з питань сексуального та репродуктивного здоров'я серед ромських громад, а також спеціальні інформаційно-просвітницькі та освітні програми для ромських дівчат та молодих жінок, інформувати про ризики ранньої вагітності і розповсюджувати знання в сфері охорони здоров'я молодих матерів і немовлят.

4 Ми наполегливо закликаємо Міністерство охорони здоров'я України і постачальників медичних послуг вжити негайних заходів, спрямованих на боротьбу з дискримінаційною практикою по відношенню до ромських жінок в медичних установах, включаючи сегрегацію в пологових будинках, і просувати профілактичні медичні обстеження серед ромських жінок і

дівчат (наприклад, гінекологія, мамографія), а також акушерську допомогу під час вагітності.

5 Ми рекомендуємо Міністерству охорони здоров'я України і відповідним регіональним та місцевим органам влади полегшити доступ ромським жінкам і дівчатам до репродуктивних прав і прав на охорону здоров'я, у тому числі за допомогою проведення превентивних заходів, консультацій з питань репродуктивного здоров'я і розповсюдження інформації щодо ризиків раннього шлюбу. У зв'язку з цим, місцева влада у співпраці з громадянським суспільством має проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед молодих ромських жінок та чоловіків щодо зобов'язання дотримуватися встановлених норм досягнення мінімального віку, необхідного для вступу в шлюб.

6 Ми рекомендуємо покращити доступ ромських жінок та дівчат до медичних послуг і, зокрема, можливість користуватися сексуальними і репродуктивними правами через спеціалізовані центри охорони здоров'я на місцевому рівні.

Житлове забезпечення

1 Ми рекомендуємо Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Міністерству фінансів України, щоб програма щодо реалізації реформи з децентралізації передбачала забезпечення доступу до житла та основних об'єктів інфраструктури для вразливих ромських громад, особливо для жінок, які очолюють домогосподарства, інвалідів, великих сімей тощо. Відповідні політики і програми мають підтримуватися шляхом розробки і реалізації регіональних/місцевих стратегій розвитку та мають бути забезпечені належними бюджетними ресурсами.

2 Ми рекомендуємо Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та місцевим органам влади використовувати регіональний досвід Європи у сфері легалізації неформальних житлових районів з метою забезпечення доступу

до належних житлових умов, інфраструктури та послуг для уразливих груп ромського населення.

Заохочення політичних прав та керівної ролі ромських жінок

1 Ми рекомендуємо, щоб Уряд України сприяв розширенню можливостей ефективної участі ромських жінок в усіх сферах суспільного життя, які безпосередньо стосуються їхніх інтересів, відповідно до положень Статті 15 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин (FCNM).

2 Ми рекомендуємо Уряду України зміцнювати лідерство ромських жінок і розширювати їх участь у процесі розробки, реалізації та моніторингу впровадження Ромської стратегії на національному, регіональному та місцевому рівнях.

3 Ми рекомендуємо компетентним національним, регіональним та місцевим органам влади розширити участь ромських жінок у здійсненні політики щодо ромської спільноти, активно підтримуючи створення функціонального представницького органу ромських жінок, який би надавав консультації та захищав інтереси останніх, а також брав участь у розробці політики та аналізі питань, які є нагальними для ромських жінок.

4 Ми рекомендуємо Уряду України посилити ефективну участь ромських жінок в усіх сферах державної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях, інвестувати в професійну підготовку і розвиток лідерських навичок ромських жінок та розповсюджувати приклади успішного досвіду ромських жінок. З цією метою, необхідно користуватися європейським досвідом у сфері розширення співпраці з ромськими жінками, проведення консультацій спеціалістів, наставництва та розширення можливостей для ромських жінок.

5 Ми рекомендуємо національним, регіональним і місцевим органам влади заохочувати конкретні ініціативи із навчання ромських жінок, у тому числі заходи з підвищення обізнаності та

інформаційні кампанії, спрямовані на стимулювання участі ромських жінок у суспільному і політичному житті як виборців, кандидатів і партнерів у галузі державного управління.

6 Ми рекомендуємо, щоб політичні партії включали представників меншин і пропонували програму стажування/практики в Парламенті України для посилення участі ромських жінок у політичній сфері.

7 Ми рекомендуємо, щоб політичні партії та навчальні заклади організували навчання для ромських жінок, що дало б їм можливість ставати лідерками в сфері здійснення державної політики та кандидатками в політичні партії, а також відкрило можливості застосовувати набуті навички на практиці.

8 Ми рекомендуємо сприяти участі ромських жінок у політичному житті шляхом введення спеціальних тимчасових заходів для ромських жінок на всіх рівнях державного управління (шляхом здійснення політики активної участі в політичних партіях, інвестування в участь ромської молоді в молодіжних партійних групах, списках кандидатів).

9 В контексті поточного процесу проведення реформи з децентралізації, ми рекомендуємо посилити залучення ромів до процесу прийняття рішень на місцевому рівні та консультативних процесів, а також місцевої влади до процесу інтеграції ромів.

10 З огляду на майбутні вибори у 2019 і 2020 роках, ми рекомендуємо відповідним національним і місцевим органам влади вжити конкретних заходів для захисту та зміцнення прав ромських жінок і чоловіків щодо участі у виборах як виборців та кандидатів, а також вирішити поточні проблеми, які роблять ромські громади особливо вразливими у питаннях купівлі та маніпулювання голосами.

11 Ми зобов'язуємося підтримувати зусилля із проведення навчальних програм щодо підвищення компетенції, які призначені

для розвитку у ромського населення навичок і знань, необхідних для того, щоб вони повною мірою використовували можливості, які відкриваються на обраній посаді.

12 Ми рекомендуємо національним правозахисним установам налагодити партнерські відносини і співробітництво із місцевими громадськими організаціями та ромськими жінками з метою сприяння досягненню ґендерної рівності та дотриманню прав людини.

13 Ми рекомендуємо, щоб відповідні органи і суб'єкти громадянського суспільства також залучали ромських чоловіків до навчальних програм і семінарів з питань ліквідації дискримінації ромських жінок.

Сприяння посиленню захисту і безпеки місцевих громад

Доступ до правосуддя

1 Ми рекомендуємо сприяти доступу до правосуддя з метою захисту від дискримінації та жорстокого поводження (адміністративні зловживання або фізичне насильство), а також доступу до превентивних заходів із відшкодування/компенсації жорстокого поводження.

2 Ми рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України інвестувати у встановлення довірчих відносин між правоохоронними органами, місцевими громадами та ромськими жінками. З цією метою, необхідно створити спеціальний підрозділ з питань доступу ромських жінок до правосуддя.

3 Ми наполегливо закликаємо відповідні органи і судові структури забезпечити підзвітність, своєчасне розслідування і кримінальне переслідування злочинів на ґрунті ненависті та бути орієнтовними як на наслідки дій злочинця, так і на їх мотивацію.

4 Ми рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України та іншим правоохоронним органам забезпечити підзвітність в рамках заходів, спрямованих на зміцнення довіри, та

використовувати передовий досвід інших країн, у тому числі Великобританії, де поліцейська практика включає візити до постраждалих громад і інформування про перебіг розслідування, а також брати участь у діалозі з місцевою громадою для вирішення практичних питань.

5 Ми рекомендуємо зміцнювати співпрацю між поліцією та іншими установами (органами освіти, соціальними службами, правосуддям, установами з охорони здоров'я, місцевими органами влади, НУО) в рамках проведення превентивних заходів, а також з метою вирішення проблем на ранній стадії.

Професійна підготовка

1 Ми рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України активізувати зусилля з метою зміцнення довіри і встановлення взаєморозуміння між поліцією і ромським населенням, у тому числі шляхом запровадження програм з недопущення дискримінації та розбудови довіри і взаєморозуміння між поліцією і представниками громад, таких як навчальна програма БДІПЛ ОБСЄ «Ефективна охорона правопорядку в громадах рома та синті відповідно до принципів прав людини». Програма професійної підготовки БДІПЛ має бути інтегрована в процес планового навчання співробітників правоохоронних органів.

2 Ми рекомендуємо, щоб компетентні органи, у тому числі поліцейські навчальні заклади та Національна школа суддів України, здійснювали професійну підготовку співробітників поліції, суддів і прокурорів у сфері реагування, розслідування та кримінального переслідування злочинів на ґрунті ненависті (зокрема, слідчі і судді мають, за необхідності, посилатися на Статтю 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» та застосовувати її під час проведення розслідування).

3 Ми рекомендуємо, щоб Національна школа суддів України проводила підготовку суддів з

метою підвищення їх обізнаності щодо міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, пов'язаних із ліквідацією расової дискримінації та дискримінації по відношенню до жінок, а також відповідного національного законодавства.

4 Ми зобов'язуємося/рекомендуємо користуватися міжнародною підтримкою і продовжувати здійснювати підготовку та інформувати співробітників правоохоронних органів щодо проблем безпеки, з якими стикаються ромські громади, а також зміцнювати діалог з ромськими громадами з метою створення більш широкої взаємодії та досягнення стійких результатів у процесі задоволення потреб і вирішення проблем, з якими стикаються ромські жінки та чоловіки.

5 Ми рекомендуємо, щоб Міністерство внутрішніх справ України, і навчальні заклади з підготовки співробітників поліції підвищували рівень компетенції співробітників правоохоронних органів з питань безпеки, пов'язаної з гендерною проблематикою, і множинних форм дискримінації, з якими стикаються ромські жінки, інформувати про належні заходи реагування на побутове насильство, торгівлю людьми та порушення прав, пов'язане з ранніми шлюбами.

6 Ми рекомендуємо Міністерству юстиції України підвищувати кваліфікацію адвокатів та юристів, що працюють в центрах правової допомоги, з метою розширення їх розуміння прав людини і множинних форм дискримінації, з якими стикається ромське населення, зокрема, ромські жінки.

7 Ми рекомендуємо, щоб національні правозахисні установи у співпраці із засобами масової інформації та громадянським суспільством проводили інформаційно-просвітницькі заходи для співробітників ЗМІ з метою забезпечення дотримання етичних норм з урахуванням гендерних аспектів, боротьби з актами розпалювання ненависті, а також висвітленням подій та представленням ромських чоловіків та жінок в засобах масової інформації в агресивній та зневажливій манері.

8 Ми рекомендуємо Міністерству юстиції України полегшити ромським жінкам доступ до правосуддя, надаючи їм підтримку в отриманні правової інформації, безкоштовної правової допомоги та здійсненні засобів правового захисту, з метою боротьби з гендерними стереотипами, та внести необхідні зміни у відповідну практику та судові процедури.

9 Ми рекомендуємо, щоб Міністерство внутрішніх справ України та поліцейські навчальні заклади збільшили представництво ромських жінок і чоловіків серед поліції, застосовуючи передовий досвід інших європейських країн, наприклад, шляхом проведення інформаційних заходів з метою залучення ромських студентів вищих навчальних закладів до поліцейської академії або шляхом проведення підготовчих семінарів для кандидатів із меншин або програми наставництва, щоб спонукати представників/представниць ромського населення приєднуватися до правоохоронних органів. З цією метою рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України здійснити аналіз перешкод, з якими стикається ромське населення, а особливо жінки, на шляху до приєднання до поліцейських сил і вжити заходів для їх усунення.

Аналіз

1 Ми закликаємо компетентні органи збирати дані, диференційовані за ознакою статі, щодо уразливості ромських жінок по відношенню до насильства в сім'ї та за ознакою статі, а також запроваджувати програми консультування для ромських жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї та за ознакою статі. Крім того, закликаємо проводити інформаційно-просвітницькі кампанії з метою запобігання насильству за ознакою статі серед ромських громад, у тому числі із залученням чоловіків до боротьби з насильством щодо жінок.

2 Ми рекомендуємо Міністерству внутрішніх справ України проводити роботу із підвищення обізнаності та накопичення знань правоохоронних органів і громад, а також з пошуку методів покращення відносин і довіри між громадами

та поліцією, ґрунтуючись на висновках та рекомендаціях, у тому числі на ґендерних аспектах дослідження БДІПЛ ОБСЄ щодо уявлення про безпеку ромських жінок та чоловіків на Закарпатті, в Одеській і Харківській областях (готується до публікації).

КОАЛІЦІЯ РОМСЬКИХ НУО УКРАЇНИ «СТРАТЕГІЯ 2020»: Права ромів в Україні: проблеми, виклики, перспективи

Національній поліції

- Уточнити процеси запобігання дискримінаційному ставленню та незаконним затриманням ромів та подібних груп.
- Запровадити механізм запобігання профілюванню за етнічною ознакою в діяльності поліції.
- Забезпечити регулярне навчання працівників поліції щодо розвитку толерантного ставлення до представників меншин та запобігання расизму і ксенофобії.
- Забезпечити належне розслідування усіх злочинів, вчинених на основі нетерпимості до меншин.
- Розробити стратегії запобігання та реагування на випадки насильства, спрямованого на ромів та представників інших меншин.
- Налагодити партнерство між поліцією та ромськими НУО для ефективного виявлення та усунення правопорушень.
- Використовувати досвід реалізації програм ЄС для посилення рівня довіри ромів до правоохоронних органів.

Місцевим органам

- Запровадити посаду призначеного радника з ромських питань в обласних та районних державних адміністраціях для підтримки розробки інклюзивної політики та надання послуг.
- Вжити заходів для запобігання та швидкого реагування на посилення напруги між громадами, особливо в регіонах, де існує велика ймо-

вірність того, що це призведе до цілеспрямованого насильства.

Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції

Доступ до правосуддя

- Забезпечення належного розслідування злочинів на ґрунті ненависті, мови ворожнечі та інших видів злочинів, пов'язаних з упередженням і спрямованих на ромів, а також притягнення до відповідальності відповідно до національного та міжнародного права: зокрема, органи влади повинні вжити заходів для забезпечення того, щоб дискримінаційне насильство не класифікувалося за меншими звинуваченнями, такими як «хуліганство».
- Забезпечення ретельного та швидкого розслідування випадків насильства та залякування ромів та їх поселень, зокрема, притягнення до відповідальності злочинців та реституція жертв. Поліція, прокурори та чиновники повністю несуть відповідальність за нездатність визначити, розслідувати та засудити обвинувачених у здійсненні цих дій. Ефективне притягнення до відповідальності та розслідування потрібні для того, щоб покласти край фактичній культурі безкарності щодо осіб, які вчиняють злочини на ґрунті антиромської ненависті.
- Гармонізація існуючої законодавчої бази для чіткого розмежування цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності, механізмів виконання та інституцій, відповідно до міжнародних стандартів прав людини: зокрема, потрібно внести зміни до статті 161 Кримінального кодексу України щодо прояснення відповідальності за дискримінацію, з одного боку, і розпалювання ненависті – з іншого. Основними статтями Кримінального кодексу України, що стосуються загальних насильницьких злочинів, зокрема злочинів проти власності, слід чітко передбачити тяжке покарання у випадку, коли насильство мотивувалося упередженим ставленням.

Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції

Документація

- Пріоритезувати надання документів, що посвідчують особу, і доказів громадянства ромам та представникам інших груп населення, яким загрожує небезпека стати особами без громадянства, в рамках безоплатної, доступної та не-дискримінаційної системи: органи влади повинні встановити чітку адміністративну процедуру перевірки особистості і громадянства та видачі відповідних документів ромам без стягнення адміністративних зборів і вимог доказування, які неможливо виконати.
- Усунення бар'єрів, з якими стикаються роми та інші особи, що не мають документів, під час отримання медичних, освітніх та інших державних послуг: відсутність доступу до документів особливо впливає на найбідніших і найбільш маргіналізованих ромів, серед яких мігранти, ВПО та особи, які проживають у віддалених сільських районах, що посилює їхню злиденність. Тому органи влади повинні забезпечити, щоб ці основні права були доступні для всіх, незалежно від їх задокументованого статусу.

Освіта та професійна підготовка

- Сприяння рівноправному, доступному та не-дискримінаційному навчанню для ромських дітей: органи влади повинні підвищити освітні результати серед ромських шкіл, усуваючи складні фінансові, соціальні та географічні бар'єри, які заважають багатьом, особливо дівчатам, отримати право на освіту. Найкраще це можна досягти шляхом тісної співпраці з ромськими НУО та членами громад.
- Забезпечення того, щоб поточні освітні реформи в Україні сприяли включенню ромів: українським органам влади потрібно визнати і вжити суттєвих заходів для припинення практики де-факто політики сегрегації щодо ромських дітей серед багатьох шкіл та органів влади. Зокрема,

терміново потрібні заходи для запобігання ненавмисного посилення сегрегації ромських дітей внаслідок нещодавньої реформи освіти щодо вимог про район охоплення.

- Підтримка програм професійної підготовки та грамотності для дорослих ромів: відсутність доступу до освіти та високий рівень неписьменності серед старших ромів продовжують підтримувати їхні життєві перспективи та можливості працевлаштування. Ця спадщина дискримінації повинна вирішуватися завдяки ретельно розробленій програмі розвитку навичок та просвітницькій діяльності серед ромських громад.

Прибутки

- Вжиття заходів для розв'язання численних факторів дискримінації, які непропорційно зосереджують ромів у низько оплачуваній та небезпечній неофіційній роботі: окрім подолання багатьох бар'єрів щодо працевлаштування, від дискримінації та бідності до неграмотності та відсутності документів, органи влади також повинні вживати заходів для запобігання експлуатації, небезпеки для здоров'я та інших ризиків під час неофіційної роботи.
- Посилення безпеки для ромських трудових мігрантів щодо порушення прав людини, зокрема нападів на неофіційні поселення і табори: ромські мігранти особливо зазнавали атак від крайньоправих груп і хоча потрібен ефективніший поліцейський захист для запобігання подальшим інцидентам, особливо з огляду на співучасть місцевих чиновників у деяких нападах, органи влади також повинні гарантувати безпечне і доступне житло для покращення безпеки мігрантів.

Житло

- Негайний розгляд питання несприятливих житлових умов, що впливають на ромські громади, зокрема відсутності доступу до адекватного та доступного житла: нині високі ціни на житло, дискримінація та відсутність соціального житлового фонду змушують багатьох ромів проживати в неофіційних, тимчасових поселеннях. Оскільки програми житлових субсидій не

досягають багатьох найбільш відчужених ромів, потрібні більш цілеспрямовані та культурно відповідні системи підтримки.

- Пріоритезація реєстрації та обслуговування «незадокументованих будинків», що вирішить ситуацію, яка особливо шкодить ромським домогосподарствам: оскільки чимало ромських будинків, навіть ті, які побудовані декілька десятиліть тому, офіційно не зареєстровані, вони не мають доступу до чистої води, каналізації, утилізації відходів та інших важливих послуг, і ця ситуація заштовхує їх у замкнуте коло бідності та поганого здоров'я. Влада повинна усунути дискримінаційні бар'єри для реєстрації, щоб гарантувати офіційне визнання прав мешканців цих будинків.

Участь

- Встановлення чітких консультаційних механізмів для ромських представників, активістів і членів громад на національному, регіональному та місцевому рівнях для залучення до розробки та реалізації політики: це особливо важливо, коли відповідні рішення безпосередньо впливають на них. Органи влади повинні забезпечити, щоб програми та послуги у сфері освіти, охорони здоров'я та інших секторах чітко окреслили перспективи та переваги для місцевих ромів.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ

Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції

Фінансування та бюджетне асигнування

- Створення адекватного фінансування, яке передбачено для ромів та інших сильно маргіналізованих груп населення, для підтримки адекватного та інклюзивного надання послуг для всіх: беручи до уваги поточний рух до більшої децентралізації, дуже важливо, щоб центральний уряд вжив заходів для створення додаткової бюджетної підтримки для бідніших регіонів України, щоб гарантувати виділення коштів для ромів та інших бідних або дискримінованих груп населення.

- Включення детальніших і конкретніших показників у Стратегії інтеграції ромів після 2020 року: відсутність вимірюваних показників підриває ефективну реалізацію Стратегії 2020. Покращення бюджетування інтеграційних стратегій має бути пов'язане з детальними показниками прогресу та досягнення. Показники також повинні бути децентралізовані та мають відповідати регіональним та місцевим умовам.

Європейський центр з питань прав ромів (ЄЦПР), Ромський жіночий фонд «Чіріклі» (2016 р.): Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок

ЄЦПР і «Чіріклі» закликають Комітет рекомендувати Уряду України наступні заходи, які необхідно здійснювати в найкоротші терміни, аби покращити тривожну ситуацію ромських жінок в Україні:

- Забезпечити ромським жінкам захист від дискримінації в пологових будинках і медичних закладах.
- Забезпечити соціально-незахищеним громадянам доступ до безкоштовних медичних послуг, зокрема ромським жінкам, що знаходяться у несприятливих умовах.
- Забезпечити видачу/підтримку для отримання документів, що засвідчують особу, включаючи свідоцтва про народження для уразливих ромських жінок.
- Запровадити доступний механізм для повідомлення про випадки дискримінації на основі етнічної і ґендерної дискримінації.
- Забезпечити рівний доступ до якісної освіти для ромських дітей, зокрема ромських дівчат.
- Розробити і реалізувати заходи з підвищення рівня грамотності серед дорослого ромського населення, скоротити показники відсіву школярів серед ромських дітей, підвищити рівень житла та інфраструктури в ромських поселеннях.

- Запровадити жіночі групи підвищення само-свідомості для розширення можливостей молодих ромських жінок, які стикаються з численними формами дискримінації. Окрім того, забезпечити молодих ромських жінок практичною допомогою із працевлаштування, здобуття освіти.
- Запровадити спеціальні програми з працевлаштування ромських жінок.
- Покращити житлові умови та інфраструктуру ромських поселень.
- Вживати превентивних заходів для попередження випадків відсіву зі школи ромських школярів, зокрема ромських дівчат.
- Забезпечити підтримку ромським жінкам-жертвам насильства.
- Збирати всеосяжні офіційні дані з розбивкою за статевою ознакою щодо кількості ромів в Україні, а також стосовно їх соціально-економічного становища, якщо необхідно – у співпраці з ромськими НУО.
- Переглянути та змінити НПЗ та регіональні плани дій в процесі активних консультацій з ромським громадянським суспільством і у відповідності до міжнародних стандартів (з чіткими заходами, результатами і показниками).
- Проводити регіональні тематичні моніторингові візити з питань освіти, зайнятості, житла і здоров'я, документів реєстрації цивільного стану, зокрема паспортів та свідоцтв про народження, проблем ромських жінок та молоді.
- Інституціоналізувати професію ромських медичних і соціальних медіаторів.
- Надавати відповідну інформацію ВПО, у тому числі ромам-ВПО, щодо порядку отримання свідоцтва про реєстрацію у якості ВПО і його практичного значення.
- Побудувати довіру та порозуміння між поліцією, місцевими і національними органами влади та ромами, через надання навчальних програм з питань протидії дискримінації, посередництва,

проведення кампаній для підвищення обізнаності, таких як DOSTA!, Roma Pride тощо.

Ромський жіночий фонд «Чіріклі»/ООН Жінки (2018 р.): Права ромських жінок в Україні

На основі аналізу прогресу в реалізації Стратегії та НПЗ, про які повідомили 23 державні регіональні адміністрації, Підкомітет Верховної Ради України з питань гендерної рівності та недискримінації у партнерстві зі структурою ООН Жінки в Україні та фондом «Чіріклі» підготували перелік пропозицій для перегляду НПЗ та регіональних планів і програм реалізації Стратегії шляхом запровадження таких заходів:

- Забезпечити інтеграцію гендерних питань та сприяти гендерній рівності у всіх програмах та проектах, спрямованих на ромів в Україні, зокрема, в національній та місцевій політиці, наприклад у Стратегії.
- Визнати особливо уразливе становище, у якому перебувають ромські жінки через численні види дискримінації у зв'язку з додатковими факторами, такими як стать, етнічна приналежність, вік, втрата працездатності, переміщення через відсутність документів про реєстрацію цивільного стану або реєстрації за місцем проживання, а також їх маргіналізованого становища в суспільстві.
- Забезпечити ромським жінкам захист від дискримінації в пологових будинках і медичних закладах.
- Надати соціально незахищеним громадянам доступ до безкоштовних медичних послуг, особливо ромським жінкам у неблагополучних умовах.
- Забезпечити видачу/підтримку отримання документів про реєстрацію актів цивільного стану, включаючи свідоцтва про народження, усіма ромами без документів, приділяючи особливу увагу ромським жінкам.
- Створити доступний механізм забезпечення захисту від дискримінації та повідомлення про дискримінацію за ознаками етнічної приналежності та статі.

- Забезпечити рівний доступ до якісної освіти для ромських дітей, зокрема ромських дівчат; у разі перерви в освіті – створити можливості для поновлення навчального процесу.
- Розробити та впровадити заходи щодо підвищення рівня грамотності серед ромських жінок та чоловіків і зменшити кількість осіб, що покинули школу, серед ромських дітей.
- Запровадити жіночі групи підвищення самосвідомості/допомоги для розширення можливостей молодих ромських жінок, які стикаються з численними формами дискримінації. Окрім того, забезпечити молодих ромських жінок практичною допомогою із працевлаштування, здобуття освіти та зміни їх кваліфікації, допомогою у відкритті власного малого бізнесу.
- Надавати підтримку ромським жінкам-жертвам домашнього та інших форм насильства за ґендерною ознакою, проводити профілактичні інформаційні заходи для ромських громад, щоб поінформувати їх про існуючі схеми допомоги та підтримки жертв.
- Зібрати дані, розподілені за ґендерною ознакою, про кількість ромів в Україні, а також їх соціально-економічне становище, за необхідності у співпраці з ромськими ГО.
- Проводити регіональні тематичні моніторингові візити з питань освіти, зайнятості, житла, охорони здоров'я, документів про державну реєстрацію цивільного стану, зокрема, паспортів та свідоцтв про народження, питань ромських жінок та молоді.
- Інтегрувати існуючі програми ромських медичних посередників у національні урядові програми та інституціоналізувати професію ромських медіаторів.

- Надавати відповідну інформацію ВПО, зокрема ромам, які є ВПО, щодо процедури отримання свідоцтва про реєстрацію як ВПО та його практичної цінності.

- Побудувати довіру та взаєморозуміння між правоохоронними органами, місцевими та національними органами влади і ромами, через навчальні програми з питань боротьби з дискримінацією, медіацію, проводити кампанії з підвищення обізнаності.

СТАБІЛЬНІСТЬ

Європейська група з прав меншин (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції

- Забезпечення фінансової стабільності та розширення ролі ромських медіаторів та ГО як ключових посередників та агентів, які забезпечують інтеграцію ромів: найбільш позитивні приклади політики інтеграції, починаючи з 2013 року, очолювали представники ромського громадянського суспільства, однак, вони значною мірою залежали від іноземних або міжурядових донорів. Зокрема, ромські медіатори мали значний вплив у сфері освіти, охорони здоров'я, документації та вирішення конфліктів. Визнання ролі ромських медіаторів з офіційною кваліфікацією є невідкладним пріоритетом, а довгострокове фінансування медіаторів має стати ключовим елементом будь-якої стратегії після 2020 року.

ДОДАТОК 5: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Список джерел, переглянутих англійською мовою

1. Президент України, 08 квітня 2013 року № 201/2013, Указ Президента України «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», Київ. <https://kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 701-р, 11 вересня 2013 року, «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», Київ.
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 273, 11 квітня 2018 року «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року», Київ. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uryadom-zatverdzheno-derzhavnu-socialnu-programu-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhlivostej-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>
4. Національний план заходів щодо впровадження рекомендацій, наданих у Заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації жінок щодо восьмого періодичного звіту України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок до 2021 року.
5. Підсумковий звіт Міжнародної конференції. 17-18 жовтня 2018 року. «Дотримання прав жінок в Україні». Київ, Україна. <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/255-international-conference-realizing-the-rights-of-roma-women-in-ukraine>
6. Указ Президента України. 2015 р. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії України у сфері прав людини». <https://www.coe.int/t/commissioner/source/NAP/Ukraine-National-Action-Plan-on-Human-Rights.pdf>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 113-р від 24 лютого 2016 року «Про затвердження НАЦІОНАЛЬНОГО ПЛАНУ ДІЙ з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року». https://www.peacewomen.org/sites/default/files/Ukraine_NAP.pdf

Посилання

1. Реформа децентралізації в Україні: <https://decentralization.gov.ua/en/about>

Документи/звіти ООН

1. ООН CEDAW/C/UKR/CO/8. 03 березня 2017. Заключні зауваження Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок щодо восьмого періодичного звіту України. <https://digitallibrary.un.org/record/1286284>
2. Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA). 2015. Дитячі шлюби в Україні. Київ. https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Child%20Marriage%20in%20Ukraine_Summary.pdf

Документи/звіти ОБСЄ

1. Постанова Ради міністрів ОБСЄ № 3/03. 2003. План дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів у регіоні ОБСЄ. Маастрихт. <https://www.osce.org/odihr/17554?download=true>
2. Постанова Ради міністрів ОБСЄ № 4/13 про посилення зусиль ОБСЄ для реалізації Плану дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ з особливою увагою на жінках, молоді та дітях ромах і синті. 20-те засідання Ради Міністрів ОБСЄ, Київ, 05-06 грудня 2013 року. <https://www.osce.org/mc/109340?download=true>
3. Постанова Ради міністрів ОБСЄ № 8/09 про посилення зусиль ОБСЄ для забезпечення стійкої інтеграції ромів і синті. 17-те засідання Ради Міністрів ОБСЄ, Афіни, 01-02 грудня 2009 року. <https://www.osce.org/cio/40707?download=true>
4. Постанова Ради міністрів ОБСЄ № 6/08 про посилення зусиль ОБСЄ для реалізації Плану дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ. 16-те засідання Ради Міністрів ОБСЄ, Гельсінкі, 04-05 грудня 2008 року. <https://www.osce.org/mc/35488?download=true>
5. БДІПЛ/ОБСЄ. 2008. Реалізація Плану дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ. <https://www.osce.org/odihr/33500?download=true>
6. БДІПЛ/ОБСЄ. 2013. Реалізація Плану дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ. Оновлені зобов'язання, тривалі виклики. Звіт про хід роботи за 2013 рік. <https://www.osce.org/odihr/107406?download=true>
7. БДІПЛ/ОБСЄ. 2018. Реалізація Плану дій ОБСЄ з поліпшення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ. Третій звіт про хід роботи. Для ромської громади, разом з нею. <https://www.osce.org/odihr/roma-sinti-action-plan-2018-status-report?download=true>
8. БДІПЛ/ОБСЄ. 2014. Звіт про оцінку становища ромів в Україні та вплив поточної кризи. <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>
9. БДІПЛ/ОБСЄ. 2018. Доступ до особистих документів для ромів в Україні: необхідні додаткові зусилля. Варшава. <https://www.osce.org/odihr/387182?download=true>
10. Підсумковий документ конференції – «ОДЕСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ». Рекомендації щодо подолання перешкод у доступі ромів до реєстрації цивільного стану та документів, що посвідчують особу, в Україні, 30–31 травня 2017 року. <https://www.osce.org/odihr/347251?download=true>
11. БДІПЛ/ОБСЄ. 2015. ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ експертного семінару із питань доступу ромів в Україні до ідентифікаційних документів і свідоцтв про реєстрацію актів цивільного стану, який проводився Контактним пунктом із питань ромів і синті ОБСЄ/БДІПЛ у співпраці з Уповноваженим Верховної Ради України із прав людини, Київ, Україна 2015. <https://www.osce.org/odihr/211996?download=true>
12. БДІПЛ/ОБСЄ. 2017. Посібник з питань осіб без громадянства у зоні ОБСЄ. Міжнародні стандарти та найкращі практики. <https://www.refworld.org/pdfid/58b81c404.pdf>

Документи/звіти Ради Європи

1. Рада Європи. 2016 рік. Оцінка спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу ROMED. http://coe-romed.org/sites/default/files/articles/files/Evaluation_Report_ROMED.pdf

2. Рада Європи. 2016. Четвертий звіт, поданий Україною відповідно до пункту 2 статті 25 Рамкової конвенції про захист прав національних меншин (отриманий 30 травня 2016 року). Страсбург. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680657b74>
3. Рада Європи, Консультативний комітет з питань Рамкової конвенції про захист національних меншин. 2017. Четвертий висновок щодо України, затверджений 10 березня 2017 р., опублікований 05 березня 2018 р. <https://rm.coe.int/fourth-opinion-on-ukraine-adopted-on-10-march-2017-published-on-5-marc/16807930cf>
4. Рада Європи, Консультативний комітет з питань Рамкової конвенції про захист національних меншин. 2018. Коментарі Уряду України щодо четвертого висновку Консультативного комітету щодо реалізації Рамкової конвенції про захист національних меншин в Україні, отримано 05 березня 2018 року. <https://rm.coe.int/comments-of-the-government-of-ukraine-on-the-fourth-opinion-of-the-adv/1680792f87>
5. Загальні рекомендації щодо політики ECRІ № 13 щодо протидії антиромських настроїв та расизму проти ромів, затверджені 24 червня 2001 року. <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.13>
6. Прес-реліз Європейського суду з прав людини. 2018. Роми, які були вигнані з дому розлюченим натовпом, зазнали принизливого поводження відповідно до Конвенції (Бурля та інші проти держави України). <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{«itemid»:«003-6241987-8118118»}>
7. Рада Європи. Інститут Рауля Валленберга (Raoul Wallenberg Institute). 2016. Оцінка Плану заходів щодо Національної стратегії з дотримання прав людини в Україні. Страсбург, Лунд. <https://rm.coe.int/1680657b52>
8. Пенджаліпе. Стратегія сприяння ромським жінкам та дівчатам (2014-2020). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c82a5>
9. Рада Європи. 2017. Зобов'язання щодо політичного представництва ромських жінок та жінок-подорожніх. <https://rm.coe.int/pledge-with-signatures-/1680764c40>

Посилання

1. Інформація про висновки Консультативного комітету щодо Рамкової конвенції про захист національних меншин: <https://www.coe.int/en/web/minorities/ukraine>
2. Інформація про групу ромів та мандрівників Ради Європи з питань сприяння гендерній рівності для ромських жінок: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/gender-equality>
3. Детальніше про постанову ЄСПЛ щодо порушення прав ромів див: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf; Рішення, зокрема, підтверджують насильство та неправомірне поводження в поліції, порушення репродуктивних прав ромських жінок та випадки неповаги України до права на житло у справі Бурля та інші проти держави України, листопад 2018 року.

Документи/звіти Європейського Союзу

1. Європейська комісія. 2013. ЗВІТ КОМІСІЇ ПЕРЕД ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПАРЛАМЕНТОМ ТА РАДОЮ. Третій звіт про виконання Україною Плану заходів щодо лібералізації візового режиму 15.11.2013

- COM(2013)809. Брюссель. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-is-new/news/news/docs/20131115_3rd_progress_report_on_the_implementation_by_ukraine_of_the_apvl_en.pdf
2. Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського комітету з соціально-економічних питань та Комітету регіонів. Рамкова концепція ЄС для національних стратегій інтеграції ромів до 2020 року, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1444910104414&uri=CELEX:52011DC0173>
 3. Рекомендація Ради від 09 грудня 2013 року щодо ефективних заходів інтеграції ромів у державах-членах. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(01)&from=en)
 4. Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту та Ради. 2017. Середньостроковий огляд Рамкових концепцій ЄС щодо національних стратегій інтеграції ромів. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/brochure_-_midterm_review_2017.pdf
 5. Резолюція Європейського парламенту про необхідність посилення рамкової концепції ЄС щодо національних стратегій інтеграції ромів після 2020 року та посилення боротьби з антиромськими настроями (2018/2509 (RSP)). http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2019-0098_EN.html
 6. Загальні основні принципи інтеграції ромів. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7573706d-e7c4-4ece-ae59-2b361246a7b0>

Посилання

1. Повідомлення про звіти про прогрес в Україні та про пріоритетні питання порядку денного асоціації Україна-ЄС на 2011-2013 роки: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/eu_ukraine/chronology/index_en.htm
2. Інформацію про національні стратегії інтеграції ромів країн-членів ЄС, пов'язані з ними звіти, а також обмін інформацією з ЄК можна знайти за посиланням: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/roma-integration-eu-countries_en#nationalromaintegrationstrategies
3. Детальніше про рамкову концепцію Європейської політики сусідства див.: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en
4. Інформація про відносини Україна-ЄС: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4081/eu-ukraine-relations-factsheet_en
5. Інформація про Раду регіонального співробітництва з питань Десятиріччя ромів та інтеграцію ромів 2020: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/home>

Звіти громадянського суспільства

1. Європейська група з прав меншин (ЄГПМ) (2019 р.): Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції. https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_EN_Apr19.pdf
2. Європейський центр прав ромів, Ромський жіночий фонд «Чіріклі». 2012. Паралельний звіт до Ради ООН з питань прав людини в рамках його Універсального періодичного огляду, для розгляду на 14

- сесії (22 жовтня-по 5 листопада 2012 року). <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/83-written-comments-of-the-european-roma-rights-centre-and-chiricli-concerning-ukraine-to-the-human-rights-council-within-its-universal-periodic-review-for-consideration-at-the-14th-session-22-october-to-5-november-2012>
3. Ромський жіночий фонд «Чіріклі», Європейський центр прав ромів. 2016. Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок. Київ-Будапешт. <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/205-written-comments-of-the-european-roma-rights-centre-and-the-international-charitable-organization-roma-women-fund-chiricli>
 4. Ромський жіночий фонд «Чіріклі». 2014. Моніторинг ситуації щодо дотримання прав ромів в Україні – Доповідь по країні. Київ. <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/93-monitoring-the-human-rights-situation-of-roma-in-ukraine>
 5. Міжнародний фонд «Відродження». 2014. Ромські медіатори у сфері соціальної допомоги та охорони здоров'я в Україні: досягнення, виклики, можливості. Київ. https://issuu.com/irf_ua/docs/rpi-2014-11engl
 6. Європейський центр прав ромів, Ромський жіночий фонд «Чіріклі». Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі»» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок на 45-й сесії. <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/82-written-comments-by-the-european-roma-rights-centre-and-the-international-charitable-organization-roma-women-fund-chiricli>
 7. Ромський жіночий фонд «Чіріклі», ООН Жінки. 2018. Права ромських жінок в Україні. Вересень 2018. <http://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/10/publication-the-rights-of-roma-women-in-ukraine>
 8. Сейтосманов А., Черноусов А., Щербань С., Пономарьов С., 2015. Реалізація державної політики щодо ромів. Київ. https://issuu.com/irf_ua/docs/rpi-2015-2_engl_/7
 9. Європейський центр з прав ромів, Європейська мережа з безгромадянства, Інститут з безгромадянства та включення, ГО «Десяте квітня». 2018. «Roma belong. Безгромадянство, дискримінація та маргіналізація ромів в Україні». <https://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/roma-belong-ukraine-ENG.pdf>
 10. Коаліція ромських НУО України «Стратегія 2020». Права ромів в Україні: проблеми, виклики, перспективи.

Список джерел, переглянутих українською мовою

Звіти/документи державних установ

1. Верховна Рада України. Бюджетний кодекс України, 2010, № 50-51 (редакція від 11 січня 2019 року) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Верховна Рада України. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997, № 24 (редакція від 01 травня 2019 року) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

3. Верховна Рада України. Закон України «Про місцеві державні адміністрації», 1999, № 20-21 (редакція від 11 січня 2019 року) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
4. «Затверджено план заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини», офіційний пресреліз, доступний на сайті kmu.gov.ua, http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=246670769
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 993, 25 листопада 2015 року. «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань виконання плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248677547>
6. Матеріали круглого столу (24 квітня 2019 року) «Результати моніторингових візитів у 2018 році та першому кварталі 2019 року». Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рада Європи, Ромський жіночий фонд «Чіріклі» (неопубліковані)
7. Звіт Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Результати моніторингу реалізації у 2017 році Плану заходів для реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року (типові недоліки). (неопублікований)
8. Роми в Україні.
<https://www.statelessness.eu/sites/www.statelessness.eu/files/roma-belong-ukraine-ENG.pdf>

Посилання

1. Реформа системи охорони здоров'я: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>
2. Реформа освітньої системи:
<https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>
3. Інформація про реалізацію у 2013 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року,
http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245070815&cat_id=244949510
4. Інформація про реалізацію у 2014 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року,
http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244950446&cat_id=244949510
5. Інформація про реалізацію у 2015 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року,
http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245219116&cat_id=244949510
6. Інформація про реалізацію у 2016 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року,
http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245219776&cat_id=244949510
7. Інформація про реалізацію у 2017 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року,
http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245347410&cat_id=244949510

8. Інформація про реалізацію у 2018 році Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245469791

Звіти громадянського суспільства

1. Конференція з безпеки ромів, 12-13 грудня 2018 року. Київ (Підсумковий документ конференції) (неопублікований)
2. Картографування спільноти ромів і подорожуючих: порівняльний аналіз європейських практик (Європейський центр з питань меншин, Зора Попова, документ підготовлений для Ради Європи, 18 грудня 2018 року) (неопублікований)
3. Ромський жіночий фонд «Чіріклі», 2019, Соціальний атлас ромів у Харківській області (друкована версія)
4. Ромський жіночий фонд «Чіріклі», 2019, Соціальний атлас ромів у Донецькій області (друкована версія)
5. Ромський жіночий фонд «Чіріклі». Проект методичних рекомендацій щодо організації роботи Комісії з розгляду звернень осіб щодо встановлення громадянства України (неопублікований)

вул. Еспланадна, 20, Київ, 01023 Україна
<http://ukraine.unwomen.org>
www.facebook.com/unwomenukraine
www.twitter.com/unwomenukraine

